

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**KIRIM TÜRK -TATAR DESTANLARININ ARKETİPSEL SEMBOLİZM
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Adem KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2016

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**KIRIM TÜRK -TATAR DESTANLARININ ARKETİPSEL SEMBOLİZM
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Adem KAYA

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan, 2016

KABUL VE ONAY

Adem KAYA, tarafından hazırlanan *Kırım Türk-Tatar Destanlarının Arketipsel Sembolizm Bağlamında Değerlendirilmesi* adlı bu çalışma 07.10.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında *yüksek lisans tezi* olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Erver TÖRE

Danışman

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr Fatih EGE

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. 18.10.2016

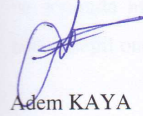
Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- . Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- . Tezim sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- . Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı heryerden erişime açılabilir.

18.10.2016

Adem KAYA

ÖZET

KAYA, Adem. Kırım Türk-Tatar Destanlarının Arketipsel Sembolizm Bağlamında Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2016.

Destan, milletlerin tarihinde yer alan ve hafızalarında derin izler bırakmış sosyal ve siyasi olayların anlatıldığı hem tarihi olayları hem de olağanüstülükleri barındıran, çoğunlukla bir kahramanın macerası etrafında şekillenen halk anlatıdır. Destanların sembolik anlamda değerlendirildiğinde çok farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Bu özellikleri dolayısıyla destanların içerdikleri mana ve iletinin doğru şekilde okunması gerekir. C. G. Jung, tarafından temellendirilen arketipler sembolizm, edebî eserlerin sembolik yapısını çözümlenmeye ve yorumlamaya çalışan bir psikolojik çözümleme yöntemidir.

Kırım Türk Tatar destanları arketipsel sembolizm yöntemine göre değerlendirildiğinde benlik arayışına giren kahramanın; ayrılma, erginlenme ve dönüş aşamalarını geçirdiği, dıştan gelen sese kulak vermesiyle başladığı, yolculuk sırasında birçok engelle karşılaştığı, bu zorlukları doğüstü yardımcılardan destek görerek aştığı ve sonunda nihai ödüle kavuştuğu görülmüştür. Kahramanın ulaştığı ödül sadece bir nesne değil onun ruhsal yolculuğunu tamamlaması yani tamlığa, olgunluğa ulaşmasıdır.

Anahtar Sözcükler

Destan, Arketip, Erginlenme, Olağanüstü Yardımcı, Kahraman.

ABSTRACT

KAYA, Adem, Evaluation Of The Crimia Turkish And Tatar Epics Over Archepicsal Symbolism, Master's Thesis, Ardahan, 2016.

Epic is a kind of folk stories that are formed generally a hero's adventures. Those adventures consist of both social and political events and extraordinary events which made a deep effect on the nationalities' histories. When epic is evaluated symbolically it will be seen that epic has many different meanings. Because of those specialties of epic, epic needs to be read carefully according to the meaning that it has. Archetype symbolism, founded by C.G. Jung, is a psychologic analysis that helps to analyses the symbolic construction of belle's letters.

When the Crimea Turkish -Tatar epics are evaluated according to archetypal symbolism, it can be seen that hero is on the search of personality, separation, ripen and level of return. Moreover, hero bumps into many difficulties on the journey which starts with an outlander sound that whispers into hero's ear. Also, it is seen that hero reaches to the final prize with the help of extraordinary helpers. The prize is not only an object but also a completion of psychological journey.

Key Words: Epic, Archetype, Ripen, Extraordinary Helper, Hero.

ÖNSÖZ

Milletlerin kültür arşivi konumundaki halk anlatıları, nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan, geçmiş ile bugün arasındaki iletişimi sağlayan taşıyıcılardır. Masal, destan, halk hikâyesi gibi türler, yüzyıllar boyunca oluşturdukları birikimle ait oldukları milletin duygu ve düşünce dünyasını yansıtan ve çözülmeyi bekleyen hazineler niteliğindedir. Halk anlatılarının özellikle de destanların sembolik anlamda değerlendirildiğinde çok farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Bu özellikleri dolayısıyla destanların içerdikleri mana ve iletinin doğru şekilde okunması hem geçmiş anlamamızı sağlayacak hem de geleceği planlamamızda yol gösterici olacaktır.

Edebi eserlerin incelenmesi ve tahlil edilmesinde birçok yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerden biri de edebî eserlerin sembolik yapısını çözümlenmeye ve yorumlamaya çalışan bir psikolojik çözümleme yöntemi olan arketipsel sembolizmdir. C. G. Jung, tarafından temellendirilen bu yöneteme göre arketipler kolektif bilinçdışının çekirdek yapıları olarak tanımlanır. Jung, arketiplerin bütün insanlıkta ortak bulunduğunu, soya çekim ile atalardan gelen bütün geçmişi içerdiğini savunur. Ona göre her insan bilincinde, kökensel bilinçdışına ait bütün yaşam biçimleri ve atalarına ait kalıtımsal işlevleriyle doğar.

Arketipler herkeste görülen özdeş psişik yapılardır. Bunlar topyekün insanlığın en eski mirasını oluştururlar. Birbirinden çok uzak milletlerin destanlarında benzer şekilde görülen; kahramanın farklı yollarla maceraya çağırılması, çıkmış olduğu erginlenme yolunda engellerle karşılaşması, karşılaştığı engelleri aşmasında ona yardımcı olan yüce bireylerinin olması, maceranın sonunda erginlenerek geri dönmesi gibi benzer içerikler arketiplerin evrensel özellikler gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Bu çalışmada, Kırım Türk-Tatar destanları arketipsel sembolizm açısından ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde destan kavramı üzerinde

durulmuş destanın tanımı, oluşumu, tasnifi ve özellikleri aktarılmıştır. Daha sonra Kırım Türk-Tatar edebiyatı ve arketip kavramı hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde kahramanın mitik yaratımı üzerinde durularak kahramanın kahraman olarak doğumu ve ad alması hususu incelenmiştir.

İkinci bölümde kahramanın gelen çağrıya kulak verip maceraya atılması ele alınmıştır. Bu bölümde kahramanın yolculuğu için önemli yere sahip ilk eşiğin aşılması, yüce birey ve balinanın karnı gibi bölümlerde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde erginlenme konusu işlenmiştir. Kahramanın sınavlar yolunda gölgeleriyle yüzleşmesi ve yüzeysel değişimlerle engelleri aşması anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde kahramanın nihai ödülüne kavuşup macerasına başladığı yere dönüşü incelenmiştir. Ekler bölümünde incelenen destanların metinlerine yer verilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve engin tecrübesiyle beni cesaretlendiren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK'a ve hayatımın her döneminde olduğu gibi bu çalışma sırasında da desteklerini eksik etmeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Adem KAYA

Ardahan 2016

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLDİRİM	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1.DESTANLAR	1
1.1 Destan Tanımları	1
1.2 Destanların Oluşumu	3
1.3 Destanların Tasnifleri	4
1.4. Destanların Özellikleri	5
2. KIRIM TÜRK-TATAR EDEBİYATI	6
2.1.Kırım ve Kırımlılar	6
2.2. Kırım Türk-Tatar Edebiyatı	8
2.3 Kırım Halk Edebiyatı	11
2.4. Kırım Tatar Halk Destanları	13
2.4.1Kahramanlık Destanları	14
2.4.2. İctimai-Hayat Destanları	18
3. ARKETİP KAVRAMI	20
3.1. Yüce Birey	21
3.2. Gölge	22
3.3. Persona	22
3.4. Anima- Animus	23
3.5. Aşama Arketipi	23
1. BÖLÜM	24

1.1 MİTİK KAHRAMAN YARATIMI.....	24
1.1.1 Kahramanın Doğumu	25
1.1.2 Kahramana Ad Verilmesi	31
1.2 DESTAN ÖZETLERİ.....	33
Çora Batır Destanı	33
Edige Destanı	35
Kozukürpeş Destanı	36
2. BÖLÜM: YOLA ÇIKIŞ	38
2.1 MACERAYA ÇAĞRI.....	38
2.1 İLK EŞİĞİN AŞILMASI.....	43
2.3 DOĞAÜSTÜ YARDIM - YÜCE BİREY/ ALP KADIN	49
2.4 BALİNANIN KARNI / ISSIZ YER.....	55
3.BÖLÜM: ERGİNLENME.....	60
3.1 SINAVLAR YOLU	60
3.1.1 Gölge İle Yüzleşme.....	60
3.1.2 Yüzeysel Değişim / Persona	66
4. BÖLÜM: DÖNÜŞ	70
4.1 NİHAİ ÖDÜL / BÜTÜNLÜĞE ERME.....	70
SONUÇ.....	72
ÖZGEÇMİŞ.....	74
KAYNAKÇA	75
EKLER.....	81
DESTAN METİNLERİ	81
Çora Batır Destanı	81
Edige Destanı	99
Kozukürpeç Destanı.....	142

KISALTMALAR

C: Cilt

Çev: Çeviren

Ed: Editör

KTTE: Kırım Türk Tatar Edebiyatı

S. Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TTK: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

1.DESTANLAR

1.1 Destan Tanımları

Milletlerin geçmiş yaşantılarının günümüze ulaşan en önemli ürünleri olan destanların farklı birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan sözlük anlamlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

Büyük Türkçe sözlükte destan terimi için, “*tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope; bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri; Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri*” (TDK,2011:641) şeklinde bilgi verilmektedir.

Ferit Devellioğlu “*Hikâye, kıssa. Hile, mekr, tezvir. Rüstem’in babasının lakabı*” (Devellioğlu,2001:178) şeklinde; Şemsettin Sami, “*Hikâye, masal, sergüzeşt. Bir vak’ayı veya hali hikâye eden amiyane manzume*” (Sami,2006:598) Mustafa Doğan ise “*Büyük, olağanüstü, toplu veya ferdî kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebî tür*” (Doğan,2011:376) olarak tanım yapmıştır.

Destan kelimesinin Farsça kökenli olduğuna değinen Nurettin Albayrak “*Dastan veya destan kelimesi Farsçada "efsane ve mesel ve hikâye-i güzeşteğân" anlamındadır*” (Albayrak, 2010:130), Sadık Tural da “*Kökeni itibariyle Farsça olan destan kelimesinin Türkçede ilk defa kim tarafından ve ne zaman bilinmemekle birlikte 9-11. yüzyıllar arasında "İran tesiriyle Divan edebiyatımıza ve bu edebiyattan da umumî halk diline intikal ettiği" tahmin edilmektedir*” (Tural,2003:134) şeklinde bilgi vermiştir.

Destan kelimesinin ansiklopedilerde kullanılan anlamları ise şu şekildedir:

AnaBritannica’da “*Kahramanların olağanüstü eylemlerini coşkulu, törensel bir üslupla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan uzun manzum yapıt. Bilinen en eski edebiyat türlerinden biridir. Yunanca epos sözcüğünden gelmektedir.*” (AnaBritannica,1994:69) şeklinde tanımlanan destan, Meydan-Larousse’de “*Olağanüstü kahramanlık serüvenlerini uzun ve manzum olarak anlatan edebi tür*” (Meydan-Larousse, 1990:599). Büyük Larousse’de ise “*Gerçeküstü ile gerçeğin, efsane ile tarihin*

birbirine karıştığı, bir kahramanı ya da önemli bir tarihsel olayı övüp yücelten uzun manzume" (Büyük Larousse,1986:3087) olarak tanımlanmıştır.

Çobanoğlu'na göre "Destan kelimesi dilimize Farsça'da "efsane, mesel ve hikâyet-i güzeştegan" manasında kullanılan "dastan" kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. Bu kelimenin Türkçe'de ilk defa ne zaman kullanıldığının kesin olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde dilimizde bu kelime kullanılmaktadır, denilebilir" (Çobanoğlu, 2003: 13).

Destanların milletlerin hafızasında derin izler bıraktığını söyleyen Yardımcı "Destanlar, eski çağlarda bir milletin hayatını yakından ilgilendiren savaş, göç ve doğal afetler gibi tarihsel ya da toplumsal olaylar nedeniyle büyük yankılar bırakmış; büyük yenilgiler, büyük üzüntüler, büyük zaferler ve kahramanlıklar gibi duygularla söylenmiş tarihi olayların uzun ve manzum yiğitlik öyküleridir" (Yardımcı,2010:9) diyerek destanı tanımlar.

Elçim'e göre "Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan "kahraman-bilge" şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir" (Elçin,1981:71).

Destan kelimesi Türkiye dışındada da farklı şekillerde adlandırılmıştır. "Türkiye'de "destan" kelimesiyle karşılanan metinler, Türkiye dışındaki Türk toplulukları arasında aynı kelimenin farklı şekilleri veya başka kelimelerle de ifade edilir. Destan türünü karşılamak için Yakut Türkleri, "olongo" veya "olongo"; Altay Türkleri, "kay çörçök"; Tıva Türkleri, "tool"; Hakas Türkleri, "alıptıg nımah"; Kırgız Türkleri, "comok", "epos, "dastan"; Kazak Türkleri, "epos", "cır", "dastan", "añız"; Uygur Türkleri, "dastan"; Özbek Türkleri, "dastan"; Türkmen Türkleri, "dessan"; Azerbaycan Türkleri, "dastan"; Başkurt Türkleri, "epos", "dastan", "kobayır", "poema", "kissa"; Tatar Türkleri (Sibirya, Kazan, Kırım ve Dobruca) dastan" (Kırım ve Dobruca Tatarları "destan") "epos" gibi terimler kullanmaktadırlar" (Elçin 2003, Aça 1998'den Akt,Şahin,2009:7).

Bütün bu tanımlardan hareketle diyebiliriz ki destan, milletlerin tarihinde yer alan ve hafızalarında derin izler bırakmış sosyal ve siyasi olayların anlatıldığı hem tarihi

hem de olağanüstülükler barındıran, çoğunlukla bir kahramanın macerası etrafında şekillenen manzum halk anlatılarıdır.

1.2 Destanların Oluşumu

Bütün milletlerin en eski edebi ürünleri olan destanların ortaya çıkması için belli aşamalar kaydetmesi gerekir. *"Milli Destan'ın doğması için, bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sıkıntılara uğraması, çok büyük hadiselerle karşılaşması lazımdır"* (Köprülü,1981:41).

Destanların oluşumunu Aça şu şekilde ifade eder: *"Türk sözlü kültür birikiminin önemli bir bölümünü meydana getiren "destan" ların oluşması ve günümüze gelebilmesi için, çeşitli safhalardan geçmesi gerektiğinin kaçınılmazlığı, eldeki destanlarımızın incelenmesinden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Destanların oluşumu hakkında yapılan değerlendirmelerin de gözden geçirilmesiyle, bu safha ve şartları beş ana başlık etrafında toplamak mümkün görünmektedir."*

"Birinci olarak, destanı yaratan topluluğun "destan devri" diye adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir. Türkler açısından bu dönem, mitoloji unsurlarının toplum hayatında etkisini kuvvetle sürdürdüğü, Bozkır kültürünün ortaya çıkardığı "Alp tipi"nin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir. Mitolojiden beslenen olağanüstülükler, toplum hayatında eski yerini yitirdikçe, kahramanlığın yerini, yerleşik toplumun değer yargılarına dayalı motifler aldıkça, "destan devri" yavaşlamakta ve yerini "hikâye devri" olarak adlandırabileceğimiz bir devir almaktadır.

İkinci olarak, destanı yaratan topluluğun "sözlü gelenek"e sahip olması gerekmektedir. Kültür unsurlarının, edebi verimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı güçlü bir sözlü gelenek ortamının bulunması, destanın gelişimini sürdürmesini sağlayacaktır.

Üçüncü olarak, destanın teşekkülüne itham veren bir çekirdek "vaka" nın olması gerekmektedir. Toplumu derinden etkileyen veya kurgulandıktan sonra toplumda büyük ilgi uyandıran bu vak'a, sözlü gelenek ortamında yayılıp zenginleşmelidir.

Dördüncü olarak, bu vak'a bir "ozan" tarafından edebi bir metin haline getirilmelidir. Bu metin ozandan ozana, kuşaktan kuşağa geçerek, sözlü gelenek ortamında yaşatılmalıdır.

Beşinci olarak, toplum, “destan devri” diye adlandırdığımız zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin “tespit” edilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlarda, tespit edilen, yani yazıya geçirilen metinlerin, toplumun içinde bulunduğu devrin ürünü olacağını kabul etmek durumundayız” (Aça ve diğerleri, 2014:164).

1.3 Destanların Tasnifleri

Türk destanlarının sınıflandırılması konusunda bugüne kadar; tarihi veya kronolojik ölçüte yahut konu ölçütüne dayanan yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından pek çok deneme yapılmıştır. Tarihi veya kronolojik ölçütü belirlerlerken bir kısım araştırmacılar, İslamiyet’i kabul etmeyi belirleyici olarak kullanmışlardır. (Oğuz, 2000:51-52)

M. Fuat Köprülü’nün coğrafi sahalara göre tasnifi şu şekildedir:

"1. Altay-Yenisey sahasında vücuda gelen mahsuller: Bu sahada yaşayanlar Altay-Abakan Türkleri olup Şamanisttiler ve kısmen yerleşik hayattaydılar. Önceleri demircilik sanatında ilerlemiş olmalarına rağmen bugün dünya Türklüğünün en geride kalmış boylarındandır. Dünyanın yaratılışı (kozmogoni usturesi) ile ilgili en önemli bilgilere bunlarda buluruz.

2. Bozkırlar sahasında vücuda gelen mahsuller: Bu saha Moğolistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kapsamakta olup burada Kara-Kırgız, Kırgız-Kazak ve Türkmen kabileleri yaşamaktadır. Göçebe Türklerden olan ve medenî seviye bakımından ilerlemiş durumda olan bu kabileler, İslam Medeniyeti etkisi altına girmişlerdir. Bu medeniyet tesiri altındadır ki, Köroğlu ve Manas gibi destanlar, eski usturevî özelliğini kaybederek Menkabevî - Tarihî bir hüviyete bürünmüşlerdir.

3. Tarım - Sır Derya vücuda gelenler: Tarım -Sır Derya sahası Oğuzların ve Tu-kiie(Tukyu) siyasî heyetinde bulunan Karlukların yaşadıkları sahadır. Buradaki destan parçaları medeniyetin gelişmesine bağlı olarak kitaplara girmiş ve hatıralardan silinmiş menkabevî-tarihî mahiyetteki mahsullerdir" (Aça ve diğerleri,2014:166).

Türk boyuna ait olan ve birden çok Türk boyu tarafından paylaşılma durumlarına göre genel de tasnif yapılmıştır.

“1. Türk boyları arasında ortak destanlar: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Alpamiş Destanı, Köroğlu Destanı vb. gibi.

2. Sadece bir Türk boyuna ait destanlar: Manas Destanı, Kırk Kız Destanı, Ötegen Batır Destanı vb. gibi“ (Aça ve diğerleri, 2014:166).

1.4. Destanların Özellikleri

Destanlar; şekil, konu, kahraman ve tip özellikleri bakımından farklı özelliklere sahiptir.

1.Şekil özellikleri: Destanlar umumiyetle manzum olurlar. Nesirle karışık olarak anlatılan destanlar da vardır. Oğuz Kağan destanında 12 manzum parça vardır. Bunlardan onu beyitlerden meydana gelmiştir. İkisi de daha uzun bentlerden müteşekkildir. Bu mensur bölümlerin önceden manzum mu, yoksa nesir halinde mi olduğu belli değildir. Bazı destanlar nazım ölçüleri içinde yazılmıştır (Kaya,2007'den Akt, Hamzaoğlu,2010:28).

2. Konular: Destanlar, hem inanılması mümkün olan, hem de aklın kabul etmeyeceği hadiseleri konu olarak ele alırlar. Oğuz Kağan destanında ışıktan bir peri kızı meydana gelmesi, bu türdendir. Bu hadiseler destanın müstakil bir bölümü olmayıp bütünü içinde yer alır. Destanlar konu olarak savaş, kahramanlık, yurt sevgisi, zaferler ve felâketleri ihtiva ederler. Töre, sözde durma, dayanışma, birlik-beraberlik ve mertlik gibi hususlara önem verilir. Bu özelliklerinden dolayıdır ki destanlar, kahramanca yaşayışın millete mal edilmiş şekli olarak karışımıza çıkarlar. Bir bakıma milletlerin kimliğini ve idealini saklayan baş eserlerdir (Kaya,2007'den Akt, Hamzaoğlu,2010:28).

Boratav, destanları konuları bakımından ikiye ayırır:

a) *Kozmogoni ve mitoloji konulu destanlar: Dünyanın ve yeryüzündeki varlıkların yaratılışı, tanrılar, yarı tanrı varlıklar.*

b) *Milletin geçmişindeki önemli olaylar, büyük önderlerin dışta ve içte, toplumun düşmanları ile savaşları, toplumu daha rahat bir hayata ulaştırma çabaları"*(Boratav, 1999: 36).

3. Destan kahramanları ve tipleri: Kahramanlar, çok kere destanlara ismini verecek kadar önemlidir. Destanlarda çeşitli kahramanlar vardır. Asıl kahramanların yanı sıra insan dışındaki varlıkların da (dev, peri vs.) kahraman olarak karşımıza çıktığı olur (Kaya,2007'den Akt, Hamzaoğlu,2010:28).

2. KIRIM TÜRK-TATAR EDEBİYATI

2.1.Kırım ve Kırımlılar

Kırım Türklerinin ana vatanı olan Kırım bugünkü Rusya sınırları içinde yer alan bir yarımadadır. Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz'e doğru uzanan yarımada, Avrupa kıtasına Orkapı (Perekop) geçidi ile bağlıdır. Uzunluğu 7 km olan geçidin doğusunda Azak Denizi yer alır. Tarihin ulaşılabilen en eski kaynaklarının "Atilla'nın dedesinden beri" Türk vatanı olduğunu yazdığı Kırım'ın kelime anlamı "kale istihkâm"dır. Yüzölçümü 26140 km² olan yarımada'nın kıyı uzunluğu 1000 km'yi bulur. Yalta, Alışta, Akyar (Sivastopol) gibi limanlarıyla ünlü yarımada'nın genişliği doğudan batıya 320 km, kuzeyden güney ucuna 200 km'dir. Kırım, bugün Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olup başkenti Akmescit'tir. 350 bin kişilik nüfusa sahip Akmescit, Kırım yarımadasının güneydoğusunda Yayla Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Akmescit'in kuzeyinde Canköy, kuzeydoğusunda Karasubazar, güneybatısında ise Kırım Hanlığı'nın başkenti olan Bahçesaray yer alır. Sahil şehirleri ise batıdan doğuya doğru; Gözleve, Akyar(Sivastopol), Balaklava, Yalta, Sudak, Kefe ve Kerç'dir (Aksel,2004:1-2).

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım yarımadasının yerli halkı olan Kırım Tatarları, aynı zamanda ülkenin aslî Müslüman unsurunu da teşkil ederler. Bugünkü durumda her ne kadar Kırım Tatarları Kırım nüfusunun ancak yaklaşık % 13 kadarını meydana getirmektelerse de, bu halkı ne Kırım, ne de Kırım'ın bağlı bulunduğu Ukrayna itibarıyla bir azınlık cemaati olarak görmek teknik, tarihî ve hattâ hukukî açılardan doğru olmayacaktır. Bugün "Kırım Tatarları" adı verilen halkın terkiibi, kimliği ve geçmişi hakkında çoğu zaman tarihî hakikatlere uymayan kanaatlere sahip olduğu görülür. Genellikle sanıldığı'nın aksine, Kırım Tatarları tek bir dalgada gelerek Kırım yarımadasına yerleşmiş yekpâre bir soyun ahfâdı değildir. Konuya âşinâ olmayan pek çok kişinin kanaati, (Moğol asıllı kabul ettikleri) "Tatarlar"ın XIII. asırda Cengiz Han ordularının Karadeniz'in kuzeyindeki ülkeleri istilâsıyla buralara yerleştiği ve bilâhare bu insanların Kırım yarımadasındaki kolundan günümüze intikal ettiği şeklindedir. Söz konusu vakalar Kırım tarihinde çok önemli bir rol oynamış olmakla birlikte, bugünkü Kırım Tatarlarının etnik, linguistik, kültürel ve tarihî özelliklerini böyle sade bir formül ile izah edebilmek mümkün değildir. Yine konuyu dışarıdan

değerlendiren kimseler, “Tatar” adının başka yerlerde de geçmişte ve bugün kullanılmış ve kullanılmakta olmasına bakarak, meselâ günümüzdeki İdil boyundaki “Tataristan” muhtar cumhuriyetini göz önünde bulundurmak suretiyle, Kırım Tatarlarının o Tatarların Kırım’daki kolu olduklarını yahut “Tatar” adı altında otokton bir millet mevcut olup, bunun bir kolunun İdil-Ural’da, bir kolunun Kırım’da, diğer kollarının da başka yerlerde yaşadıklarını düşünürler. Bu zan da gerçeği yansıtmaktan çok uzaktır (Kırımlı).

Kırım’da Müslüman Türklerin yanı sıra Hıristiyan ve Musevi Türkler de bulunmaktadır. Bunlar Karaylar, Kırımçaklar, Urumlar ve Gregoryan Kıpçaklardır.

Karaylar: Kırım Karainleri veya Karaylar eskiden beri Kırım’da yaşayan bir Türk kavmidir. Ataları Hazarlar ve yarımada’nın yerli halklarıdır. Etnik kültürleri, gelenekleri erken orta çağ devrine kadar gitmektedir. Eskiden Bahçesaray’ın dağ ve dağ silsilesi 'Kırk Yer', Kale, Koşkala, Cufutkale, Çuftkale: Çift-Kale civarında yaşamışlardır. Sembollerini veya damgalarını, çift uçlu mızrak; senek ve kalkan olup, bu şekiller Çift-Kale’yi temsil eden burçların üzerine yerleştirilmiştir” (Altınkaynak, 2015:432).

Kırımçaklar: Kırımçaklar Türk asıllı Musevilerdir. Hazar imparatorluğunun bakiyeleridir. Karaylarla ayrılmaya başlamaları 8.asra kadar gidiyor. Yapmış oldukları kongre ve toplantılarda her iki grup da bir birini davet ediyor ancak birlik seslerinin arasına herkes kendi tezinin doğruluğu yolunda çaba da sarf ediyor (Altınkaynak, 2015:437).

Gregoryan Kıpçaklar: Gregoryanlık bir mezhebe verilen addır. Ermenistan’da Hıristiyanlık resmi din olarak 301’de kabul edilmiştir. İlk Ermeni katoliği ve Ermeniler arasında Hıristiyan dinini yayan Gregora Prosvetitel olmuştur. 1850’li yıllardan sonra bu cemaat siyasi bir kimliğe büründürülüp Gregorianlık ve Hayklık birleştirilir. Kırım’da Gregoryan nüfusun en yoğun olduğu bölge Kefe idi. 15.yüzyılın ikinci yarısında buradaki Gregoryanların nüfusu 35- 40 bin civarındaydı. İkinci büyük yerleşim merkezi ise Sudak idi. Karasubazar, Kezlev, Akmescit, İnkerman, Surhat gibi vilayetlerde de Gregoryanlar yaşamaktaydı (Altınkaynak, 2006:11).

Urumlar:1780’li yıllarda, II. Katerina döneminde Kırım’dan çıkarılarak önce Ukrayna’nın orta ve kuzey taraflarına yerleştirilen ve daha sonra da kendi irade ve istekleriyle Azak Denizi kıyılarına gelip yerleşen Hıristiyan toplulukları vardır.

Ukrayna'nın Azak Denizi kıyılarında, adlarına Greko-Tatar denilen bu insanlar kendi aralarında ikiye ayrılmaktadırlar: Urumlar ve Rumeyleyler. Greko-Tatarların nüfusu yaklaşık olarak 120 ile 130 bin civarındadır. Bunların % 60-65'i Urum geriye kalanları ise Rumeyledir. Bu hesaptan Urum nüfusu yaklaşık olarak 70–80 bin arasındadır. 1780 yılında Kırım'dan çıktıklarında sadece Urum nüfusu 9600, bir ifadeye göre 13.000 civarındadır (Altınkaynak,2005:1).

2.2. Kırım Türk-Tatar Edebiyatı

Kırım Türkleri yazılı edebiyatları meydana gelene kadar ideallerini, millî karakter özelliklerini, örf ve adetlerini, medeniyetlerini; sosyal, siyasî ve iktisadî durumlarını, arzu ve ümidlerini, dünya görüşlerini çok eski zamanlardan beri yırlar, takmaklar, çınlar, maniler, atasözleri, tapmacalar, lâtifeler, efsane ve destanlarla nesilden nesile geçen sözlü edebiyatlarıyla günümüze kadar getirmişlerdir (Yüksel.1999:21).

"Çora - batır", "Koplandı - batır", "Esebay - batır", "Edige", "Er-targın" gibi epik destanlarda halk içinden çıkan kahramanların doğruluk ve adalet için zulme karşı verdikleri mücadeleler anlatılmaktadır. "Nar - kamış", "Kozu Kurpeç ve Bayan Sulu", "Boz -Yiğit" gibi lirik epik destanlar ise, sevginin gücüyle kendi geleceklerini tayin etmek için her türlü zorluklara karşı verdikleri mücadeleyi anlatır (Yüksel.1992:685).

Kazak/Özbek, Karakalpak, Nogay Türkleri gibi diğer Türk boylarında da bu destanların değişik varyantları görülmektedir. Bu destanlar, 1896 yılında Radloff, 1980 yılında ise Cafer Bekirov tarafından derlenmiş ve neşredilmiştir. X. yüzyılın sonu ile XI. yüzyılın başında "Deşt-i Kıpçak" bölgesine yerleşen Kıpçak kabileleri, bu dönemlerde İslamiyeti kabul ederler. Bu dönemden sonra Türkistan", "Azerbaycan", "Kazan", "Kırım" gibi islam dünyası ile medenî ve edebî alışverişi olan yerlerde halkın arasında dinî hikâye ve kıssalar çok yaygınlaşıp benimsenmiştir. "Yusuf ve Züleyha'yı", "Leyla ve Mecnûn'u", "Seyyit Battal"ı "Ahmediye'yi", "Muhammediye"yi, "Kesik Baş"ı, Yunus Emre'nin ilahilerini bilmeyen Kırım köylüsü yok gibidir. Daha sonra bunlara "Köroğlu", "Âşık Garip", "Âşık Kerem" destanları ile "Ahmet Akay" ve "Nasrettin Hoca" gibi yeni örnekler de katılmıştır. XIII. asırda Mahmut Kasım'ın yazdığı "Yusuf ve Züleyha" mesnevisi ile XIV. asırda Ebubekir isimli bir düşünür ve âlimin yazdığı "Kalendernâme" isimli eser, yazılı edebiyat ürünlerindedir (Yüksel.1992:685).

Altın Ordu devletinin bir ili iken, ondan ayrılıp 1428'de Giray soyunun idaresindehanlık kuran Kırım Türkleri'nin dili, Kıpçak Türkçesinin bir koludur; fakat adanın güney bölgesinde Oğuz Türkçesi'nin etkisi çok fazla görülür. Ayrıca 1. Hacı Giray Han'dan sonra tahta geçen 1. Mengli Giray, Fatih Sultan Mehmed'e müracaat ederek Osmanlı Devleti'ne bağlanır. Böylece daha Altın Ordu zamanında başlayan İstanbul'un kültürel tesiri, kendini daha da fazla göstermeye başlar ve Kırım'da edebî eserlerde Osmanlı Türkçesi'nin etkileri hızla artar (Yüksel,1999:21).

Kırım Türk edebiyatını altı döneme ayırmak mümkündür

1. Hanlık Dönemi
2. Rus İstilâsı Dönemi
3. "Tercüman" Dönemi
4. 1905- 1917 Dönemi
5. 1917- 1944 Dönemi
6. 1944'ten günümüze kadar olan dönem (Yüksel,1999:21).

1. Hanlık Dönemi: Birinci dönem olan Hanlık Dönemi Kırım Tatar edebiyatında Osmanlı Türkçesinin etkileri açıkça görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı Türkçesi ile şiir yazan şairler çoğunluktadır. Özellikle Kırım Hanı Mengli Geray'ın Osmanlılardan fazlasıyla etkilenmesi Kırım halkını da etkilemiştir. Yapılan seferlerde Osmanlı ordusuyla Kırım ordusunun uzun zamanlar bir arada kalması, Osmanlıların dilinin Kırım halkının dili üzerinde etkili olmasını sağladı (KTTE, 1999: 22–24).

2. Rus İstilâsı Dönemi : Osmanlı Türkçesi etkisi altında gelişen Kırım Tatar edebiyatı, Rus esareti sebebiyle zayıflar. Özellikle bu dönemde açılan Rus-Tatar okulları Kırım halkının dilini koruması yönünde engel teşkil etmiştir. Rus İstilâsı sebebiyle bu dönemde Kırım'da yaşayan birçok aydın, ilim adamı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (KTTE, 1999: 24–25).

3. "Tercüman" Dönemi: Üçüncü dönem olan Tercüman Döneminde Kırım edebiyatı göç eden, geride kalan halkıyla durgun bir edebiyat görüntüsü yansıtmıştır. Bu dönemde İsmail Gaspıralı büyük rol oynar. Gaspıralı bu dönemde "Dilde, fikirde, işte birlik" şiarıyla "Tercüman" gazetesini çıkarır. 40 yıl süren bu devrede Tercüman gazetesi bünyesinde birçok ünlü eser Kırım Türkçesine çevrilir. Dilde sadelik fikrini savunan

Gaspıralı sayesinde Kırım halkı öz diline sahip çıkmış, okur-yazar oranı artmıştır. Tercüme edilen eserler sayesinde Kırım halkı dünya edebiyatı ile tanışmıştır (KTTE, 1999: 25–27).

4. 1905- 1917 Dönemi: 1905 yılında gerçekleşen meşrutiyet inkılâbından sonra Kırım Türkleri millî edebiyatlarını geliştirmek için fikrî ve edebî eserler yazmaya başlarlar. Bu dönemde Kırım'da okuyan, düşünen ve fikir üreten insanlar vardır. Abdurreşit Mediyev, Osman Akçokraklı, Bekir Emekdar, Asan Çergeyev, Ali Bodaninskiy, Asan Sabri Ayvazof, İsmail Lemanov, Hüseyin Şamil Toktargazi, Osman Zaatov, Habibullah Kerim, Hüseyin Baliç, Gaffar Şerfeddin, Mehmet Nüzhet, Seyyid Mahmud Rifatov, Seyyid Abdullah Özenbaşı, Habibullah Odabaşı, Mehmet Niyazi, Mithat Rifatov bu dönemde göze çarpan aydınlardır (KTTE, 1999: 27–30).

5. 1917- 1944 Dönemi: 1917–1944 Dönemi 1917 Devrimiyle başlar. Kırım Halk Cumhuriyetinin ilân edilmesiyle ilk Kırım üniversitesi açılmıştır. Yaşanan sosyal ve siyasî olaylar neticesinde halkın gelişmelerden etkilenmesine bağlı olarak bu dönemde yazarlar sosyalizmi işlemiştir. Bu dönemde adı geçen yazar ve şairler şöyledir: Umer İpçi, Abdullah Lâtifzâde, Hamdi Giraybay, Bekir Sıtkı Çobanzâde, Şevki Bektöre, Abdurrahim Altanlı Şeyhzâde, Asan Çergeyev, Halil Kadiroğlu (KTTE, 1999: 30–34).

6. 1944'ten Günümüze Kadar Olan Dönem: Son dönem olan ve 1944 yılıyla başlayan bu süreçte Kırım halkı yaşanan esirlik döneminin etkisiyle bir durgunluğa girmiştir. Bu durgunluk kısa sürmüş 1950'den sonra Kırım'da yaşayan aydınlar çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde basın önemli bir rol oynamış, çıkan gazeteler ve yapılan radyo programları Kırım halkını dillerini muhafaza etme konusunda olumlu açıdan etkilemiştir. 1970'li yıllarda Kırım'da çeşitli okullarda okuyan çocuklar ana dillerini öğrenmeye başlarlar. Fakat sistemin baskısı sebebiyle Kırmılı şair ve yazarlar eserlerine duygu ve düşüncelerini tam anlamıyla yansıtamamıştır. Bu dönemde nesir diğer dönemlerden farklı olarak gelişme göstermiş, bu türde yapılan çalışmalar çoğalmıştır. Bu dönemde adı geçen yazar ve şairler şöyledir: Eşref Şemizâde, Ziyadin Cavtöbeli, Reşid Murad, Çerkez Ali, Enver Selâmet, Remziy Halid, Seitumer Emin, Cevariye Mecitova, Yunus Temirkaya, Raim Tınçerov, Ayder Osman, Uriye Edemova, Ervin Umerov, Riza Fazıl, Emil Amit, Rüstem Aliyev, Yusuf Bolat, İsmail Kerim, Sabriye Seytova (KTTE, 1999: 34–41).

2.3 Kırım Halk Edebiyatı

Kırım Türkeri'nin sözlü edebiyatları, zengin ve değişik türleriyle, asırlar boyunca dilden dile geçerek günümüze kadar yaşamıştır. Tür bakımından çok zengin olan bu edebiyatın içinde destanlar, masallar, efsaneler, fıkralar, halk yırları, çm ve maniler, deyimler ve atalar sözü yer alır. Halk bu eserlerde düşüncelerini, geçmişte yaşadığı sıkıntılı günleri, zulmedenlere karşı hissettiği kızgınlık ve nefretin yanında gönlünde yaşattığı bitmez tükenmez mutluluğu, hürriyete karşı duyduğu ümit, istikbale inanç gibi duygularını da tasvir etmiştir. Halk edebiyatında kahramanlar her zaman adalet, doğruluk, fakir fukaranın menfaati için hükümler sınıflara karşı mücadele etmektedir.

Folklor eserlerinde tenkidi, siyasî çizgiler; yeni tarzları, yeni usulleri ortaya çıkarır. Halk edebiyatı eserlerinin çoğu yaşanan dönemin şartlarına göre yeni konularla genişletilir ve zenginleştirilir. Bu eserlerde yeni bir hayat tarzına geçen halkın, toplumun ilerlemesini, emekçilerin çalışmalarını, beş yıllık plânları, kolektif çalışma sonucunu ve halkın mücadelesini aksettirirler.

Kırım Tatar halk edebiyatı halkın hayatı ile yaşayışı ile daima paraleldir ve halkın hayatında olan bütün değişiklikleri tasvir eder. Folkloru halk yaratır ve kendi eseri olarak halkın hayatını teferruatlı bir şekilde aksettirir.

Halk edebiyatı, güzel halk diliyle yaratılır. Folklor eserlerinde halkın canlı dilinin bütün zenginliği muhafaza edilmiş, zamanla ölmeye başlayan konuşma dilinin pek çok özelliği folklor eserlerinde saklanmıştır.

Halk edebiyatının esas özelliklerinden biri de kolektif eser olmasıdır. Halk edebiyatı ürünlerinin belli bir müellifi yoktur, bu eserler halka masalcılar, çmcılar, maneciler, destancılar vasıtasıyla ulaşmışlardır Anlatanın esere belli derecede tesiri olsa bile, bu değişmelerde bir şahıs değil, kolektif sebepler etkilidir.

Folklor eserleri yazılı olmadıkları, nesilden nesile geçen sözlü edebiyat oldukları için, milleti etkileyen çok mühim hadiseler karşısında pek çok değişmelere uğramış şekillenmiş ve bugüne kadar gelmişlerdir. Bunun neticesinde de halk edebiyatı ürünleri çok varyantlı olmuşlardır. Çorabatır, Köroğlu, Tahir ve Zöhre gibi destanlar çok varyantlı eserlerdir.

Folklor ile yazılı edebiyatı birbirlerinden ayıran bazı özellikler olsa bile, her ikisi de bedî söz sanatı olmaları sebebiyle ortak yönleri de çoktur. Şair ve yazarlar eskiden

beri halk edebiyatından faydalanarak, muhteşem bedî eserler yaratmışlardır. Kırım Tatar edebiyatının da edip ve şairleri zengin halk edebiyatından onların mevzularından şekil, muhteva ve ifade vasıtalarından faydalanarak çok güzel eserler ortaya koymuşlardır (Yüksel,1999:44).

Sözlü edebiyat ürünlerinin çoğu diğer halkaların folklorunda olduğu gibi alışılmış kalıp cümlelerle başlar. Destan ve masalların çoğu "Bir zamanda bar eken, bir zaman da yok eken", "Evel zamanların birinde" gibi kalıplaşmış cümlelerle başlar. Elbette yazılı edebiyatta böyle bir kalıplaşma söz konusu değildir.

Kırlar, sık ormanlar, dağlar, kayalar insanlar için korkunç hadiseler olarak görünmüş, bu yüzden de tabiat hadiseleri kahramanların karakterlerine benzetilmiş ve bu benzerliği de ispat için de çeşitli mit, efsane ve masallar yaratılmıştır. Cadı, qurtqa, su anası, orman sahibi vb. hakkında mitler, masallar destanlar meydana getirilmiştir. Asırlar boyunca esir yaşayan milletler, hür bir şekilde yaşamayı hayal ederek, esirlikten kurtulmayı folklor eserlerinde de olsa tasavvur etmek isteyenler çeşitli mitler yaratmışlardır. Mitler en erken meydana getirilen folklor eserlerindedir. Folklor eserlerinin inkişafı insan ile ilgilidir

Düğün ve cenaze merasimleri ile ilgili yırlar, takmaklı eserler de vardır. Düğün âdetleri ile ilgili yırların konusu, evlenenlere geleceklerinde bahtlı saadet, uzun ömür ve selâmetlik dileklerinden ibarettir ki, bu yırlarda ayrıca dinî motifler de bulunur. (Gelin ve damadın üstlerine arpa, buğday serpmeye.) "Tatlı ve muhabbet içinde yaşasın" sözleri ile "Gelinin binip geldiği süslenmiş arabanın üstüne çekirdek, tohum serpilirdi. (Evin tepesinde)" Şimdi de bu âdet yaşamakta, fakat zamane düğünlerine, esasen köylerde yaşlılar şeker atılmaktadır (Yüksel,1999:45).

Halk kültürünü yansıtan eserler her zaman yaşatılmaya çalışılmıştır. Kırım'da çeşitli dokuma yüz-bezler, maramalar, kilimler dokunuyordu. Kırimlı kadınlar çok güzel nakışlar, ustalar ise altın küpeler, yüzükler, bilezikler yapıyordu. Esnaflar, an'anedan gelen beşik ve sandıklan güzel resimlerle süsleyerek hazırlıyorlardı.

Folklorun türleri asırlar boyunca şekillenerek devam etti. Feodalizm döneminde destanlar, masallar, efsaneler, latifeler, yırlar, atalar sözü ve aytımlar, tapmacalar, çın ve maneler ve diğer türler şekillenmişti. Her bir türün kendine göre şekli, hususiyeti, o şekli tam olarak aksettiren muhtevası vardı. Folklorun türleri muayyen bir nizamda ilerlemişlerdir (Yüksel,1999:46).

2.4. Kırım Tatar Halk Destanları

Destanlar nazım şeklinde ortaya çıkan en eski ve en çok yayılan halk edebiyatı mahsullerindedir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim eserler zaman ve mekân içinde milletin üzerinde önemli etkisi olmuş şahsiyetlerin menkıbevî ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun didaktik hikâyelerdir (Yüksel,1999:46).

Kırım Türklerinin destanlarının çoğu diğer Türk boylarında da vardır. Destanlarda çok eski dönemlerde insanların adalet ve hakikat hakkındaki düşünceleri, zulme karşı mücadeleleri, nefret duyguları, hayat tecrübeleri, dünyaya bakışları, iyi bir hayat için gayretleri, kendi aralarındaki ve hükümrân sınıflarla olan münasebetleri, halkın içtimaî ve siyasî hayatı tasvir edilmektedir. Bu eserlerde işlenen vakalara bakarak konu ve gayeleri, bedîliklerini itibara alarak destanları kahramanlık ve içtimaî hayat destanları olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Kahramanlık destanları içinde "Qoplandı Batır", "Ediğe", "Çorabatır", "Köroğlu" gibi destanlar; içtimaî destanların içinde ise "Tahir ve Zöhre", "Aşık Garip", "Nar Qamış" "Qozukürpeç ve Bayanslu", "Arzinen Gamber" gibi destanlar alınabilir.

Destanların bu şekilde sınıflandırılması diğer Türk boylarının folklor çalışmalarında da kabul görmüştür ve bugünün ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Çoğu zaman diğer Türk boylarının, bu cümleden Kırım Türklerinin folklor çalışmalarında içtimaî hayat destanları lirik-epik poemalar diye isimlendirilmiştir. Fakat bu sınıflandırma, destanların sadece bir yönü dikkate alınmakta, tarihî yöneliş seyri, sevgi sayesinde devrin örf âdetleri, halkın hayatının bedî surette tasvir edilmesi dikkate alınmamaktadır. İlmî çalışmalarda bu sınıflandırma uygulanabilir, ancak halk bu eserlerin hepsini masal diye adlandırmaktadır. Kırım Tatar destanlarını toplama, neşretme ve onlarla ilgili ilmî çalışmalar da yapılmıştır (Yüksel;1999:46).

Bunların arasında V.V. Radlov'un 1896 senesi neşrettiği 'Şimali Türk Qabilelerinin Xalq Edebiyatı Numuneleri' isimli eserin yedinci cildi önemli bir yer tutar. Destanların ilmî bir şekilde toplanan bazı varyantları sadece bu eserde neşredilmiştir. Bu varyantlar şimdi de folklorcuların dikkatini çekmektedir. Kırım Türklerinin destanları yüksek idealistlikleri ile halk sevgisi ile kahramanlarının doğruluk, adalet için zulme karşı verdikleri mücadeleler ile insaniyet çizgisi ile diğer Türk boylarının destanları ile ortak özellikleri göstermektedir. Destanlar çoğunlukla

nesir veya şiirle süslenmişlerdir. Aslında onlar belli bir makamla söylenirler. Destanlarda yer alan ve tasvir edilen vakalar masal gibi değil de, yaşanan gerçek hadise gibi kabul edilir. Destanlardaki kahramanın adalet, doğruluk için yaptığı mücadele tasvir edilir ve bütün eser onun yaptığı kahramanlıklar üstüne kurulur. Bu eserlerde yaşanan hadiseler belli bir hanlık veya o dönemin mühim hadiseleri etrafında işlenir (Yüksel,1999:47).

Destadaki başkahramanın hareketleri bütün halkın yaptığı kahramanlıklarla şahıslandırılmıştır. Bu eserin başkahramanları her zaman fakir fukaranın menfaati için, adalet için mücadele eder ve bu mücadele daima menfi müsbet kahramanın şahsî mücadelesi ile biter. Destanların başkahramanı mirzalara, zenginlere karşı verdiği mücadelede pek çok zorlukların altından kalkar ve galip gelir. Halk iyi bir hayat için ümit ve düşüncelerini, en iyi arzularını, halkın derdiyle bütünleşen kahramanına bağlar. Bu kahramanlar hakkında halk muhteşem eserler yaratır ve her zaman eseri kahramanın namı ile isimlendirir. Kahramanlık ve içtimaî hayat destanları pek çok ortak noktada buluşmalar bile konu bakımından birbirlerinden farklıdırlar.

Kahramanlık destanlarında kahramanın yaptığı mücadele anlatılır. İçtimaî hayat destanlarının esas mevzuu sevgidir. Bu sevgi devrinin örf âdetleri ve hayatı ile ilgilidir. Bu eserlerde tasvir edilen hadiseler hayata daha yakın, tipler ise daha realisttir. Bu tipler genellikle hayatta her zaman karşılaşılabilecek insanlar gibi davranırlar. Başkahraman, sevgilisine kavuşmak için, cesur bir şekilde mücadele ederek, çeşitli zorlukların altından kalkar. Destanlarda halkın sıkıntılı günlerinin hayat tarzı, hükümler sınıfların halkla münasebetleri de bedii surette tasvir edilir (Yüksel,1992:48).

2.4.1 Kahramanlık Destanları

Kahramanlık destanları halkın tarihî hükümler sınıflara karşı verilen tarihî mücadeleyi tasvir eder. Eserlerin başkahramanlarının mücadeleleri önce şahsî intikam alma maksadıyla başlar. Fakat destanlardaki hadiselerin ileri safhalarında bu mücadele eziyet edenlere döner ve onların cezalandırılmasıyla biter. Elbette halk kendi ümit ve arzularını kendi içinden çıkmış olan kahramanların hareketleri ile ifade eder, onlara olan inancını bildirir. Kahramanlık destanlarının kahramanlarında insanüstü güç bulunur. Bu tür eserlerde abartma usullerinden çok fazla faydalanılır. Kahramanın maksadına

ulaşmak için yaptığı sınırsız kahramanlıkları bedîî şekilde tasvir edilir (Yüksel, 1999:48).

"Ediğe" destanı XIV. asrın son yansında ve XV. asrın ilk çeyreğinde; "Çorabatır" destanı ise, XV-XVI. asırlarda; "Köroğlu" destanı XVI-XVII. asırlarda olan tarihî hadiseleri işler. Fakat tarihî hadiseler bu kıymetli eserlerde halkın noktai nazarından, onların hafızasından elenerek çıkar ve halk destanlarda tarihî vakalara değer biçer. Fakat bunun haricinde, kahramanlık destanlarında, tasvir edilen vakaların öğrenilmesi, büyük tarihî, etnografik emniyete haiz olarak bize o dönemin yaşayışı, içtimaî kurumu hakkında bilgi verir (Yüksel,1999:48).

Çora Batır Destanı

XVI. yüzyılda Kazan'da teşekkül etmiş ve buradan da kuzey Türkleri arasında yayılmış Tatar destanıdır. Bu yüzyılda Ruslar, Kazan Hanlığını ortadan kaldırmak için her çareye başvurmuş ve buradaki Türklere zulmetmekten geri durmamıştır. Kimi zaman Hanlığın idarecilerini de kendi tarafına çekmeyi başarmışlardır. Sözgelisi, Rus ordusunun Kazan'ı kuşatmasında basta bulunan Sah Ali ve diğer ileri gelenler Moskof taraftarı idiler. Bunların içinde Sah Ali'nin Moskova'ya kaçmasına yardım eden ve bu ve buna benzer ihanetleri yüzünden öldürülmekten kurtulamayan Çora da vardır. Çora adında iki kahramanın varlığı bilinmektedir. Birisi; tarihi hüviyete sahip olan ve halkın nefretini kazanmış olan Çora Mirza'dır. Tarihi vasfa sahip Çora Batır, 1532'de Safa Giray'ın Kırım'dan kovulması sırasında etkili olmuş bir isimdir. 1545 yılında Kazan'ınönde gelen beylerinden Pulat Bey'in, Çora Batır'ı ve onun kardesi Kadis Bey'i, ikinci defa han olan Safa Giray'ı tahttan indirmek için Moskova'ya elçi gönderdiği, bunda da başarı sağlandığı, ne var ki üçüncü defa han olan Safa Giray'ın emriyle, 16. 8. 1546 günü 79 arkadaşıyla birlikte Moskova'ya kaçarken yakalanan Çora Batır'ın öldürüldüğü yazılıdır. Tarihi kişiliği olan Çora Batır'ın aksine destan kahramanı Çora Batır, beylik ve mirzalıkla ilgisi olmayan ömrünü Ruslarla savaşarak geçiren biridir. Kazan savaşı sırasında Moskova'da evlendiği Rus kızından doğma oğlu tarafından öldürülmüştür. Çora Batır, Türklerin kendi vatanperverliğinin ideal bir tipi olarak ortaya koyduğu kahramandır. Maceraları ve yiğitliği ağızdan ağza yayılmış, öyleki, Kırım, Başkurt ve Kırgız Türklerinin de sevdiği, benimsediği ve yaşattığı bir tip olmuştur (Kaya,1998: 555).

Geçtiğimiz yüzyılın 30’lu yıllarına kadar bu destanın konusunu bilmeyen Kazak Türkü yoktu denilebilir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1947- 1953 tarihleri arasındaki, millî destanları “feodal ideolojinin kalıntısı” olarak suçlayan ve onların yayımlanmasıyla incelenmesini yasaklayan Sovyet politikasının koyduğu engeller, “Şora Batır” destanının şöhretini azaltmamıştır. 1950’li yılların sonlarına doğru diğer kahramanlık destanları anlatılırken, “Şora Batır” destanına böyle bir “talih” nasip olmamıştı (Kallimci,2010:15).

Kaya'nın ifadesine göre,“*Çora Batır destanının elimizde tam bir metni olmamakla beraber, birçok rivayeti bulunmaktadır. Üç rivayeti Radloff, "Türk Halk Edebiyatı Numuneleri" külliyyatının yedinci cildinde neşretmiştir. Hasan Ortekin de 1939 yılında "Çora Batır Destanı" adlı kitabıyla, manzum ve mensur olarak kısa hacimli bir metin nesrini sağlamıştır. Diğer taraftan Abdülkadir İnan, "Makaleler ve İncelemeler" adlı eserinde Kırım, Kazak-Kırgız ve Başkurt rivayetlerinden parçalar vermiştir.*” (Kaya,1998: 555-559). 2005 yılında Zuhal Yüksel tarafından yayınlanan Kırım Türk Tatar Destanları adlı eser de destan üzerine yapılan çalışmalardandır.

Destanın varyantları konusunda Ortakçı şu bilgileri verir:“*Çora Batır Destanı'nın Kırım Türk Tatar boylarında anlatılan; Bahçesaray, Büyük Hocalar, Kırım Tatar Halk Ağız Yaratıcılığı ve Karasubazar varyantları ile Kazak destancılık geleneği içerisinde tespit edilmiş ve yazıya geçirilmiş olan; Molla Musa ve Muhambetnecip Aliakbaruli varyantları ile Tatar boylarında anlatılan, Çura Batır Hikayeti isimindeki varyantları vardır* ” (Ortakçı,2014:1099-1022).

Edige Destanı

Tatar halk edebiyatında Edigey destanı ayrı bir öneme sahiptir. Kalafat'a göre “*Patriarkal dönemden feodalizme geçiş aşamasında yazılan bu destanda Tatar halkının millet olarak şekillenme süreci yansıtılmıştır. Edigey destanında Altın Ordu dönemindeki halkın yaşadığı sıkıntılar, onları bu sıkıntılardan kurtarmaya çalışan meşhur tarihi kahramanlar ve dönemin siyasi, felsefi düşünceleri yer almaktadır. Tatar halk edebiyatında Edigey destanı gibi tamamen nazımla yazılan ve 7000 satırdan oluşan hacimli baksa bir eser yoktur. Destanın ismi olayların başkahramanı Kutlu-Kaya oğlu Edigey/Edige'den gelmektedir. Türk dünyası destanlarının ortak bir özelliği*

olan, kahramanın olağanüstü niteliklere sahip bir şecereye sahip olması durumu bu destanda da mevcuttur. Edigey'in annesi bir peri kızıdır” (Kalafat 2003: 348).

İdegey” destanı birçok Türk boyu için ortak olan epik eserlerden biridir. Çünkü destandaki vaka-olayların yer aldığı Altın Urda Devleti (1241–1502) farklı Türk boylarını kendi bünyesine toplayan bir devlettir. Bu devletin sınırları içinde Kıpçaklar, Kimekler, Bolgar Tatarları, Hazarlar, Moğollar ve Slavlar da yaşıyordu. Bu yüzden, “İdegey” destanında yer alan yaşam tarzı ve gelenek-görenekler bu halkların da izlerini mutlaka taşıyorlardır. Ayrıca, birçok Türk boyu destanın teşekkül ettiği XIV-XVI. yüzyıllarda bir birleriyle çok sıkı bağlar ve tarihi-medeni alışveriş içinde olmuştur. Doğal olarak, destandaki tören, örf-âdet ve inanışlarla ilgili ayrıntılı bilgileri verirken, istenilen sonuçları yanı sıra başka Türk boylarının, ayrıca Kıpçak Türkleri olarak adlandırılan Nogay, Kırgız, Kazak, Karakalpak ve Başkurt Türklerinin de gelenek-göreneklerinde ve inanışlarında bulduk. Çünkü Valeeva-Suleymanova'nın da belirttiği gibi, “Yarı göçebe, yarı şehir hayatını sürdüren Kıpçakların medeniyeti Altın Urda devleti medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır” Tatar halk destanı “İdegey”, kardeş Türk halklarını birleştiren, yakınlaştıran ve onların ayrılmaz bir parçasına dönüşen bir destandır (Çetin,2007:150).

Edigey destanı ilk olarak 1820 yılında Grigory Spasskiy tarafından derlenip yazıya geçirilir ve yayınlanır. Bu çalışma Kazak varyantı üzerinedir. Edigey üzerine yapılan çalışmalardan en özgün olanlarından biri 1870 yılında Wilhelm Radloff tarafından Baraba ve Omsk Tatarları ile Teleut ve Kırım Türklerinden derlenen varyantlardır. Bu derlemeden yaklaşık 70 sene sonra Hemit Yermi, Naki İsenbet ve S. Emirov Edigey destanı ile ilgili sözlü masal anlatmaları ve el yazması kalıntılarını kaydetmişlerdir. Yirmiden fazla varyantı bulunan bu destanın en geniş metni, N. İsenbet ve Nimet Hekim tarafından derlenmiş olanıdır (Sulti 1998: 16-64).

Destanın varyantları konusunda Yıldız şunları aktarır: “Zirmunskij'e göre Edige destanının 30 kadar yayımlanmış varyantı vardır. Andrea Schmitz, 1996 yılında yapmış olduğu " Die Erzählung von Edige." adlı çalışmasında hikâyenin 17 varyantı hakkında bilgi vermiştir. Schmitz'in kısaca tanıttığı varyantların 7 tanesi Kazak, 6 tanesi Nogay, 3 tanesi de Radloff tarafından derlenmiş Batı Sibirya'ya aittir. Bir de J. A. Beljaev tarafından Rusça'ya çevrilmiş olan Karakalpak varyantı vardır” (Yıldız,2016:12).

Destan, Türkiye Türkçesine Rüstem Sulti tarafından aktarılıp 1998 yılında Türksoy'un desteğiyle kitap olarak Ankara'da neşredilmiştir. Bu çalışma, Edigey destanını Türk toplumuna tanıtmaya noktasında büyük önem taşımaktadır. Son on-on beş yıl içerisinde destanın Tatar varyantı üzerine farklı yönlerden ciddi çalışmalar yapılmıştır. F.Urmance'nın "Narodnyy epos İdegey" (Halk eposu Edigey) isimli çalışması destandaki tarihi şahısları ve Tatar halkının tarihini açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Bunun dışında İ.Nadirov, M.Usmanov, İ.Zakirova, B.Hayrullina, F.Valiullina gibi bilim adamları da Edigey destanını tarihi, edebi ve folklorik yönlerden incelemiştir." (Yıldırım,2012:69). Mustafa Yıldız'ın Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı Edige adlı eseri 2016'da yayımlanmıştır.

2.4.2. İctimai-Hayat Destanları

Kahramanlık destanlarında halk hükümler sınıflarla olan münasebetlerini, kahramanların hareketleri vasıtasıyla tasvir ederken, içtimâî hayat destanlarında da delikanlı ile kızın ebedî sevgisi için yaptıkları mücadele tasvir edilir. Bu destanların yaratıldığı dönemlerde, halk arasında dinin, şeriat kanunlarının etkisi oldukça fazladır. İşte böyle bir devirde delikanlı ile kızın sevgileri için verdikleri mücadele, bu hükümler sınıflara karşı çıkma gibi görülmektedir (Yüksel,1999:48).

"Qozukürpeç ve Bayan Sulu", "Tahir ve Zöhre", "Aşık Garip", "Arzı ve Ğamber", "Asıl ve Kerem", gibi destanlarda iki gencin birbirlerine karşı olan samimi sevgileri, bu sevgi için çektikleri sıkıntılar ve bu sıkıntılara rağmen sevgilerine son nefeslerine kadar sadık kalmaları tasvir edilir. Halk bu destanlardaki tipleri, onların mutluluk için çektikleri sıkıntılara sabırla dayanarak, sevgilisine kavuşmak için gösterdikleri gayretleri aks ettirir. Fakat bu destanlarda işlenen sadece sevgi değildir, burada hayat manzaraları, hükümler sınıfların halkla olan münasebetleri ve bu münasebetlere halkın bakışı, eskiden yaşayan halkın örf adetleri, medeniyeti, içtimâî, siyasî, iktisadî durumları belli bir oranda da olsa belirtilir. Konu bakımından birbirlerine çok yakın olan bu destanların hepsinde genç yüreklerin samimi sevgisini tasvir edilir. Kozukürpeç Bayanslu'yu, Tahir Zöhre'yi, Âşık Garip Şahsenem'i, Kerem Aslı'yı canı gönülden sever ve bütün hayatlarını sevgililerine kavuşma uğrunda harcarlar (Yüksel, 1999:48).

Kozukörpeç Destanı

Kozı Körpeş Bayan Sulu hikâyesi, Kazakistan'da ortaya çıkmış ve oradan da geniş coğrafyalara yayılmış bir sözlü anlatım mahsulüdür. Hikâyenin yayıldığı coğrafyalardan bahsedilirken Altay, Batı Sibirya, Başkurdistan, Tataristan ve Kırım gibi yerlerin adları geçmektedir: "Kozı Körpeş - Bayan Sulu jırı tek Kazak arasında ğana emes, Altaylıktarğa, Başkurttarğa, Kırım Tatarlarına da erteden tanımamal mura. Keyingi jıldarda jırdın Ruvınıya Tatarları men Nogaylarına da kanıktı ekeni melim bolıp otır". Dikkat edileceği gibi hikâyenin bilindiği yerler Türkiye'nin kuzeyinde ve kuzeydoğusundadır. Türkiye ve Azerbaycan sözlü geleneğinde Kozı Körpeş Bayan Sulu adlı bir hikâyeye rastlanmamaktadır. Yayılma sahalarına bakarak Kozı Körpeş Bayan Sulu'nun özellikle Kazaklar ve Tatarlar arasında yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlatım türünün yaygın olarak bilinmesi, hikâyenin varyant sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Tespit edilen varyantların elliye yaklaştığı bilinmektedir (Boyras,1996:121).

Kozı Körpeş Bayan Sulu hikâyesi genellikle manzum mensur karışık bir yapıdadır. Fakat özellikle bazı ozanların tasnif ettiği versiyonların tamamen manzum olduğu da görülmektedir. Hikâyenin ne zaman ortaya çıktığı konusu, henüz bilinmezliğini korumaktadır. Ancak göçebe hayatının yaşandığı ve yaylalarda hayvancılığın yapıldığı zamanlarda ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Kozı Körpeş Bayan Sulu hikâyesinin bozkırda yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan göçebe kavimlerin hayatını yansıttığı, araştırmacılarca belirtilmektedir. Hikâyede temel vakayı, birbiriyle beşik kertmesi yapılan iki gencin, kızın ebeveynleri tarafından ayrılması ve erkek kahramanın sevgilisini aramaya çıkıp sonunda engelleri aşamayıp vuslata ermeden ölmesi oluşturmaktadır (Boyras,1996:122).

Aça destan metin şerhlerinin sayısının iki olduğunu belirtir. "İlki merhum Reşit Rahmeti Arat'ın Doğu Türkçesi Metinleri adlı eserinde neşredilen bir Uygur varyantıdır. Bu varyant V.V. Radlov'un Proben'inim dördüncü cildinden Latin alfabesine transkript alfabesiyle aktarılmıştır. İkinci metin ise Tatar araştırmacı Cafer Bekiron'un Destanlar adlı eserinden Ayşe Aktaş tarafından Latin alfabesine aktarılıp ve küçük bir sözlük eklenip Emel dergisinde neşredilmiştir" (Aça,1998:102).

Kozı Körpeş- Bayan Sulu destanı Türk dünyasını teşkil eden pek çok Türk grubu arasında yaygın olarak bilinmektedir. Bu Türk gruplarını Altay, Kazak, Tatar (Sibirya, Kazan, Kırım ve Dobruca), Uygur ve Başkurt Türkleri olarak gelişigüzel bir şekilde sıralamak mümkündür. Destan varyantları trajik ölümle bitenler ve kahramanların kavuşup mutlu sona ermesiyle bitenler şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Kozı Körpeş Bayan Sulu destanının Altaylar arasında iki, Kazaklar arasında üç, Başkurtlar arasında iki, Kazan ve Sibirya Tatarları arasında iki, Kırım ve Dobruca Tatarları arasında iki, Uygurlar arasından iki varyant alınmıştır (Aça,1998:167-168). Mehmet Aça'nın "Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma" adlı (yayınlanmamış doktora tezi) Kozukörpeş destanı hakkında yapılmış en kapsamlı çalışmadır.

3. ARKETİP KAVRAMI

Psişeyi, bilinç ve bilinçdışı olarak iki kısımda ele alan Jung,(Jacobi, 2002:19-20). Bilinçdışını da kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak iki bölüme ayırır ve arketipleri kolektif bilinçdışının çekirdek yapıları olarak tanımlar (Jacobi, 2002:23). Kişisel bilinçdışı, bize rahatsızlık veren, huzursuzluk yarattığı için bastırdığımız, bilinçsizce algıladığımız, düşündüğümüz her türlü şeyin depolandığı yapı olarak tanımlanmıştır ve kaynağının kişisel deneyimlerimiz olduğu öne sürülmüştür. Kolektif bilinçdışı ise, kalıtsal olarak her insanın doğuştan getirdiği, içeriğini de ilk insandan bu yana yaşanan tipik psişik etkileşimlerin oluşturduğu (korku, tehlike, üstün güce karşı verilen mücadele, cinsellik, doğum, ölüm, sevgi, vb.) yapıdır. Kolektif bilinçdışını oluşturan içerikler nötrdür, hiçbir olumlu-olumsuz etkiye maruz kalmazlar ve ancak bilinçle temas ettiklerinde bir kuvvet kazanırlar (Jacobi, 2002: 25).

Arketipler herkeste görülen özdeş psişik yapılardır. Bunlar topyekün insanlığın en eski mirasını oluştururlar. Jung temelde arketipleri tüm insanlığa has ortak davranış özelliklerini ve tipik deneyimleri başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezler olarak görmüştür. Bu şekilde uygun koşullarda arketipler sınıf, din, ırk, coğrafi konum yahut tarihsel devir farkı gözetmeksizin benzer düşüncelere, imgelere, duygulara yol açmaktadırlar. Kişinin kolektif bilinçdışını

bütünüyle arketipik donanımı oluşturmaktadır (Stevens,1999:48,49). Bu yönüyle "insanların tinsel doğumları için birer hareket kodu olan arketipler, ortak bilinçdışında biriken mitik enerji birikimini şimdileştirme/ güncelleme ve derin bilinçdışı akıntılarını arketipsel semboller aracılığıyla bilince taşıma işleviyle öne çıkarlar" (Korkmaz 2015: 23).

Jung mitlerin arketiplerin temsilcileri olduğunu söyler. Dolayısıyla mitlerde ve mitsel öykülerde gördüğümüz karakterlerin ve olay örgülerinin her birinin bir arketipe tekâbül ettiğini söyleyebiliriz. Jung'a göre, insanlık tarihi boyunca tüm dünyada farklı formlarda görünebilen arketipler, ancak bir deneyimle harekete geçirildiklerinde, yani tetiklendiklerinde, içlerinde buldukları kültür ya da başka diğer faktörlerden etkilenecek büründükleri elbiseyle görünüşe çıkarlar. Yoksa, tetiklenmeyen, harekete geçmeyen bir arketip algılanamaz. Her arketip aslında psişik bir niteliğin temsilcisidir ve arketiplerin harekete geçmesi demek, bilinçdışında potansiyel olarak bulunan psişik niteliklerin (irade, cesaret, üretkenlik) aktive olması demektir (Ersoy,2006:1).

3.1. Yüce Birey

Maceraya atılan kahraman; güçlü, kararlı buna karşın bilgisiz ve tecrübesizdir. Bu sebepten ona yol gösteren, onu doğru yola ileten rehber ihtiyacı vardır, bu rehber "Yüce Birey" olarak adlandırılır. "Yüce Birey, iç benliğin gözle görünür sembolü olup iç ve dış dünya ile irtibatını kontrollü bir şekilde kurabilen, hatalarının farkında olup düzeltme eğilimi gösteren bireyleşmiş insandır" (Şimşek; Şenocak, 2009:112).

Farklı sebeplerle de olsa serüvene atılan kahramanın sınavlar yolunda mücadele etmesi gereken pek çok engel vardır. Engellerin fazlalığı erginlenme sürecinin zorlu geçeceği işaretidir. "Çağırışı reddetmemiş olanlar için kahramanın yolculuğunun ilk karşılaşması, maceracıya, aşacağı ejder güçlere karşı tılsımlar sağlayan, koruyucu bir figürle (genellikle ufak tefek yaşlı bir kadın ya da erkek) olandır" (Campbell, 2013: 83-84). Birey yolculuğuna tek başına çıkmış olsa da yolunu aydınlatan birisi olmazsa macerasını tamamlaması düşünülemez. Dolayısıyla kahramanın yolculuğunda Yüce birey çok önemli bir yere sahiptir

3.2. Gölge

Gölge, insanları içindeki engellediği her şeyi yapmak isteyen, olmadığı her şeyi olan karanlıkta kalan yarıdır."Gölge arketipi, cemiyetin idealize etmiş olduğu ideal insan kimliğine uymayan, bu yüzden de bireyi utandıran ve bireyin kabul etmek istemeyip bilinçaltında sakladığı vahşi istekleri ve duygularıdır" (Onat,2007:4).

"Gölge, psişik bütünlüğün görünmez ama ayrılmaz bir parçası olan "diğer yanı karanlık kardeşi" sembolize eder. Gölge aynı zamanda, kişinin bir parçası, benliğinden ayrılan ve buna rağmen ona 'tıpkı bir gölge gibi' yapışık kalan bir bölümdür" (Jacobi, 2002: 148).

"Kahramanın uzun yaşam yolunda başarılı olması ve ruhsal bütünlüğü koruması için gölgesi ile tanışması, barışması ve onu içermesi, özümsemesi gerekmektedir. Bu birleşme/bireyselleşme (individuation) süreci, bir bakıma kişinin kendi merkezine doğru büyük bir yola çıkmasıdır" (Korkmaz 2009: 119). Kahramanın yapması gereken gölgesiyle yüzleşmesi ve onu kendi erginlenmesinde bir araç olarak kullanmasıdır. Aksi durumda gölge kahramana hep engel olacaktır."Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer". (Jung 2013:56)

3.3. Persona

Çağdaş yaşam içerisinde var olabilmek, uyum sağlayabilmek için insanlar çeşitli maskeler takarlar, takılan bu maskelere persona denir. Persona, ego ile dış dünya arasındaki aracı bir fonksiyondur. Jung, persona ve ruh imgesinin birbiriyle telafi edici bir ilişki içinde olduğunu; persona, yani maske ne kadar katılırsa kişiyi doğal, içgüdüsel yaşamından koparacağını ifade eder. Persona ne kadar ayrıştırılmamış olursa ruh imgesinin de o kadar güçleneceğini belirtir (Jacobi, 2002:169).

"Persona adı verilen arketipsel öge, kahramanın serüveninde geçici olarak sembolize edilen somut değişimlerdir. Persona bir çeşit maskedir. Kahraman da çeşitli maskeler takarak kendisini gizleme yoluna gider. Kahramanın başka bir insan, hayvan ya da bir nesne şekline bürünmesi bir çeşit personadır. Kahraman, persona sayesinde korunma, saklanma, gerçek kimliği gizleme gibi amaçlar güder" (Süme,2011: 33).

3.4. Anima- Animus

Arketipsel içerikler olan anima ve animus, bireydeki dişil ve eril unsurları temsil eder. Anima, erkeğin bilinç dışındaki dişil elemana verilen addır. Animus ise kadındaki erkek figürlerdir. Her kahraman kendi içinde erkek ve dişil özellikleri bir bütün olarak taşır. Kahraman, kendi içindeki diğer yarısıyla barışık olmak zorundadır. Anima, erkeğin bilinç dışını bütüne ulaştıran dişil öge; animus ise kadının içindeki eril ögedir. Kahramanın, yolculuğunu tamamlayabilmesi ve tamlığa ulaşabilmesi için anima/animusuyla bütünleşmesi şarttır (Süme,2011: 31).

3.5. Aşama Arketipi

“Aşama arketipi, psişenin geçirdiği gelişmeleri sembolize eden arketiptir. Ayrılma-aşama-dönüş şeklinde formüllestirebileceğimiz bu arketipe monomitos, ya da kahraman mitosu denir. Bulunduğu mekândan ayrılarak çok uzaklara giden ve aşama geçirdikten sonra geri dönen bir kahraman öyküsüyle insanlığın evrensel bir tutkusu dile getirilmektedir. Bu tutku, insanın kendini geliştirme ve ruhsal dünyasını zenginleştirme arzusudur. Monomitos motifindeki kahraman, belli bir yerde, belli bir kişi değıldir; her yerde ve herkeştir” (Dökmen,1983:385).

1. BÖLÜM

1.1 MİTİK KAHRAMAN YARATIMI

Türk destan kahramanı tipi üstün özelliklerle donatılmış ve tıpkı tarihî kahramanlar gibi üstün idealler taşıyan tiplerdir. Oğuz Kağan'ın "Ey oğullarım! Ne vuruşmalar gördüm! Ne çok sınırlar aştım! Ben ne kargılar ile ne oklar fırlattım! Ne çok atla yürüdüm! Ne düşmanlar ağlattım! Nice dostlar güldürdüm!" (Ögel,2014a:145) sözleri, tam bir kendine güven ifadesidir. Oğuz'un "Ben ödedim çok şükür! Borcumu Gök Tanrıya!" (Ögel,2014a:145) sözleri ise, Tanrı tarafından dünyayı düzene sokmakla görevlendirilmiş olmanın bilincini yansıtır. Oğuz'un ideal ve sözleri ile tarihî kahramanların ideal ve söylemleri birdir. Bu ideali gerçekleştirecek olanlar, sıradan insan olmaz (Yıldız,2009:77).

Destan kahramanları, sıradan insanlara göre idealize edilmiş, onlardan farklı tiplerdir (Kaplan 1999:11-20). "Destan kahramanı genellikle olağanüstü özelliklere sahip, güçlü, onurlu, halkı ve yurdu için savaşan bir bahadır. Zorlukların üstesinden gelme yeteneğine sahip, kendine güvenen, aynı zamanda iç dünyasında da belli bir olgunluğa erişmiş bir alptir." (Türker,2010:69). Kahramanın bütün bu özelliklere sahip olması onun vermiş olduğu benlik mücadelesini kazanmasına yardım edecektir. Destan kahramanının sıradan insanlardan farklı olması, başkalarının yapamadıklarını yapması, halkını zorluklardan kurtarması ancak üstün özelliklere sahip olmasıyla mümkündür. "Destan kahramanlarının doğuşu, toplum hayatına katılımı hep zor zamanlarda kaotik ortamlarda olmuştur. Kaotik ortamlarda doğumları, doğum sonrası gösterdikleri olağanüstü gelişmeler, üstün zekâ ve vücut yapıları, binitlerinin ve silahlarının Tanrı tarafından gökten gönderilmesi, evlenecekleri kadınların da Tanrı tarafından gönderilmesi kaostan kozmosa geçişi sağladıktan sonra da tekrar Tanrı katına dönmeleri onların belli misyonlar çerçevesinde dünyaya geldiklerine ve Tanrı'dan kut aldıklarına işarettir" (Aça, 2000: 11). "Doğuşlu" sözü Türklerde, ünlü yiğitler için söylenmiş bir deyimdir. 'Orta Asya' Türk halk edebiyatında, bu deyiş ve anlayışı, çok görüyoruz. Kişilerin, doğuştan gelen üstünlükleri herhalde bir "Tanrı vergisi" idi. Bir kimse, han oğlu veya soylu olabilirdi de, doğuşlu olmayabilirdi. Nitekim 'Göktürk' yazıtlarında şöyle diyorlardı: "Küçükler, büyükler gibi yaratılmadığı için, (kılınmaduk üçün), bilgisiz

ve kötü kağan olmuşlar..." Görülüyor ki 'Tanrı' kılmadıkça, kişiler yetenekli olma belgesi" olarak da kabul ediliyordu (Ögel,2014b:4).

1.1.1 Kahramanın Doğumu

Kahramanın özellikleri göz önüne alındığında doğumunun farklı olması gerekir. "Alpların doğumları da bayağı kişilerin doğumuna benzemez." (İnan,1968:235).Çora Batırdestanında kahramanın babası Narik, Canbek hanın yanında uzun zaman çalışır. Canbek han evlilik çağı gelen Narik'i evlendirmek ister:

" Kolum altındaki bütün ili gez kendine münasip bir kız ara, kimi istersen sana alıp veririm, o da benden sana hediye olsun " (Ortekin,1939:7). Bunun üzerine Narik bütün ili gezer ancak birisini bulamaz. Destanın geneli düşünüldüğünde Çora Batır gibi bir yiğidin annesinin de soylu ve yiğit olması gerekir. Narik de bütün ili gezmesindeki amaç o özelliklere sahip birisini bulabilmektir.

"Bir gün bir köye geldi, kül obasına (yığınına) çıktı, oturup biraz dinlendi. Baktı bir kadın geldi, abaya kül attı, ateşe tezek koydu.

Narik bunu gördü; "kadın ateşi ezmedi, ayaklarını kızdırmadı, bunda hayâ tekmil imiş, kızı olsa alayık diye düşündü." Narik onda konuk oldu, oğün kızını gördü." (Ortekin,1939:7). Narik artık aradığı özelliklere sahip birisini bulmuştur. Aslında kızın annesinin özellikleri, ateşe hürmet gösterip onu ezmemesi, ayaklarını kızdırmaması, Narik'in hoşuna gider. "Bugün ateş ve ocakla ilgili bazı mitolojik inançların varlığı, bu kültürün Türkler arasında saygınlığını kaybetmediğini göstermektedir. Örneğin; ateşe tükürmemek, üstünden atlamamak, ateşi ayakla itmemek, yanan ateş parçalarını keskin aletle karıştırmamak, ateşe su dökmek, mundar olan herhangi bir şeyi ateşe atmamak, tüy atmamak, ateşin yanında kurt sözünü söylememek ateşin canlı olarak tasavvur edildiğine dair delil oluşturmaktadır. Ateşin içinde oturan Ateş ruhunun yüzüne tükürmek, ayak ile dokunarak ona saygısızlık göstermek, su döküp tiksindirmek, keskin aletle gözünü kör etmek vs. aileye bela getirebileceği için bu tür yasaklar konmuştur. Bu yasağın bozulması hâlinde ocak koruyucusu, aileye zarar veren demonik bir varlığa dönüşür " (Bayat, 2016:137). Eşinin ancak böyle bir annenin kızı olduğuna inanır ve Menli Aru Sulu ile evlenir. Menli Aru Sulu, Çora Batır'ın düşündüğü gibi zeki ve yiğit bir kadındır. Her zaman kocasını yanında olmuş ve ona yol göstermiştir. Canbek han,

Menli Aru Sulu'yu görünce onu kendisine almak ister onun için Narik'i bahaneyle Moskof kralına göndermeye karar verir. Bunu öğrenen Menli Aru Sulu, Narik'in gitmesini istemez.

" Sana bir şey söyleyeyim, amma bana darılma; bu hanın fikri bozuk, sen gidersin, ben yalnız kalırım, o vakit bana gelecek" (Ortekin,1939:8-9). Bu sözlerle Narik'i uyaran Menli Sulu olacağını önceden tahmin etmiştir. Canbek han, Menli Sulu'nun düşündüğü gibi akşam Narik'in evine gelir, Menli Sulu, Canbek hanı fikrinden vazgeçirmek için bir masal anlatır.

"İdil boyunda babam çok zengin bir kişi idi, sürü sürü yulkısı çayırlarda gezerdi; bu yulkının içinde ker bir kısrağ var idi, bu ker kısrağın ciren bir yavrusu var idi. Ciren tay dört olsa iki idi, olmasa bir idi. İşte o kadar güzeldi. Bir gün bu tay sürüden ayrıldı, bir yerde uyuya kaldı; aç bir kurt geldi, tayın ayağını ısırıldı; oraya bir köpek geldi, kurt korkup kaçtı, tay ölümden kurtuldu, amma ayağı sakat kaldı. Yine bir gün idi, çölden bir arslan deldi, tayı yemek istedi; tayın ayağında kurt dişlerinin yerini gördü: "Ben bir arslanım kurtağzından kurtulan bir hayvanı yemem dedi

Canbek han, yerinden kalktı:

"Dilin şişsin Menli Aru, sen genç bir kadınsın böyle cevap vermesini kimden öğrendin" dedi." (Ortekin,1939:8-9). Menli Sulu'nun yapmak istediği sembolik bir şekilde kendisinin Narik'e ait olduğunu Canbek han gibi bir aslana bu yaptığının yakışmadığını anlatmaktadır. Aslında Canbek han da masaldan etkilenmiştir, ancak eşinin sözüne inanıp dışarıda bekleyen Narik her şeyi işitir ve Canbek hanı öldürür. Bundan sonra ne kadar haklı da olsa burada kalamayacağını anlayan Narik, Menli Sulu'yu da alıp Köküslü Kök Dama yolunu tutar. Yolda Menli Aru Sulu bir düş görür:

"Bu gece bir düş gördüm; iki ayağımın arasından bir ateş çıktı, bir ucu gökte, bir ucu yerde idi, çok uğraştılar, ateşi söndüremediler, gökte bir kara bulut peyda oldu, şiddetli yağmur yağdı, yağmur ateşi söndürdü. Kendi düşümü kendim tabir edeyim: Ben bir erkek evlat doğuracağım, gayet batır olacak, hiç bir şey ona kâr etmeyecek, onun eceli sudan olacak." (Ortekin,1939:10). Ateş ve su Menli Sulu'nun rüyasında olduğu gibi sembolik anlamlar taşıyan motiflerdir. Türk mitolojinde de önemli bir yere sahip olan ateşin farklı özellikleri vardır, "Türk mitolojik sisteminde onlarca değişik varyantta mevcut olan ateş veya ocak kültürünün başlıca işlevleri insanları ve o insanların ailelerini bela ve hastalıktan korumak, hayvanların artışı ve bereketini sağlamaktır. İnanç

sistemlerinde sık sık görülen ve başlangıçta Mitolojik Ana sisteminden çıkan ve bu nedenle de çoğu kez Umay'la, kayın ağacıyla birlikte anılan ateş mitolojik şuurun sonraki merhalesinde kadın tipinden erkek tipine geçmiştir. Her evdeki (çadırdaki) ocak ve ocaktaki ateş hamisiyle beraber, eski Türkler Tanrı kadar güçlü ve etkili olan genel ateş ruhunun varlığını da kabul ederler." (Bayat,2016:116). Ateşle ilgili olarak en önemli tasavvurlardan biri onun arındırıcı bir güç olmasıdır. "Türk mitolojik sisteminde ateş ve ocak kültürünün başlıca fonksiyonu insanları, onların ailelerini beladan, hastalıklardan koruma günahlardan arınma ve evin bereketini sağlamaktadır. Bugün günahlardan arınmak için nevruz gelenekleri arasında uygulanan ateşten atlama, birliği ve beraberliği sağlamak için de ateş etrafında çember oluşturma bu kültün izleridir" (Yardımcı,2012:30). Menli Sulu'nun çocuğun oğlan olacağını düşünmesi ateşle olan bağlantısındanır. Ateş bereketin artışı ve çoğalmayı ifade ettiği gibi aynı zamanda da erkek tipi temsil etmektedir. Ateşin bir ucunun yerde bir ucunun gökte olması çocuğun tanrı tarafından, üstün özelliklerle donatılarak gönderildiğini göstermektedir. Çok uğraşılmasına rağmen söndürülemez olması çocuğun ne kadar yiğit olduğunun bir göstergesidir. Ateşin yok olması ancak tam tersi bir güçle sağlanabilir bu güç de sudur. "Su, ateşe zıttır. Dişi unsuru içerir. Yansıma gücünden dolayı kadimler onu bilgeliğin simgesi olarak görmüşlerdir. Diğer özellikleri soğukluk, gizlilik ve uykudur. Ateş şuur ve su şuur altını simgeler. Ateş gündüzün hâkimi Güneş'i içerir, su ise gecenin hâkimi Ay'ı içerir" (Işık,2009:537). " Su hem yaşama gücü hem ölüm gücü olduğu için hem bölebilir hem birleştirebilir. Su ve ateş en üst düzeyde birbirini birleştirici iki zıt maddedir ve maddi dünyadaki bütün zıtlıkları temsil ederler. Çatışma durumunda yaşam için gerekli olan nem ve sıcaklıktır. Su ve ateş iki temel prensiple bağdaşır: Gökyüzübabası ve tabiat ana" (Akman,2002:2).

Su Türk mitolojisinde hayat kaynağı olma özelliğini taşımakla birlikte boğma yani öldürme özelliğine de sahiptir. " İnsanlar açısından, suya batmanın ölümle eşdeğer bir anlamı vardır ve kozmik düzlemde dünyayı yaşam kaynağı okyanusun içinde eriten felaketle (tufan) eşdeğerdir" (Eliade,2003:202). "*Şiddetli yağmur yağdı, yağmur ateşi söndürdü.* İfadesiyle suyun yok etme özelliği vurgulanmış ve destanın tamamı göz önüne alındığında Çora Batır'ın ölümünün sudan olduğu görülür:

"*Çok koşmaktan atın ayakları kızdı, Çora onu durduramadı at göle, suların içine gömüldü.*"(Ortekin,1939:23). Destanın bazı varyantlarında kahramanın ölmediği

kırlara karıştığı "Bir söylentiye göre Çora Batır ölmemiş "Ölümsüz Kırklar"a karışmıştır" (Salgır,1982:362) şeklinde ifade edilmektedir bu durum da aslında tufanın ya da su altına girmenin bir son değil de yeniden doğuş olduğunu gösteriyor."Sular altında kalma kesin bir yok oluş değil, geçici bir yeniden bütünleşme sürecidir ve bu sürecin ardından yeni bir yaradılış, yeni bir yaşam ve yeni bir insan doğar" (Eliade, 2003:217). Edige destanında da kahramanın doğumunda suyun önemli bir rolü vardır. Toktamış han kendisine ait kuş yumurtalarını Şatemir'e verdiği için Kutlu-Kaya'yı öldürmek ister. Bunu öğrenen Kutlu-Kaya ormana kaçar ve orada yaşamaya devam eder. Bir keresinde albastının, perinin kızına rast gelir. Kutlu-Kaya kızla evlenmek ister. Kız kabul eder ancak bir şartı vardır:

"Ben sana hatun olayım, yalnız sen, ben soyunduğumda benim koltuğumla ayağıma bakmayacaksın der" (Yıldız,2016:61). Bunlar birlikte yaşamaya başlarlar bir keresinde kız soyunmaktayken Kutlu-Kaya dayanamaz, gizlice hatunun koltuğuna ve ayaklarına bakar. Bir baksa ki koltuğu oyuk imiş, o oyuktan da ciğerleri görünüyormuş. Ayaklarına baksa, ayakları da kuş ayağı gibiymiş. Kız Kutlu-Kaya'nın baktığını sezince *"Sen andın tutmadın, benim bakma dediğim yerlere baktın. Bu saatten itibaren ben senin hatunun değilim, sen de benim erim değilsin. Benim ayağım ağır (hamileyim). Şu kadar gün sonra evladım doğacak. Eğer kız olursa o evlat benimle kalacak; yok oğlan olursa o doğduğu gün işte şu ağacı altına alıp gelip bırakacağım, sen gelip oğlunu alırsın."* (Yıldız,2016:61). Kutlu-Kaya, önceden belli olan gün geldiğinde gelip ağacın altına bakar ve yerde bir bebeğin yattığını görür.

Destanda Edige'nin doğumu, annesinin peri kızı olması itibariyle önemlidir. "Destan kahramanlarının Tanrı, peri kızlarıyla evlenmeleri motifi de 15. yüzyılda teşekkül eden destanlara kadar sokulmuş bulunmaktadır. Oğuz Kağan ışık içinden çıkan bir kızla evlanmıştır. Uygurların hakanı Bugu Han geceleri gökten inen bir kızla evlenmiştir" (İnan,1968:233). Kalafat'a göre *"O eski Türk destanlarında sıkça görülen bir özellik ile dünyaya gelmiştir. Anası bir "peri" kızıdır. Bu tür kahramanlara, olağanüstü yeteneklerinden dolayı eski hikâye metinlerinde "perizad" sıfatı verildiği de bilinen bir husustur. Beşikte bir çocuk ama bir periden doğmadır. Babası da yine bir perizattır. Kutlu-Kaya'nın eşi, Edige'nin anası, bir perizattır. Çocuk hem beşeri ve hem de insanüstü bir varlıktır. Daha doğrusu her iki meziyete aynı zamanda sahip bir çocuktur. Çocuğu ölümden kurtarıcı bir vesile çıkması kaçınılmazdır"* (Kalafat,

2003:348). Hayat su ile başlayıp yine su ile biter. "Eski Türk yazıtlarında Iduk Yer- Sub olarak geçen koruyucu ruhların başında yer ile beraber su kültürünün de geldiği görülür. Mitolojik tasavvurlarda Su ıssı (su sahibi) genelde insan bazen de balık şeklinde görüntülenir ve nehir, ırmak ve pınar gibi çeşitli gruplara ayrılır. Suyun kutsallığı mikro-kozmosun, tıpkı makro-kozmos gibi su ile başlayıp su ile sona ermesine dayanır" (Bayat;2016:248). " Kars yöresinde Su Kızı veya Su perisi olarak bilinen güzel bir varlığın suyu koruduğuna inanılır" (Bayat:2016:253). Ancak peri kızıyla yapılan evlikler olumlu netice vermemiştir. "Peri kızıyla izdivaç her zaman müspet sonuçlanmayabilir "Dede Korkut" Destanı'nda Peri kızı Tepegöz'ü doğurarak Oğuz'a bela gönderiyor. Tepegöz'ün Peri annesi oğlanın parmağına yüzük geçirerek: "Oğul! Sana ok batmasın! Tenin kılınc kesmesin!" dedi" (Kızı,2002:2).

Kozukürpeçdestanında kahramanın doğumunda genel itibariyle *çocuksuzluk motifi* hâkimdir. "Çocuksuzluk, daha doğmadan, destan kahramanının önemini vurgulamak üzere gelenek tarafından kurgulanır. Çocuksuzluk olarak adlandırılan motif, kahramanın babasının bir bey olması, çok mal-mülke sahip bulunması, bir veya birçok eşi olmasına rağmen bir çocuğa sahip olamayışı, çocuğun haberinin mucizevi bir şekilde verilmesi, şartlı olarak bağışlanması gibi temalarla zenginleştirilir" (Yıldız, 2009:79).

Uzak bir memlekette yaşayan Edil bay ve Çayık bay kaybolan hayvanlarını aramak için yola çıkarlar. Gide gide bir obanın üstünde karşılaşırlar. Sohbet etmeye başlayan Edil bay ve Çayık bay her ikisinin de eşlerinin hamile olmasına şaşırırlar bunun üzerine:

"-Tuhaf şey, ikimizin kayıpları da aynı gecede oldu, benim devemin yavrusu kayboldu, senin kısrığın, der.

Bu bayların ikisi de orada beşik kertmesi yaparlar. Birinin kızı, diğerinin oğlu olursa, kız alıp kız vermeye karar verirler. Baylar bu konuşmayı bitirene kadar onların yanına yel gibi hızlı koşarak bir atlı gelir ve Edil bayın karısı kız doğurdu der. Çok geçmeden o sırada bir atlı daha yel gibi gelir Çayık bayın karısı oğlan doğurdu der" (KTT:114). Daha çocuklar doğmadan babalarının bir tesadüf sonucunda karşılaşıp birbirlerine söz vermesi destanın tamamı düşünüldüğünde kahramanın macerasındaki haklılığını ortaya koyuyor. "Sebepler her ne olursa olsun üç versiyonda da kahramanların babalarının dışarı çık(arıl)ması boşuna değildir. Hikâyedeki çekirdek vakanın oluşumu için bu gereklidir.

Çekirdek vakanın başlangıcını henüz doğmamış çocukların birbiriyle evlendirilmek istenmesi oluşturmaktadır. Sözü edilen isteğin doğması ise kahramanların ebeveynlerinin tanışmasına ve hatta bundan da öte arkadaş olmalarına bağlıdır. İşte bu arkadaşlığın tesisi ya da başka bir deyişle kahramanların daha doğmadan nişanlanmaları için böyle bir yola gerek duyulmuştur. Kahramanların babalarının aynı sosyal seviyeye sahip olmaları, tabiat şartlarının arasında aynı ortamı ve derdi paylaşmaları, onları birbirine yakınlaştırmış ve neticede çocuklarını evlendirme kararına sevk etmiştir" (Boyras,1996:9). Kahramanın sonradan çocuk sahibi olan anne babanın evladı olması onu daha değerli kılar. "Türk destanlarında çocuksuzluk, çok yaygın bir motiftir. "Manas" destanında Manas'ın babası Cakıp uzun yıllar boyunca çocuksuzluk acısı çeker. Aynı motif, Altayların ve Karakalpakların "Alpamış" destanında Bayböri ve Baysarı adında iki beyin çocuksuzluğunda görülür. "Kambar" destanında Han Alimbay'ın, çocuğu olması için herkesi davet ederek ziyafet düzenlediğini ve ancak bundan sonra bir çocuğu olduğunu görürüz Kurban keserek, dinî törenler yaparak ziyafet düzenlemesinden sonra anne babanın çocuk sahibi olması en eski motiflerindedir." (Turgunbayer,2007:94-95). Yıldız'a göre"*İleri yaşlardaki anne ve babadan dünyaya gelme, bu kahramanın başka alternatifinin olamayacağını; dolayısıyla önemini vurgulamak için destancının kullandığı bir yoldur*" (Yıldız, 2009:79).

Destan kahramanlarının bir diğer özelliği de ailenin tek çocuğu olmalarıdır. Kahramanın tek çocuk olması onun özel ve değerli olduğunun da bir işaretidir. "Türk destanlarında karşımıza çıkan ailenin tek çocuğu son derece güçlü-kuvvetli, akıllı, dirayetli bir liderdir. Tıpkı peygamberler gibi. Ailede tek olma doğan kişi için bir gibi görülmektedir." (Altınkaynak,2015:23). "*Annesinin tek oğlu*" olmak ayrı bir özgünme sebebidir. Çünkü annesi, bütün varlığını ve kudretini tek çocuk doğurmak için sarf etmiş oluyordu. Manas'ın annesinin kanını paylaşan başka bir kimse yoktur" (Ögel,2014a:545). Destan kahramanlarının ailenin tek çocuğu olması ile peygamberlerin birçoğunun tek çocuk olmasını arasında benzerlikler olduğu görülür. "Peygamberlerin büyük bir çoğunluğu, anne-baba bir ailenin tek çocuğudur. Hazreti Âdem, Hazreti İbrahim, Hazreti İdris, Hazreti İsa, Hazreti İsmail, Hazreti İshak, Hazreti Muhammet, Hazreti Musa, Hazreti Nuh, Hazreti Süleyman, Hazreti Yahya, Hazreti Yusuf, Hazreti Zekeriya tek çocuktur. Bu peygamberlerin birisi anne ve babasız biri de babasız

dünyaya gelmiştir" (Altınkaynak,2015:21). "Almanbet, Asuman, Basat, Bet Beyrek, Boğaç, Cengiz Kağan, Hurşit, Hüseyin, Kamber, Köroğlu, Manas, Oğuz Kağan, Semetey, Seytek, Şah İsmail ve daha birçok hikâye destan kahramanı ailenin tek çocuğudur. Onlar da tıpkı Zekeriya gibi baba ve annelerinin ihtiyarlıklarında dünyaya gelmişlerdir " (Altınkaynak,2015:21).

1.1.2 Kahramana Ad Verilmesi

Kahramanın doğumdan sonra tanıştığı sosyal çevreyle vereceği ilk mücadele ad alma mücadelesidir. "Kahraman, bu dönüşümü tamamlayıp ruhsal anlamda doğuş'unu sağladıktan sonra ad alır" (Şayhan,2015:75). Çünkü kahramanın tinsel doğumu ancak bir kahramanlık göstererek alacağı adıyla olacaktır. "Genç, hünerini herhangi bir hareket ve kahramanlıkla ispat etmeden ad alamaz:

"Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad komazlar idi". Yiğit için en küçültücü durum, adsız kalmasıydı. Gösterilen yararlıktan dolayı adı Korkut Ata tarafından Dirse Han'ın oğlu, arkadaşları ile âşık oynarken, azgın bir boğayı koyuverirler, diğerleri kaçtığı halde Dirse Han'ın oğlu kaçmaz, onunla dövüşür ve öldürür. "Boğaç" adı verilir. KamBüre Bey'in oğlu, bezirgânların malını soygunculardan kurtardığı için "Bamsı Beyrek" diye ad koyulur" (Köksal,2002:1055). Aktaş'a göre, "Ad verme/ ad alma kavramı insan hayatında geçiş dönemleri şeklinde isimlendirilen silsilenin önemli halkalarından biridir. Ad verme, insanın doğumundan sonraki adımlarından biri olup bir takım inanma ve pratikler içerir" (Aktaş, 2014:1). "Ad verme motifi destan geleneğinde kahramanın epik biyografisini tamamlayan kutsal mahiyetli bir olgudur. Epik biyografi derken destan kahramanının doğumunu, büyümesini, ilk kahramanlığını, ad almasını ve epik sahneye çıkmasını göz önünde bulundurmak gerekir. Demek ki ad alma herhangi bir gencin toplumun üyesi olmaya hak kazanması, dolayısı ile yeni statüye geçişidir" (Bayat,2006:148).

Çora Batır destanında kahramanın adının verilmesi şöyledir: *"Ayı, günü geldikte Menli Aru bir erkek evlat doğurdu, kapısından çorasını azad etti, oğlunun adını Çora koydu"* (Ortekin,1939:19). Destanın Bahçesaray varyantında ise daha ayrıntılı olarak anlatılır. *"Narik'in bir besleme bekâr çorası (kölesi) varmış. Narik'in çorası onun ardından Köküslü Dama'ya gelip, Narik'den müjde ister. Narik çorasına:*

- *Hür ol, der. Şimdi Narik Kazak çorasını azad eder de, bu çora gibi canı sağlam olsun diye, oğlunun adını Çora koyar.*" Narik'in oğlu olduğunu öğrenince mutluluğunu kölesini azad ederek göstermesi destanlarda sıkça görülen *doğumun azatla kutlanması* motifini işaret ediyor. "Türk kültürünün takip edebildiğimiz safhaları boyunca doğumların kutlanması insan veya hayvanların hastalıklardan korunması ya da kurtulması, başa gelebilecek felaketlerin savulması sonunda, Tanrı'yı veya ruhları memnun etmek için çeşitli kurbanlar sunulmaktadır. Bu kurbanlar kanlı veya kansız olabilmektedir. Köle veya hayvan azad etmek, saçı saçmak, nezirler kansız kurbanlar arasında sayılabilir" (Tural,1995:245). Benzer bir durum Manas Destanı'nda da görülür. Manas'ın ölümünden sonra dirilmesi, yani tekrar dünyaya gelişi mümkün olursa Cakıp bey benzer bir ritüeli yerine getirmek üzere adak adadığını şu mısralarda görmekteyiz:

Ey Huda! Ey Kocam
 Manas'ın dirilmesi gerçek olsa,
 Koyundan dokuz alayım
 Deveden dokuz alayım
 Kırk çoranın başını sayıp, bir dokuzu,
 Dilek kıl! Deyip azad edeyim" (Tural,1995:245).

Kozukürpeç destanında kahramanların isimleri çocuklar doğduktan sonra verilir.

"Edil bayın karısı kız doğurdu, der.

Çok geçmeden o sırada bir atlı daha yel gibi koşarak gelir ve onlara:

-Cayık bayın karısı oğlan doğurdu, der.

Baylar oradan toplantı yapma düşüncesi ile evlerine dönerler. Oğlanın adını Kozukürpeç, kızın adını da Bayansluv koyarlar" (KTT:114). Kahramanlara isimlerin verilme sebepleri açıkça belirtilmemiş ancak kahramanların özellikleri ile isimleri arasında bağlantı kurulmuştur. "Hikâyenin esas kahramanlarına isimleri verilirken adeta onların birtakım özelliklerini ifade eden kelimeler seçilmiştir. Kadın kahramana, ismi her anıldığında güzelliği akla gelmesi için Bayan Sulu (Güzel Hanım) adı verilirken erkek kahramana anne ve babasının nazarında tek çocuk olmanın getirdiği aşırı sevgi, şefkat, sahiplenme ve özlem duygularıyla birlikte onun yetimliğini ifade edecek şekilde Kozı Körpeş(Körpe Kuzu) ismi uygun görülmüştür. "Körpe" ve "kuzu" kelimelerin halk hafızasında çağrıştırdığı anlamları ifade etmeye gerek yok sanırız. (Boyras,1996:10).

1.2 DESTAN ÖZETLERİ

Çora Batır Destanı

1. Canbek Han'ın yanında kapıkulu olarak çalışan Narik, verilen bütün vazifeleri canla başla yerine getirir, Canbek Han da Narik'e ülkesindeki dilediği kızı kendisine alabileceği sözünü verir.
2. Narik ülkeyi dolaşır, münasip bir kız arar. Epey dolaşıktan sonra bir köyde Menli Aru Sulu adlı kızı beğenir ve onunla evlenir.
3. Canbek Han, Menli Aru Sulu'yu görür ve âsık olur.
4. Han, Narik'i bir bahaneyle Moskof kralına göndermek ister. Durumu fark eden karısı, kocasının gitmesine engel olmak ister, ama başaramaz.
5. Gece olur, Canbek Han, Menli Aru Sulu'ya misafir gelir. Onun kötü niyetini anlayan genç kadın Han'a ibret alınacak bir hikâye anlatır. Han, kadının ne demek istediğini anlar.
6. Narik, yolda karısının sözlerini hatırlar geri döner, evine gelir. Evindeki konuşmaları duyar, canı sıkılır. Han dışarı çıkarken üzerine atılır ve bir kılıç darbesiyle basını keser.
7. Narik, artık orada kalamaz eşini alıp Kırım'a gider Köküşlü Kök Dama cemaati içine karışır.
8. Bir gün Menli Aru, rüyasında iki ayağının arasından yerden göğe yükselen ve bir türlü söndürülemeyen bir ateş görür. Ateşi ancak gökte peyda olan kara buluttan dökülen bir yağmur söndürür. Nitekim günü geldiğinde bir erkek çocuk doğurur. Çocuğa Çora adı verilir.
9. Çora, sekiz-on yıl içinde batır olur, kimse sırtını yere getiremez.
10. Bir gün uzaklardan gelen bir derviş, Narik'e misafir olur. Narik'in ev sahipliğinden memnun kalan derviş, Çora Batır'a çok çok dua eder. Eline aldığı tasmayı bir tayın boynuna bağlar ve ona Tasmalı Ker adını koyar.
11. Günün birinde Köküşlü Kök Dama'ya vergi toplamak için, Han'ın adamlarından Ali Bey gelir. Çora, Ali Bey'i evine misafir alır, koyunlar keser, rakılar, ballar ikram eder. Bunun üzerine Ali Bey onlardan vergi almaz.
12. Han, buna kızar. Vergiyi Çora adlı çocuktan korktuğu için almadığına hükmeder ve Çora'yı huzuruna ister

13. Han, Çora Batır'a, Ali Bey'in daha yiğit olduğunu kendisinin de henüz batır sayılamayacağını söyler.
14. Han Çora'nın ardından kırk atlı gönderir. Çora, yolunu kesen kırk atlıyı tepeler, ellerini bağlayıp Han'ın huzuruna getirir. "Bu köpekleri iyi zapt et, yolculara saldırmazınlar." der, tekrar yola çıkar.
15. Han, Ali Bey'i yanına çağırıp Çora Batır'a gereken dersi vermesini ve Tasmalı Ker'i kendisine getirmesini emreder. Ali Bey, emre uyar, Çora'nın evine gelir. O sırada evde bulunmayan Çora'nın yokluğunu fırsat bilir ve ihtiyar Narik'e hakaretler eder ve evdeki Tasmalı Ker'i alıp kırk yiğidiyle beraber Han'ın yanına döner.
16. Narik oğlunu arar ve onu bal evinde bulur. Olup biteni ağlayarak anlatır. Bunun üzerine Çora Batır Ali Beyi öldürür ve daha sonra Kazan yolunu tutar.
17. Çora Batır Kazan'a gelir ve Koluncak Batır'ın misafiri olur.
18. Çora Batır Kazan'da iken, Moskoflar burayı almak ister. Bunların karşısına otuz iki batır çıkar. Yedi gün yedi gece çarpışma olur, iki taraf da bir sonuç alamaz.
19. Sarı Hanım, Çora Batır'a sekiz kat bükülmüş bir kılıç hediye eder. Buna sevinen Çora Batır atına biner, savaş meydanına gider. Önce otuz iki batırın baş edemediği Moskof batırını mağlup eder. Moskof generali bir daha Kazan'a gelmeyeceğine ve beline kılıç takmayacağına söz verir ve sulh yapıp gider.
20. Çora Batır'ı mağlup edemeyen düşman müneccimleri toplayıp yıldızla baktırırlar. Müneccimler; "Bir Rus kızı Çora Batır'dan hamile kalacak, ondan doğan çocuk Çora Batır'ı öldürecek." derler.
21. Güzel bir Rus kızı bulurlar. Kızı, iyi elbiseler giydirip süsledikten sonra, hamile kalınca tekrar ülkesine dönmesini sıkı sıkı tembihleyip bir atla Kazan'a gönderirler. Çora Batır kızı beğenir, yanında alı kor. Kız, hamile kaldıktan sonra fırsatını bulup ülkesine kaçar ve orada bir erkek çocuk doğurur.
22. Epey yıllar Kazan'da kalan Çora Batır, Han'ın baş batırı olur. Birgün Moskoflar tekrar Kazan'a gelir. Çora Batır pek çok düşman askerini öldürür, yalnız biriyle baş edemez. Bu, delikanlı kendi oğludur. Çarpışma devam eder. Çora yine çok sayıda Rus askeri öldürür. Bu arada atı Tasmalı Ker'in ayakları kızar. At, göle doğru koşar. Çora Batır onu durduramaz atıyla birlikte gölün sularına gömülür.

Edige Destanı

1. Fakir bir çoban bulduğu kafatasını un haline getirip saklar. Bunu yiyen çobanın kızı hamile kalır ve doğan çocuğa Barkaya adını verirler. Barkaya akkuğu donuna girmiş bir kızla evlenir ve Kutlu-Kaya adında bir oğlu olur.
2. Kutlu-Kaya Toktamış hanın kuş bakıcısı olur. Toktamış hanın kuşunu kıskanan Şatemir, Toktamış handan kuş yumurtalarından birini ister ancak olumsuz cevap alır. Daha sonra Şatemir yumurtayı kuş bakıcısı Kutlu-Kaya'dan ister ve o da yumurtalardan birini gizlice Şatemire verir.
3. Yumurtanın kendisinden habersiz verildiğini öğrenen Toktamış, Kutlu-Kaya'yı öldürmek ister bunu üzerine Kutlu-Kaya oradan kaçır.
4. Kutlu-Kaya bir peri kızıyla evlenir ve bir oğlu olur. Adını Edige koyar. Toktamış'tan korktuğu için oğlunu dokuz oğlu olan bir çobana verir.
5. Kutlu-Kaya'nın bir oğlu olduğunu öğrenen Toktamış çobandan Edige'yi ister. Ancak çoban Edige diye kendi oğullarından birini vererek Edige'yi kurtarır ve çocuğa Kubugul adını verir.
6. Kubugul, Toktamış hanın yanında yıllık çobanı olarak çalışmaya başlar. Kubugul'dan şüphelenen Toktamış'ın karısı onu sinamaya başlar.
7. Kubugul'un Kutlu-Kaya'nın oğlu olduğunu öğrenen Toktamış onu öldürmek ister. Kubugul, Ozan Sırbıyan ve dokuz yoldaşının yardımıyla kaçır.
8. Edige, Kabartı Alp tarafından kaçırılan Şatemir'in kızını kurtarır ve onunla evlenir. Bu evlilikten Nuradin adında oğlan olur.
9. Edige ve Nuradin Toktamış'tan öç almak için saldırırlar ancak Toktamış kaçır. Toktamış'ın peşinden giden Nuradin Toktamış'ı öldürür ve başını Edige'ye getirir.
10. Toktamış'ın adamı Yanbay Edige ile Nuradin'i birbirine düşürür ve Nuradin babasını kovar.
11. Aradan zaman geçtikten sonra hatasını anlayan Nuradin babası Edige'yi bulur ve barışır.
12. Toktamış'ın oğlu Kadirberdi babasının öcünü almak için asker toplar. Yanbay, Nuradin'e tuzak kurarak onu Kadirberdi'ye esir eder.
13. Kadirberdi, Nuradin'in cesaretinden dolayı onu bağışlar. Bu ikisi bundan sonra dost olurlar ancak Yanbay'ı öldürürler.

Kozukürpeş Destanı

1. Edil Bay ile Cayık Bay, kayıp hayvanlarını aramak için bir obaya giderler ve orada Edil bay'ın kızı, Cayık Bay'ın da oğlu olduğunu bir atlıdan öğrenirler.
2. İki arkadaşı çocuklarını evlendireceklerine dair söz vererek kızın adını Bayansluv, oğlanını de Kozukürpeş koyarlar.
3. Akranları arasında olağanüstü özelliklere sahip olan ve alnında ay, yıldız işareti bulunan Kozukürpeş ile Bayansluv bir birlerini sevmektedirler.
4. Günün birinde Kozukürpeş'in babası ölünce Edil Bay kızını öksüz Kozukürpeş'e vermekten vazgeçer fakat kızını razı edemeyeceğini anlayınca ailesiyle birlikte o diyardan göç eder.
5. Kozukürpeş, Edil bayın kızını da alıç göç ettiğini öğrenir, annesinin ısrarına rağmen Bayansluv'u aramak için yola çıkar.
6. Kozukürpeş, Bayansluv'un izini bulur, bir çoban kılığına girerek Edil Bay'ın çobanı olur.
7. Kozukürpeş ile Bayansluv birgün bahçede karşılaşır ve Bayansluv onu alnındaki ay, yıldız işaretinden tanır.
8. İki sevgili gizli gizli buluşup hasret gidermeye başlarlar. Birgün Edil Bay'ın karısı çobanlarının kim olduğunu anlayıp kocasına haber verir.
9. Edil Bay Kozukürpeş'i öldürmek için bir tuzak hazırlar fakat Kozukürpeş sevgilisinin yardımıyla kaçır.
10. Bundan sonra iki sevgili bir kuş vasıtasıyla haberleşirler. Fakat birgün Edil Bay'ın adamları kuşu tutarlar ve ona eziyet ederek Kozukürpeş'in yerini öğrenirler.
11. Kozukürpeş'in başı karşılığında Bayansluv'la evlendirilme vaadini alan Edil Bay'ın adamları, Kozukürpeş'i uykuda yakalayıp başını keserler.
12. Durumu gören Bayansluv, Kozukürpeş'i gömmek için giderlerken bir tertiple sevgilisini öldüreni kuyuya atar ve bıçağıyla kendisini de öldürerek Kozukürpeş'in yanına gömülür.
13. Edil Bay'ın çobanı, Kozukürpeş'i öldüreni kuyudan çıkarır ve iki sevgiliyi ayırdığı için onu öldürür. Bu sırada Kozukürpeş'in katilinin kanı iki âşığın kabrinin arasına sıçrar.

14. İki âşîğın mezarından güller çıkar ve birbirlerine kavuşmak için uğraşırlar ama aralarından çıkan kuşburnu, gülleri ayırır.

2. BÖLÜM: YOLA ÇIKIŞ

2.1 MACERAYA ÇAĞRI

Dünyayı tanımak değişim ve dönüşümün esasıdır. Macera zamanın geldiği kendisine farklı şekillerde hissettirilen kişi, çeşitli aşamalardan geçeceği büyümlü bir âleme doğru yol alır. "Mitolojik yolculuğun "serüvene çağrı" olarak adlandırılan ilk aşamasında kahramanın serüvenini, kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirler. Bu önemli hazine ve tehlike bölgesi çeşitli biçimlerde sunulabilir: "uzak bir ülke, bir orman, yer altında, dağların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi ya da derin bir düş hali ..." (Campbell, 2013: 72). Sonunda benliğini tamamlayacak olan kahraman, birçok zorlukla karşılaşır.

İnsan kendini tanımak ve dünya ile ilişkisini kurmak amacı ile çevresinin kısır döngüsünden kurtulma zorunluluğunu hisseder. Yolculuğa çıkışın altında yatan ana neden sadece kişinin dış dünyayı tanınması değil, aynı zamanda kendi içsel değişiminin de sağlanmasıdır. Pearson, serüvene çağrılan kahramanın yola çıkışını "gezgin arketipi"yle açıklar. Gezgin arketipi dünyayı görmek üzere tek başına yola çıkan şövalye, kovboy ve kâşif öyküleriyle örneklendiğinden söz eder. İnsanın bilinçli olarak bilinmeyenle karşılaşmak üzere yola çıkışının, yeni bir düzeyde yaşanan bir hayatın başlangıcına işaret ettiğini vurgular. Gezginin, öncelikle yaşamın aslında ıstırap çekmek olmadığını, bir serüven olduğunu radikal bir şekilde açıkladığını anlatır; (Pearson,2003:97). Serüven bir keşiftir ve içinde acıyı barındırabilir ama asıl amaç acı çekmek değil, kendini daha uygun bir kişiliğe çevirmektir. Pearson, klasik kahraman mitoslarında, genç kahramanın krallık çorak bir hâle geldiğinde tek başına yolculuğa çıkmaya karar verdiğini ifade eder ve gezginin yola çıkışındaki sebepleri de sıralar. Bunun sebepleri arasında kralın bir diktatör hâline gelmiş olmasını gerekçe olarak gösterir. Kahraman, bilinmeyene doğru yola çıktıktan sonra bir ejderhayla karşılaşır, bir hazine bulur ve krallığa yeni yaşam sağlamak için gerekli olan şeyle geri döner, (Pearson,2003:116,117). Bu kimi zaman bir eş kimi zaman sandıklar dolusu hediyedir. Ancak asıl önemlisi kahramanın içsel dönüşümünü tamamlaması ve bunun bir zaruriyet olmasıdır.

İncelenen destanlarda, kahraman kendisini çağıran sese kulak vererek tehlikeli arayışa çıktığı anda “kendi benliğini” bulma yolundaki ilk adımı atmış olur. O, artık zor ve tehlikelerle dolu bir sınanmaya maruz kalmaktan çekinmez.

Kahramanlarının yola çıkışı genellikle bir arayışla başlar. Bunlar zor bulunan bir nesneyi arama arzusu, dünya güzeli bir kızı elde etme isteği ya da içten gele sese kulak verme şeklindedir.

Gökeri, çağrının mitoslarda ve edebiyatta beliren simgesel ifadelerinin çok çeşitli olduğunu ifade eder. Campbell’in bu çağrışı üç grupta topladığını belirtir ve bu grupları şöyle sıralar:

Kahraman bir gereksinme ile zorlanıp kendiliğinden yola düşebilir.

Bir otorite figürü tarafından yollanabilir.

Rastlantı ya da yanlışlık sonucu kendini serüvene atılmış bulabilir (Gökeri, 1979’ dan Akt, Işık, 2009: 71).

Kahraman, destanlarda, kimi zaman kendi isteği ve iradesi dışındaki kişiler, güçler ya da değerler tarafından bir maceraya yönlendirilebilir. Onun giriştiği macera, kendi kişiliği, seçimleri, bazı olguları kendi kişisel belleğine göre yorumlamasından ya da bazı konulardaki tutumundan kaynaklanır. Sonuç, ister kendi iradesi isterse dış bir gücün yönlendirmesi sonucunda olsun, kahramanın macera öncesinde yaşamadığı, farkına varmadığı ya da bilincinde olmadığı yeni bir gerçekle, yaşamın yeni bir boyutuyla ya da bir keşifle karşılaşmasının yolunun açılmasıdır. İncelediğimiz destanlarda kahramanın dış güçler vasıtasıyla kendini keşif serüvenine götürdüğü motifleri içerir.

Çora Batır destanında kahramanın maceraya atılması kendisi dışında cereyan eden olaylar sonucunda gelişir.

"Bir gün Köküşlü Kök Danmaya yasak toplamak için, hanın aktacısı Ali bey geldi. Çora "hoş geldin" dedi. Ali bey baktı bir çocuk; "herkes bundan korkuyor, bu çocuk benden niçin korkmadı" diye düşündü. Çora Ali Beyi evine getirdi, kuman koyunlar kesti, rakı ballar koydu, Ali bey yiyip içti. Ali bey Çoraya dedi:

-"Kefe ilini gezdim, yasak vergi topladım, Köküşlü Kök Dama'dan yasak almam. Kuman koyunlar kestin, rakı ballar koydun, yasağı sana bahşiş olsun" Ali bey böyle söyledi, yasak almadan gitti. Han bunu işitti, Ali beyi çağırdı:

- "Köküşlü Kök Damadan yasak niçin almadın" dedi.

Ali bey cevap verdi:

- " *Orada bir çocuk var ona bağışladım.*"

- " *Demek ondan çok korktun?*"

- " *Hiçte korkmadım, amma o çok mert bir çocuk.*"

- " *O çocuğu ben de göreyim "*, dedi han.

Ali bey Köküşlü Kök Dama'ya gitti Çora Batırı buldu:

- " *Seni han görmek ister, han sarayına git*" dedi.

Çora Tasmalı Ker ata bindi, han sarayına gitti, hanın görünüşüne vardı, yedi yerden temenna etti, sekizincide hanın elini öptü" (Ortekin, 1939:10).

Çora Batır'ın bu şekilde maceraya atılması "Kahraman bir gereksinme ile zorlanıp kendiliğinden yola düşebilir." şeklinde yorumlanabilir. Kahramanın maceraya atılması için bazı durumlarda dış dünyadan birisinin onu maceraya çağırması ya da benlik arayışına çıkma vaktinin geldiğinin hatırlatılması gerekmektedir. Destanda olduğu gibi Çora Batır Köküşlü Kök Dama'da ailesi ile birlikte rahat bir hayat sürmektedir. Kahramanın maceraya atılmak gibi en ufak bir endişesi yoktur. Vergi toplamaya gelen Hanın adamı Ali beye de yiğitlik ve misafirperverliğinin gereği olarak hürmette kusur etmez ve Ali Bey bu hürmetin karşılığında Köküşlü Kök Dama'dan vergi almamaya karar verir. Aslında Ali beyin sadece Çora Batır'dan değil de bütün yöre halkından vergi almıyor olması Çora Batırın küçük yaşına rağmen Köküşlü Kök Dama'nın yiğidi ve önderi olduğunu gösteriyor. Artık Çora Batırın çıkacağı benlik arayışı kendi özelinde halkı için olacaktır.

Kozukürpeçdestanında kahramanın maceraya atılmasında da dış etkenler rol oynamıştır. Destanda İdil bay ve Çayık bay bir gün kaybolan hayvanlarını aramak için yola çıkarlar. Yolda karşılaşan iki adam sohbet ederlerken eşlerinin hamile olmasından bahsederler ve birisinin oğlu diğerinin kızı olursa kız alıp vermeye karar verirler. Daha sonra Çayık bayın oğlu, Edil bayın da kızı olur. Oğlanın adını Kozukurpeç kızın adını da Bayansluv koyarlar. Günlerden bir gün Çayık bay ölür ve Edil bay kızını Kozukürpeç'e vermekten vazgeçer. Edil bay karısını ve kızını da alarak yurdunu terk eder.

" *Çocuklar büyüyip yetiştikten sonra, onları okumak için okula gönderirler. Yavaş yavaş çocukların gönüllerinde birbirlerine karşı derin bir sevgi oluşmaya başlar. Günlerden bir gün, Cayık bay ölür. Edil bay da, " ben öksüze kızımı vermem."* diye,

verdiği sözden döner. Çocukların birbirlerine duydukları sevgi derinleşiyormuş. Edil bay bunun farkına varır. Ne yapacağını bilmez. Düşüne düşünce bu duruma bir çare bulamayınca en sonunda yaşadığı yerden başka bir yere göçer. Kozukürpeçlerin ailesi yaşadıkları yerde oturmaya devam eder. Kozukürpeç bir uyursa yedi gün yedi gece uyurmuş.

Kozukürpeç günlerden bir gün böyle bir uykudan rüya görerek uyanır, hasretimi göreyim diye yola çıkar. Gide gide bir vakitte bir yere varır. Gidince ne görsün, onun gittiği yerde ne Edil bay, ne de kızı, hiç biri kalmamış. Kozukürpeç bir daha geri dönüp Edil bayın nerede olduğunu annesinden sorar. Annesi de bunu ona söyleyemez.

Kozukürpeç kendi kendine:

-Bu iş böyle olmaz, der de, annesine börek pişirtip, sıcak, yumuşak böreği eline alıp tekrar yola çıkar."

-Ah yavrum, sen bu düşünceden vazgeç, onlar kim bilir hangi memlekete gitmişlerdir. Canım evlâdım, bu kadar malın mülkün var, bunları bırakma, diye yalvarır. Annesinin yalvarması Kozukürpeç'i hiç etkilemez" (KTT:114).

Destanda kahramanın maceraya atılması yine kendisi dışında gelişen olaylar sonucunda olur. Kozukürpeç için hayat hiç bir olumsuzluk yaşanmadan devam ederken ilk olarak babasını kaybeder aslında bu olay daha sonra olacakların sebebi niteliğindedir. Çünkü artık Kozukürpeç babası olmayan öksüz biri olmuştur ve toplum nazarında özellikle de Edil bay nazarında değeri düşmüştür. Annesinin " *Canım evlâdım, bu kadar malın mülkün var, bunları bırakma,*" ifadelerinden varlıklı olduğunu anladığımız kahraman, buna rağmen Edil bay için bir öksüz yani sahipsizdir. Edil bayın "*ben öksüze kızımı vermem.*" ifadesiyle yıllar önce Çayık baya vermiş olduğu sözü yerine getirmediği anlaşılıyor. Bütün Türk toplulukları içerisinde kişinin yiğit olmasının emarelerinden biri de verdiği sözü tutmasıdır. "En eski devirlerde "ant, kelimesi bir yabancı ile kardeşleşme ve dostlaşmayı teyid için yapılan töreni ifade etmiştir; bugünkü anladığımız mefhumu ifadeye yarıyan bir terim olarak kullanılması çok sonraki devirlere aittir. Gerek tarih kayıtlarından ve gerek folklor materyallerinden pek açık olarak anlaşılmaktadır ki, eski devirlerde "suçlu" ile "suçsuz" u, "gerçek" ile "yalan"ı ayırt etmek için "tanrı yargısı"na müracaat edilirken "ant içmemişler" fakat "karganmışlar, yani kendi kendilerinin, evlâtlarının, soyu sopunun üzerine tanrının lanetini (kargışını) çağırmışlardır. "Yalan söylüyorsam gözüm kör olsun, evlâdımın

ölüsünü öpeyim !.." gibi "ant" lar eski devirlerde tatbik edilen kargışın kalıntılarıdır ki, bugün ancak folklor materyali kıymetini haizdir." (İnan,1968:324). Edil bayın karısı ve kızını da alarak yurdunu terk etmesi üzerine Kozukürpeç malını mülkünü ve annesini bırakarak maceraya atılıyor.

*" -Sağ memeni akıttın, anam,
Al yeşil gömlek giydirdin, anam,
Lüle taşını vur taşa, anam,
Taş dönse de ben dönmem, anam,
der ve yola çıkar"(KTT:116).*

Kozukürpeç'in benlik yolculuğuna çıkmasının sebebi nişanlısı Bayansluv'u bulmaktır. Edil bay kızını alıp başka diyarlara gitmemiş olsa kahramanın böyle bir yolculuğa çıkmasına gerek kalmayacaktır. Ancak dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de Kozukürpeç'in olaylardan haberinin çok geç olmasıdır. Destanda geçen "*Kozukürpeç bir uyursa yedi gün yedi gece uyurmuş.*" ifadesi kahramanın olayları sonradan öğrenmesini açıklıyor."Alp tipinin kılışal yönü en önemli özelliğidir. Devamlı hareket halindedir ve durmak, uyumak onun için adeta ölümdür" (Korkmaz, 20015:26). Kozukörpeş'in uzun süren uykusu benlik mücadelesindeki en büyük zaafıdır. Destanın tamamı düşünüldüğünde Kozukörpeş'in uzun süreli uyuması ölümüne sebep olacaktır.

" Asker başı, yedi gündür uyuyan Kozukürpeç'in başını keser ve Edil bayın yanına döner" (KTT:119). Kahramanın Edil bayın göç ettiğini annesinden öğreniyor olması Kozukürpeç'in maceraya atılacak olgunlukta ve uyanıklıkta olmadığını maceraya atılabilmek için yardıma ihtiyacı olduğunu gösteriyor.

Edige destanında karaman, kendisini öldürmek isteyen Toktamış handan kaçarak maceraya atılır. Edige'nin babası Kutlu-Kaya, Toktamış hanın şahinlerinin bakıcısıdır. O yörede Toktamış hanın şahininden daha avcı bir kuş yoktur. Şatemir, Toktamış hanın şahinini kıskanır ve kuşun yumurtalarından birisini kendisine vermesini ister. Toktamış han isteği reddeder. İşin peşini bırakmayan Şatemir yumurtaları şahinlerin bakıcısı Kutlu-Kaya'dan alır. Aradan zaman geçtikten sonra Şatemir'in şahini Toktamış hanın şahininden daha avcı olunca Toktamış han gerçeği anlar ve Kutlu-Kaya'yı öldürmek ister. Bunun üzerine Kutlu-Kaya ormana kaçır ve orada yaşamaya başlar. Bir gün ormanda peri kızına rastlar ve onunla evlenir. Bu evlilikten Edige olur ancak annesi

doğumdan sonra kaybolup gider. Ormanda çocuğa bakamayan Kutlu-Kaya, çocuğu dokuz oğlu olan bir yıllık çobanına verir. Toktamış han Kutlu-Kaya'nın bir oğlu olduğunu öğrenir ve yıllık çobanından çocuğu ister. Çoban, Edige'ye kıyamaz ve yerine kendi oğullarından birini verir. Kimse tanımasın diye de çocuğa Kubugul adını takar. Kubugul büyüyünce Toktamış hanın yanında yıllık çobanı olarak çalışır. Toktamış hanın karısı Kubugul'dan şüphelenir, Toktamış han sonunda Kubugul'un Kutlu-Kaya'nın oğlu olduğunu öğrenir ve Kubugul'u öldürmek ister. Bunu öğrenen Kubugul (Edige) Ozan Sırlıbay ve dokuz yoldaşının yardımıyla kaçar ve maceraya atılmış olur.

Kahramanın maceraya atılmasında Toktamış hanın, Edige'nin babası Kutlu-Kaya'ya olan öfkesi önemli bir unsurdur. Toktamış han kendisine yapılan ihanete karşılık Kutlu-Kaya'yı öldürmek ister ancak başarılı olamaz. Daha sonra Kutlu-Kaya'nın bir oğlu olduğunu öğrenince çocuğu kendisine bir tehdit olarak görür ve onu öldürmek ister. Yani Edige babasının işlediği bir kabahatten dolayı bir maceraya atılmıştır; ancak bundan da şikâyetçi değildir. Belki de soyun devamı ve miras sadece malı mülkü ya da ismi almakla değil de atadan gelen düşmanlıkları da kabul etmekle olur.

Kahramanın maceraya atılabilmesi için diğer insanlara göre daha farklı özelliklere sahip olmasıyla mümkündür. Edige'nin soyu hem anne hem de baba tarafından perilere dayanmaktadır. Edige'nin annesi peri kızıdır. Kutlu-Kaya'nın annesi de ak kuğu donuna girmiş bir güzeldir. Yani Edige soy itibariyle olağanüstü özellikleri olan bir aileye mensuptur.

"Sırlıbay gibi bir ozan anlattı hana Kubugul'un aslının yahşı, hanlardan da üstün olduğunu" (Yıldız,2016:75).

Destan kahramanlarının olumsuz bir durum sonucu zorunlu olarak çıktıkları serüvenleri, sonunda bu talihsizliğin mutluluğa dönüşmesi için yaşanması gereken bir süreç olduğu söylenebilir. İnsanoğlu, çoğu zaman zorluğun ardından güzellikleri elde eder. Sıkıntı çekmeden olgunlaşmak, üzüntüyü yaşamadan mutluluğun kıymetini bilmek pek de mümkün olmamaktadır.

2.1 İLK EŞİĞİN AŞILMASI

Eşik, erginlenme yolundaki kahramanın çıktığı yolculuğun ilk aşamasıdır. Sınavlarla dolu yolculukta onu yolundan döndürmek isteyen ya da sınava hazır olup

olmadığını test eden unsurlarla karşılaşır. Campbell bunu “eşik muhafızı” olarak tanımlar. “Kahraman, kaderinin ona rehber ve yardımcı olan kişileştirmeleriyle birlikte macerasında aşırı güç bölgesinin girişindeki ‘eşik muhafızı’na gelinceye dek ilerler. Bu tür muhafızlar, kahramanın şu anki alanı ya da yaşam ufğunun sınırlarını belirterek dünyayı dört yönde sınırlar. Onların ardında karanlık, bilinmeyen, tehlike vardır. Sıradan insanlar belirli sınırlar içinde kalmakla tatmin olmakla yetinmeyip bundan gurur da duyar ve yaygın inançlar, keşfedilmemiş olana atılan ilk adımdan ürkmek için ona her türlü nedeni verir” (Campbell, 2013: 94).

Zihnindeki sorulara cevap arayan kahraman, cevapları ancak zorlukla karşılaşacağı sınavlar yolunda bulabilir. Pearson’a göre, bilinmeyene girmeyi göze almanın insanları sınavlar yoluna girmeye zorladığını, bunun da kahramanlığa inisiye edildiğini belirtir (Pearson,2003:119). Serüven, başkalarının cesaret edemediğini yapmakla ve atılacağı maceradan sonra nelere ulaşabileceğini hayal edebilmekle mümkündür. "Bilincin karanlık mekânlarında dolaşan kahraman, olağanüstü güzellikleri görmeye başlamış aydınlanma kapısını aralayarak bilinç ve bilinçaltı eşiğindeki gizemli bilgilerin kaynağına doğru ilerlemektedir. Bu durum inisiyelerle özdeşleştirilebilir" (Şimşek - Şenocak, 2009:114).

Maceraya atılan kahraman artık mücadele sahasına çıkmıştır. Bundan sonra onu birbirinden zorlu engeller beklemektedir. Kahramanı diğer insanlardan ayıran özelliklerin ilki karşılaştığı ilk zorluk karşısında gösterdiği tutumdur. Kahramanı bu kutlu yolculuktan çevirmek isteyen ya da yolculuğa hazır olup olmadığını sınavan Campbell’in değimiyle "eşik muhafızları" ile karşılaşacaktır.

Çora Batır destanında hanın kendisini huzuruna çağırmasıyla maceraya atılan kahraman ilk mücadeleyi de yine hanın adamlarına karşı vermiştir.

"Han Çora Batırın bir başına bir ayağına baktı:

- " Sen küçük bir balasın, batır değilsin, Aktaçı Ali bey batırdır, bıyığını ensesine bağlar; yetmiş bin askerin yürüyüşünden belli olur. Ali bey bin kişiye bedeldir, sen kaç kişiye bedelsin" diye sordu.

" Ben kendim gibi bir kişiye " dedi Çora Batır.

Çora atına atlandı, Köküslü Kök Damanın yolunu tuttu. Han arkasından baktı Çora Batırın atını gördü; kırk atlı çağırdı, Çora Batırın arkasından yolladı:

- "Atını bana getiriniz, dedi. Kırk atlı Çora batırın önüne çıktı Çora Batır atından indi. kulanlarını sık tarttı, tekrar ata çıktı, bindi, ata bir mahmuz vurdu, Bismillah ya Allah dedi, kırk yiğidi atlarından yıktı, ellerini bağladı, donlarını çıkardı, han huzuruna getirdi:

- "Bu köpekleri iyi zaptet, yolculara saldırmayınlar" dedi Tasmalı Ker ata bindi, köyün yolunu tuttu" (Ortekin,1939:11).

Han'ın, Ali beyin yiğitliğinden dolayı vergi almadığı Çora Batır'ı huzuruna çağırması ile başlayan olaylar Hanın Çora Batır ile Ali beyi mukayese ederek Çora Batır'ı küçümsemesiyle devam eder. Batır olabileceğini düşünmediği Çoran'ın atını beğenen Han, kırk atlı göndererek Tasmalı Ker atı kolaylıkla alabileceğini düşünür. Çora Batırın kırk atıyla vermiş olduğu mücadele aslında hem Çora Batırın benlik yolculuğundaki ilk engeli aşma mücadelesini hem de Hana karşı kendisini ispat etme yani "*kendim gibi birisine* " denk bir yiğit olduğunu Han'a dolayısıyla da bütün halka anlatma çabasıdır.

Çora Batırın yiğitliğini acı bir şekilde anlayan han çok sinirlenir ve bu olayı gururuna yediremez.

" Han Ali beyi çağırıldı.

- " Aferin senin bulduğun dostta " dedi, " bana bir ayıplık etti, yedi defe deniz geçsem yine yüzümün karası gitmez. Yanına kırk yiğit al Köküşlü Kök Damaya git, ona çok hakaret et, Tasmalı Ker atı alıp bana getir." dedi" (Ortekin,1939:11). Han'ın bu şekilde davranması artık Çora Batır'ın yiğit olup olmamasından çok Han'ın halk nazarındaki itibarını geri kazanması şekline dönüşmüştür. Ali beye söylediği " *yedi defe deniz geçsem yine yüzümün karası gitmez*" söz ile halk arasında itibarını bittiğini yüzünün kara olduğunu anlatmaya çalışır. " Haysiyeti berbat olan kimseye yüzü kara tabirlerini kullanınız"(Gökalp,2015:89). Kara rengi destanlarda mitolojide her zaman olumsuzlukları temsil etmiştir."Ezeli karanlık, boşluk, ölüm karanlığı, üzüntü, büyü, kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan tanrılar, karmaşa ortamı, Şeytan vb. gibi pek çok şey kara renkle birlikte ifade edilir" (Çoruhlu,2002:183). Han, bir an evvel Çora Batır'dan intikamını alarak itibarını geri kazanmak niyetindedir. Bunun için de en güvendiği adamı Ali beyi ve kırk yiğidi gönderir. Benlik mücadelesinde kahramanın karşılaştığı engeller ne kadar fazlalıyorsa o derecede de zorlaşır. Çora Batır da artık Han'ın kendisiyle mukayese ettiği Ali beyle mücadele etmek zorunda kalır. Bu sefer işi

daha zordur. Ancak kahramanın büyük mücadelelere başlamadan önce motivasyonunun tam olması gerekir. Çora Batır belki daha büyük bir zorlukla karşı karşıyadır ancak bu sefer benlik alanı daha fazla ihlal edilmiştir. İlk defasında sadece atı hedef alınmışken şimdi annesi, babası, kız kardeşi ve kendisi hedef alındığı için bu saldırıya verdiği tepki çok sert olur.

"*Ali bey Köküşlü Kök Damaya vardı; Çora evde yoktu. Ali bey babası ihtiyar Narike çok hakaret etti, Tasmalı Ker ata bindi, kırk yiğitle geri döndü*" (Ortekin, 1939:11). Çora Batır bu olanları babasından öğrenince Ali beyle büyük bir mücadeleye girer ve Ali beyi öldürür. Çora Batır'ın şu sözleri intikamını aldığını gösterir.

" Ali biyni öltürdüm

Ali biynin başına

Kelmez horluk getirdim" (Ortekin,1939:16). Çora Batır bu mücadeleden de galip gelerek erginlenme yolundaki ilk eşiği aşmış olur.

Destan kahramanının çıkmış olduğu erginlenme yolunda karşılaştığı engelleri birer birer aşması gerekir. Kozukurpeç destanında sevgilisini bulmak için maceraya atılan Kozukurpeç'in karşılaştığı ilk engel kendisini kimsenin tanımamasına izin vermeden Edil bayın evine girebilmesidir. Kozukurpeç, Bayansluv'u bulmak için her şeyini geride bırakarak yola çıkmış ve sonunda Bayansluv'un izini bulmuştur. Artık yapması gereken kılık değiştirerek Edil bayın evine girmesidir.

" *Kozukürpeç'in alnında yıldız alâmeti varmış. Başına koyun derisinden dikilen kalpağını bastırarak giydikten sonra, alnındaki alâmet görünmez. Hafta geçer, ay geçer, Kozukürpeç Edil bayı arayıp bulur. Onun eşiğinin dibine varır ve bağdaş kurup oturur. Bir zaman sonra Edil bay evinden çıkar, eşikte oturan adamın Kozukürpeç olduğunu anlamaz.*

Edil bay'

-Hoş geldin, yavrum, buralarda ne yapıyorsun, diye sorar.

Kozukürpeç:

-Ben size kuzulu koyun bakmak için adam lâzım diye işittim, onun için geldim, diye cevap verir.

Edil bay, Kozukürpeç'i kuzulu koyun baktırmak üzere çoban olarak tutar. Kozukürpeç'in maksadı ise koyun bakmak değil de Bayansluv'u görmektir" (KTT:116). Edil bayın kahramanı tanınması işleri daha fazla zorlaştıracacağı için kahramanın bu engeli aşmış

olması çok önemlidir. Erginlenme yolundaki kahramanın önemli özelliklerinden birisi de zor zamanlarda doğru ve akılcı çözümler üretebilmesidir.

Kozukürpeç'in tanınmamak için kılık değiştirmesi gerekmektedir; çünkü *Kozukürpeç'in alnında yıldız alâmeti varmış.*" bu işaretler kahramanı ele verebileceği için kahraman bir çözüm bulur:

"*Kozukürpeç çobana gider ve:*

-Sen bana bir koyun kes, der.

Çoban, koyunu acımaz, keser. Kozukürpeç kendi iyi elbiselerini bırakır ve çobanın elbiselerini alıp üstüne giyer. Koyunun etini karına doldurur, derisinden kendine kalpak dikip giyer." (KTT:116). Kahramanın dış görünüşü bile onun başkalarından farklı olduğunu gösteren gösteren işaretlerle doludur." Semboller, yerlerine geçtikleri şeyler'i tam bir benzeşme yerine gizli bir sezdirme ile rastlanırsal ve/ya geleneksel bir kabulleniş bağlamında temsil eder." (Korkmaz,2014:287). "Kozı Körpeş'in tamamen farklı bir insan olduğunu gösterir, alnında ay yıldız işareti vardır. Bütün bu özellikler, kahramanların sıradan insan olmadıklarını, sıradan insanların hikâyelere konu olamayacağını söylemektedir"(Boyras,1996:10). "Kahramanın daha doğuştan olağanüstü özelliklere sahip olduğu anlatılmaktadır. Kozı başında ay ve yıldızla ya da sadece yıldızla doğmaktadır. Kahramanın doğarken alnında ya da saçında yer alan bir alametle doğması Tatar ve Başkurt destan ve masallarında yaygın görülen bir motiftir. Örnek olarak vermek gerekirse Alıp-Manaş'ın Tatar varyantı Alıp-Memsen'de Alıp-Memsen'in aynı destanın Başkurt varyantı olan Alpamışa'da Alpamışa'nın tepesinde altın saç bulunmaktadır. Saçının bir kısmı altın olan kahramanla, bir Kazak destanı olan Er Kosay'da da karşılaşmaktayız" (Aça,1998:325). Yıldız Türk destanlarında çokça kullanılan motifler arasındadır. "Gökcisimleri arasında yer alan yıldız, halk arasında baht, talih, arınma, yaşam kaynağı, ölüm habercisi ve yol gösterici olma vb. gibi anlamlar taşıyan sembolik bir kavramdır. Her insanın gökyüzünde bir yıldızının asılı olduğu düşüncesiyle varlığını gökyüzünde arayan insanoğlu, bazen baht ve talihlerini yıldızlara göre ayarlarken, bazen de başa gelen felâketlerde gökyüzünün dönüştürücülüğüne sığınarak kurtulmayı, arınmayı ve huzura kavuşmayı arzu etmiştir" (Şenocak, 2010:20). Kozukürpeç artık kimseye tanınmadan Edil bayın evine girmiştir. Böylece kahraman sevgilisi Bayansluv'u bulma yolundaki ilk engeli aşmıştır.

Toktamış hanın Edige'yi öldürmek istemesi üzerine kaçarak maceraya kahramanı artık uzun ve zorluklarla dolu bir yolculuk beklemektedir. Erginlenme yolundaki kahramanı yolundan döndürmek isteyen engeller olacaktır. Bu engelleri aşmış olması kahramanın macerasındaki kararlılığını da test etmektedir. Destanda Edige'nin bu serüvendeki ilk eşiği geçmesi Şatemir'in kızını kaçıran dev Kabartı Alp ile olan mücadelesi ile ilgilidir.

Edige Toktamış handan kaçtıktan sonra Şatemir han'a varır ve orada kalır. Edige'nin ava gittiği bir günde Kabartı Alp bin askeriyle gelerek Şatemir'in kızını alır ve Şatemir buna karşı koyamaz ancak kızının ardından şu sözleri söyler:

"Balam ben bununla savaşmam, o kadar gücüm yok. Ne yapalım bununla git. Bari Tanrı senin karşına Edige'yi çıkarırsın" (Yıldız,2016:81). Edige'nin burada tek kurtarıcı olarak düşünülüyor olması bile kahramanın vermiş olduğu mücadeledeki haklılığını ve halkın ona bakış açısını göstermektedir. Yani Edige, Toktamış hanın elinden kaçmış bir kimsesizken artık olağanüstü güçleri olan devle savaşabilecek bir kurtarıcıya dönüşmüştür.

Edige, Şatemir'in kızını kurtarmaya kendisinden ayrılamayacaklarına ant eden dokuz yiğitle gider. İzleri takip ederek Kabartı Alp ve adamlarını bulur, onların arasına kazancı olarak girer. Kahramanın bu kadar çok askeri ve olağanüstü özellikleri olan bir deviyenebilmesi için aklıyla hareket etmesi iyi bir plan yapması ve birisinden yardım alması gerekir. Çünkü destan kahramanı var olan şartları iyi analiz edip başkalarını yapamadığını yapmamalıdır. Dede Korkut hikâyelerinde Basat'ın herkesin kullandığı ve sonuç alamadığı yöntemler yerine daha akılcı çözümler üretmesi ve başarıya ulaşması örneğinde olduğu gibi."Basat, tepegöz felaketine karşı önce bilinen yöntemleri dener; sapan çeker, kılıç urur, ok atar vs. Fakat bu eylemlerin sorunu çözmeye yetmediğini görünce, diğerleri gibi yok saymak ya da ondan kaçmak yerine, kafasında yeni sorular üretir ve bu soruları eylem aktı ile birleştirerek cevap niteliğinde çözüm dizgeleri oluşturmaya çalışır. Böylesi zor durumlarda; evrenin bilinci olan insanın önce kendi farkındalığını kavraması, sonra da bilgi ve eylem aktlarını birleştirerek daima yenilenebilen bir çözümler dizgesi kurması uygulaması gerekmektedir" (Korkmaz, 2015:46).

"Bu dev denen yaratık, adam vurmastıyla ölmez. Onun canının olduğu bir yer vardır. Sen onun hatunusun. Sen yavaşça sormayı dene :'' Sen devsin. Seni öldürmek mümkün değil. Nasıl olursa öldürülebilirsin canın hangi tarafta diye sor."

"Kız Alıptan canın nerede diye sürekli soruyordu. Alıp da bezip şöyle söyledi "Benim nereme vururlarsa vursunlar bana hiçbir şey olmaz. Tek koltuğumdan bir kez vururlarsa ölürüm. İki kez vururlarsa dirilirim" (Yıldız,2016:81-82). Şatemir'in kızı sayesinde devin nasıl öldürülebileceğini öğrenen Edig'nin yapması gereken bir diğer şey de askerleri devden uzaklaştırmaktır.

" Edige, Kabartı Alp'a şöyle söyler:

- Bu tarafta su var da, ancak ot yok. Onun için biz biraz öte taraflara gidip, ot için arabayı serbest bırakalım.

- Doğru söylüyorsun diyerek Alıp da razı olur. Uzaklaşıp serbest bıraktılar atları. Yiyip içtikten sonra askerler atları sulamak için alıp gittiler. Arabaların yanında sadece Alıp, kız ve Ediğe kaldı" (Yıldız,2016:81-82). Böylece askerleri de devden uzaklaştıran Edige, kızın yardımıyla devı öldürür. Edige'nin Kabartı Alp'ı öldürüp kızı kurtarması hem erginlenme yolundaki ilk engeli aşmasını hem de bu olaydan sonra Şatemir'in kızını Edige'ye vermesiyle kahramanın eşine yani animasına kavuşmasını sağlar.

2.3 DOĞAÜSTÜ YARDIM - YÜCE BİREY/ ALP KADIN

Maceraya atılan kahraman güçlü, kararlı buna karşın bilgisiz ve tecrübesizdir. Bu sebepten ona yol gösteren, onu doğru yola ileten rehber ihtiyacı vardır, bu rehber "Yüce Birey" olarak adlandırılır. "Yüce Birey, iç benliğin gözle görünür sembolü olup iç ve dış dünya ile irtibatını kontrollü bir şekilde kurabilen, hatalarının farkında olup düzeltme eğilimi gösteren bireyleşmiş insandır" (Şimşek; Şenocak, 2009:112).

Farklı sebeplerle de olsa serüvene atılan kahramanın sınavlar yolunda mücadele etmesi gereken pek çok engel vardır. Engellerin fazlalığı erginlenme sürecinin zorlu geçeceğini işaretidir. "Çağrıyı reddetmemiş olanlar için kahramanın yolculuğunun ilk karşılaşması, maceracıya, aşacağı ejder güçlere karşı tılsımlar sağlayan, koruyucu bir figürle (genellikle ufak tefek yaşlı bir kadın ya da erkek) olandır." (Campbell, 2013: 83, 84). Birey yolculuğuna tek başına çıkmış olsa da yolunu aydınlatan birisi olmazsa

macerasını tamamlaması düşünülemez. Dolayısıyla kahramanın yolculuğunda Yüce birey çok önemli bir yere sahiptir.

Kahraman, macerasına devam etmek istediğini ilk eşiği aşarak gösterir. Artık daha zorlu ve çok bilinmeyenli bir yola girmiştir ve bir yol gösterici olmadan yolunu bulması çok zordur. "Eşik aşıldıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına doğru ilerler. Bu, mit-maceranın sevilen bir aşamasıdır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da fark edebilir" (Campbell 2013: 113). Kahramana yardımcı olan kişi Yaşlı Bilge Adam'dır. Aniden ortaya çıkarak korkunç canavarı öldürecek olan büyülü parlak kılıcı gösteren, bizi bekleyen kısmeti ve hazinelerle dolu kaleyi haber veren, en öldürücü yaralara iyileştirici merhemini süren ve sonunda büyülü geceye uzanan büyük maceranın ardında muzaffer kişiyi normal yaşama döndüren bilge kişidir (Campbell, 2013: 20).

Rehber, kahramana yol göstermeli ve tehlikelere karşı onu önceden uyarmalıdır. "Yaşlı adam, hangi yolların hedefe götürdüğünü de bilir ve onları kahramana gösterir. Karşılaşacağı tehlikeler konusunda onu uyarır ve bununla baş etmenin yollarını anlatır" (Jung,2013:90). Ancak kahramanlar yüce bireyin tüm uyarılarına rağmen hata yapabilmektedirler bu kahramanın daha erginlenmediğini gösterir.

Çora Batır destanında kahramanın bu zorlu macerasında her zaman yanında olan atı Tasmalı Ker'i bulmasına bir derviş yardım eder:

" Bir gün bir derviş geldi, "sana konukum" dedi, Narik, "hoş geldin" dedi, ona yer gösterdi. Derviş Çoraya onar dua etti, bir tasma aldı bir tayın boynuna bağladı -Bunun adı Tasmalı Ker olsun, sen yiğit olunca o da at olur, dedi" (Ortekin,1939:10).

Çora Batırın erginlenme yolundaki en önemli yardımcısı atı Tasmalı Ker'dir. At bütün Türk destanlarında kahramanla beraber anılan, onu yoldaşı ve rehberidir. Burada sıradan bir tayın iyi bir at olması dervişin atın boynuna taktığı tasmaya bağlı olmakla birlikte esasında Çora Batır'ın yiğit olmasına bağlıdır. "Sen yiğit olunca o da at olur" ifadesi Çora Batır ile Tasmalı Ker'in kaderleri birbirlerine bağlı olduğunu ve ancak beraber olabilirlerse bir şeyler başarabileceklerini anlatıyor. Çora Batır'ın maceraya atılmasındaki sebeplerden biri de Han'ın Tasmalı Ker'i Çora'dan almak istemesidir.

Böyle bir durum kahraman için kesinlikle mücadele edilmesi gereken bir durumdur. Maceranın başlangıcında olduğu gibi sonunda da Çora Batır ve Tasmalı Ker beraberdir. "*Çok koşmaktan atın ayakları kızdı, Çora onu durduramadı at göle girdi, suların içine gömüldü*" (Ortekin,1939:23). Kahramanın benlik mücadelesindeki en önemli yardımcısı atı, onun kahraman olduğunun da en önemli işaretidir, kahraman ancak atı ile birlikte, engellerle mücadele edebilir." Kahraman atı olmadan hiçbir iş beceremez. Âdetâ, destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır" (Yardımcı, 2010:60).Çora Batır da macerasına atı ile beraber atılır, en büyük düşmanı Moskoflara karşı mücadelesini onunla verir ve en sonunda ölüme bile atı ile gider.

Destanda Kazan hanının kızı Sarı hanımın Çora Batıra hediye ettiği sekiz kat bükülmüş gök çubuk kılıç diğer kılıçlardan farklı özelliklere sahiptir.

"Sarı hanım betırların hepsine münasip hediyeler gönderdi, kimine at, kimine kılıç, kimine kaftan, yalnız Çora Batıra boş bir para kesesi gönderdi. Çora Batırın canı sıkıldı, keseyi at gübresine attı.

...

Sarı hanım kırk kız ile aradılar gübreler içinden keseyi bulup getirdiler. Sarı hanım keseyi açtı, içinden sekiz kat bükülmüş gök çubuk kılıç çıktı. Çora Batır, kılıcı eline aldı çok şen oldu." (Ortekin,1939:22).

Benlik mücadelesi sırasında kahramanın motivasyonunun tam olması gerekir. Kahraman, girişmiş olduğu mücadeleye ancak kazanabileceğine inandığı müddetçe devam edebilir. Çora Batırın verilen hediyeği beğenmemesi üzerine çanı sıkılır ve Kazana doğru gelen Moskof üzerine gitmez.

"Çıfalı han sordu: "Nasıl oldu da bu batırlar Moskofları geri çeviremediler, Bunları içinde Çora Batır var mıdır?" "hayır" dediler, "Çora Batır konaktan, bir gün olsun Moskofların karşısına çıkmadı" (Ortekin,1939:21). Çora Batır'ı savaşmaya ikna etmek için Kazan ihtiyarları ve Çıfalı hanın gelip rica etmeleri de işe yaramaz. Artık Sarı hanımın gelip Çora Batıra işin doğrusunu açıklaması gerekir. Çora Batırın boş sandığı para kesesinden sekiz katlı kılıcın çıkması ona eski özgüvenini kazandırır ve savaşta Moskof generali bir daha Kazana gelmeyeceğine ve beline kılıç takmayacağına ant edip sulh yapıp gider.

"Masallarda yardımcı hayvanlar motifiyle sık sık karşılaşırız. Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlarınkinden daha üstün bir

zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanlış olmayız" (Jung,2013:99,100). Kozukürpeç destanında kahramana erginlenme yolunda yardım eden at ve kuştur. "Kadın, at ve demir kahramanlarının daimi yoldaşları ve kuvvet menbalarıdır" (İnan,1968:276).

Kozukürpeç'in Bayansluv'u uzun bir aradan sonra görmesine yardım eden Bayansluv'un başkalarına çirkin ve yaralı bir tay gibi görünen atı Düldül'dür.

" *Bayansluv'un çok güzel bir düldülü varmış. Aslında bu düldül başka insanlara çirkin bir yaralı tay olarak görünürmüş. Fırtına estiği zaman, kırdan kaçıp gelen yaralı tay da bu düldül imiş*" (KTT:117).

Kahramanın çıkmış olduğu erginlene yollunda engelleri aşması için yardımına ihtiyaç duyduğu yegâne yoldaşı atıdır. " Türklerin beslenme, yeni yerleri keşfetme ve feth etme aracı olan at, sosyal hayat içerisinde insanın kolu-kanadı, kardeşi, yoldaşıdır. Kahraman atını yanından ayırmaz, onu unutmaz, tanrıya yalvarırken bile atını anmadan edemez. Gücü ata dayanan bir toplum düzeninde kahramanın atsız olması düşünülemez. Kişinin kahraman olacağına işaretlerinden biri de at sahibi olmaktadır." (Yardımcı, 2010:60).

Destanda birbirinden ayrı kalan âşıklar arasında haberleşmeyi sağlayan bir tarla kuşu vardır

" *Kozukürpeç Bayansluv ile hiç haberleşemez. Onların arasında söz taşıyan bir tarla kuşu varmış. Tarla kuşu iki arada laf taşır*" (KTT:118). Tarla kuşu, Kozukürpeç ile Bayansluv arasında haberleşmeyi sağlar ve insan gibi konuşabilmektedir. Kuşun bir diğer özelliği de sahiplerine sadık olmasıdır.

" *Günlerden bir gün bu tarla kuşu yağmura yakalanır, kanatlan ıslanır. Edil bayın yanındaki alçağın biri bu garip tarla kuşunu tutar ve tarla kuşundan:*

-Sende ur iş var, sen burada ne yapıyorsun, diye sorar.

Tarla kuşu sırrını ona söylemez. Bu alçak, tarla kuşunun kanatlarını yolar. Tarla kuşu sırrını gene söylemez. Alçak yaptığı işe son vermeyip, ona kızgın demir maşa ile basar.

Bundan sonra tarlaa kuşu bir çare bulamaz. Kozukürpeç'in nerede olduğunu söyler. Alçak da bunu Edil baya varıp anlatır" (KTT:118). Tarla kuşunun âşıkların sırrını söylememek için göstermiş olduğu mücadele onun kahramana olan bağlılığını gösterir. "Kuşlar, insanları bir yerden bir yere nakletme, gizli sırları ve eski olayları

bilme, tıbbi olarak insanlara yardım etme ve kılık değiştirme işlemleriyle kullanılır." (Altınkaynak,2015:72). Kahraman engellerle dolu sınavlar yolunu ancak böyle sadık yardımcılar yardımıyla aşabilir." Kuş, Türklerde Gök Tanrı'nın idaresindeki bir varlıktır ve kutsaldır. Bundan dolayı da kuş, insan için uğurlu bir canlıdır ve insana iyilik sağlayan bir yanı vardır" (Sever,2014:27).

Destanda kahramanın vermiş olduğu mücadelede en büyük yardımcısı Bayansluv'dur. Bayansluv, destanda hem kahramanın kavuşmak istediği nişanlısı yani animası hem de Kozukürpeç'e her fırsatta yardım eden yüce bireyidir. "Kadın, at ve demir kahramanlarının daimi yoldaşları ve kuvvet menbalarıdır" (İnan,1968:276). Kahraman her Şeyi ardında bırakarak sevdiği için yollara düşmüştür ancak bu mücadele zorluklarla dolu olduğu için zor zamanlar geçirmiştir. Kahramanın her zaman yanında olmaya çalışan ve babası Edil bayın Kozukürpeç'e zarar vermesini engellemeye alışan Bayansluv *alp kadın* tipini temsil eder." Türk destanlarında kadın bazen evin reisliğini üstlenir ve erkeğinin en büyük destekçisidir. O da gerektiğinde erkeği ile ata binip ava gider ve her türlü tehlike karşısında uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklerine sahiptir" (Yardımcı,2010:55). Benzer bir durum ora Batır destanında da görülür. Menli Aru Sulu, Canbek hanın kocası Narik'i bir bahaneyle Moskof kralına gönderip kendisine sahip olmak istemesi üzerine kocasını uyarır ve hanı niyetinden vazgeçirmek için sembolik bir hikâye anlatır.

"İdil boyunda babam çok zengin bir kişi idi, sürü sürü ylkısı çayırlarda gezerdi; bu ylkinın içinde ker bir kısrak var idi, bu ker kısrakın ciren bir yavrusu var idi. Ciren tay dört olsa iki idi, olmasa bir idi. İşte o kadar güzeldi. Bir gün bu tay sürüden ayrıldı, bir yerde uyuya kaldı; a bir kurt geldi, tayın ayağını ısırdı; oraya bir köpek geldi, kurt korkup kaçtı, tay ölümden kurtuldu, amma ayağı sakat kaldı. Yine bir gün idi, çölden bir arslan deldi, tayı yemek istedi; tayın ayağında kurt dişlerinin yerini gördü: "Ben bir arslanım kurtağzından kurtulan bir hayvanı yemem dedi

Canbek han, yerinden kalktı:

"Dilin Şişsin Menli Aru, sen genç bir kadınsın böyle cevap vermesini kimden öğrendin" dedi." (Ortekin,1939:9). Menli Sulu'nun hem kocasını uyararak ona akıl vermesi hem de hana anlattığı hikâye ile kendisinin Narik'e ait olduğunu onu bu yaptığının hana yakışmayacağını uygun bir dille anlatmış olması alp kadın tipini temsil ettiğini göstermektedir.

Kozukürpeç, kılık değiştirerek Edil bayın evine girip Bayansluv ile görüşmeye başladıktan sonra Bayansluv onu dikkatli olması konusunda uyarır.

"Kız Kozukürpeç'e:

-Sen babamın geleceği yola çıkarsın, sakın başka tarafa bakma, çok dikkat et onlar seni tanır, der" (KTT:117). Kızın bütün uyarılarına rağmen Kozukürpeç kendisini belli eder ve kim olduğu ortaya çıkar.

" Edil bayın karısı Kozukürpeç'e çok dikkatli bakar, onun kim olduğunu alnındaki ay ile yıldızdan tanır" (KTT:117). Kozukürpeç'in bütün uyarılara rağmen hata yapıyor olması daha erginlenmediğinin göstergesidir. Edil bay evine kılık değiştirerek giren kişinin Kozukürpeç olduğunu anladıktan sonra onu cezalandırmak isteyince "kız kendini Kozukürpeç'i tanımayan bilmeyen biri gibi gösterir" (KTT:117). Buradaki amacı da Kozukürpeç'i basının elinden kurtarabilmek için plan yapabilmektir.

" Koşuya gidecek atların hepsi, gençlerin toplandığı evin önünde bağlı duruyormuş. Bayansluv gelir ve atların egerlerindeki kayışları birer birer kesip çıkarır. Onun keskin bir usturası varmış.

...

Bay hınçlanır:

-Tutun, hapishaneye atın, başını cellâda teslim edin, der. Genç koşarak çıkar ve yaralı taya biner. Gelen gençler, Kozukürpeç'i ardından kovalamak isterler ama atlarına binemezler. Bay, cenge hazırlanan askerlerine emrederek

-Çabuk at bakıcısı genci yakalayın, der. Bu askerlerin atlarının üstündeki egerlerin de kayışları kesilip bırakılmış imiş. Bunu da Bayansluv yapmış. Askerler de Nogay gençleri gibi yıkılıp yıkılıp kalmışlar.

Böylece Kozukürpeç onlardan kaçır kurtulur" (KTT:118).

Benzer bir durum Edige destanında da görülmektedir. Toktamış han Kubugul'un yani Edige'nin Ulukaya'nın oğlu olduğunu öğrendikten sonra hemen onu öldürmek ister, bunu üzerine Ozan Sırlıbay Edige'yi uyararak kaçmasını söyler:

"Ozan Edige'ye akıl verdi. Buradan çıkıp kaç diye." (Yıldız,2016:75). Ancak Edige'nin kaçması o kadar kolay değildir. Bu sefer Edige'ye dokuz yoldaşı yardım eder.

"Ona kaçması için kendisiyle birlikte yıldı bakıp duran dokuz yoldaşı yardı eder. Edige içerde dururken yoldaşları dışarıda atları kaçmak için hazırlıyorlardı. Arkalarından kovalayacak atların üzengi kayışlarını iç yüzünden inceltip keserler. Ardından

kovalamak isteyip çıkanlar atlarına binelim dedikleri zaman, üzengileri, kolanları üzülüp kırılınca lop lop edip birden yere yığılveririler." (Yıldız,2016:75). Edige'nin yanındaki yiğitler daha sonra da kahramandan ayrılmaz ve ondan ayrılmayacaklarına ant ederler. "*Dokuz yiğit ile Edige ayrılmamak ant etmişler."* (Yıldız,2016:82). Edige ile ant eden yiğitlerin sayısı dokuzdur. Dokuz sayısı Türk destanlarında sıkça kullanılan bir motiftir. "Türk Destanları'nda sıklıkla kullanılan sayılardan biri de dokuzdur. Tek haneli sayıların en büyüğü olan dokuz sayısı, bitişi veya tamamlamayı ifade ettiği gibi yeniden doğuşu veya yeni bir başlangıcı da simgelemektedir. Bu bağlamda dokuz; başka bir devreye, evreye geçişin de sembolüdür. Hatta doğum olayının dokuz ay sürmesi de bu çerçevede değerlendirilmektedir" (Ersoy,2000: 35-36).

2.4 BALINANIN KARNI / ISSIZ YER

Yaradılışı itibariyle insanın bir yanı eksiktir, bu eksiklik onu sürekli bir arayışa yöneltir. Eksikliğini gidermeye koyulan insan bilmediği bir âleme doğru yola koyulur. Nelerle karşılaşacağından haberdar olmayan kişi, birçok engelli aşmak durumundadır. Aslında yaşananlar kahramanın erginlenme sürecidir ve bu süreç "balinanın karnı" olarak adlandırılan mekânda gerçekleşir. "Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, bütün dünyada balinanın karnının rahim imgesiyle simgelenmiştir. Kahraman, eşiğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyenin içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür" (Campbell, 2013: 107).

Edigedestanında Nuradin'in babası Edige'yi yurdundan kovup gönderdiği "*ıSSIZ yer*" balinanın karnını temsil eder. Nuradin, Toktamış'ı öldürdükten sonra Toktamış'ın kızlarıyla evlenmek istemiş ancak gölge tipi temsil eden Yanbay'ın oyununa gelerek kızların Edige'den hamile kaldığına inanıp babasını cezalandırmak için onu yurdundan kovar. Edige oğlunu ne kadar uyarmış ve suçunu ne olduğunu sormuşsa da olumlu bir cevap alamamıştır:

"Yavru idin kuş ettim.

Enik idinkurt ettim.

Şahin gibi gözettim.

Kayın oku gibi düzelttim.

Kocadığında ihtiyar babanı

Kovalarsın,

Er Nuradin, mirza oğlum,

Kovalayacak kadar ben ne ettim? (Yıldız,2016:89). Bütün bunlara rağmen Edige itiraz etmez ve yurdunu terk eder.

"Oğul git dedikten sonra çare yoktur. Ülkeden kalkıp gider. Gidip ıssız bir yere varıp yaşamaya başlar" (Yıldız,2016:91).

Edige hiç suçu yokken Yanbay'ın bir oyunu sonucunda yurdunu terk etmek zorunda kalır. Edige erginlenme yolundaki bu aşamada oğlunu ikna edemeyerek ya da suçsuz olduğunu ispat edemeyerek macerasını tamamlamadığını yani daha erginlenmediğini gösterir. Artık ilerlemiş yaşına rağmen o ıssız yerde kendisiyle baş başa kalarak erginlenme yolunda bir adım daha atacaktır.

Balınanın karnını temsil eden yerin özelliği ıssız "*kimse bulunmayan veya az kimse bulunan, تنها, yaban*" (TDK,2011:1131) olmasıdır. Burada kaldığı süre zarfında Edige olgunluğa erişme noktasında yol kat etmiş ve suçsuz olduğunu oğlu Nuradin'e keçi çobanı vasıtasıyla sembolik olarak anlatmıştır:

"Burada dört kardeş yaşamaktadır. Onların bir keçisi vardır. Keçiyi kendi aralarında paylaşınca her birine keçinin bir ayağı düşer. Ancak keçinin ayaklarından biri total ve bir bezle sarılıdır. Aksak olan bu ayak en küçüklerine düşer. Bir gün total ayaklı bir ateşe basar. Bez yanmaya başlayınca kaçır, varıp bir zengin kuru ot yığını yakar. Zengin bunu yakalayıp kalkıp bey Nuradin'e alıp getirir.

- Böyle böyle, bunun keçisinin ot yığınlarını yaktı diye söyler. Nuradin yargılama yapar ve bu fakire büyük bir para cezası verir. Alça alıp gel diye huzurundan kovar. Bu çok üzülür ve gider. İssız bir yerde yaşlı biriyle karşılaşır. Bu kendi sıkıntısını yaşlı kişiye söyler.

- Ay balam bir şey söyleyeceğim. Ancak beni söyledi diye söylemezsen.

- Söylemem.

- Haydi, varıp şöyle söyle. Töremizden töre kalmış, benden bir çift söz kalmış. Benim aksak ayağım ateşe de ot yığınına da varmayacaktı eğer sağlam ayaklar sürükleyip alıp gitmemiş olsaydı. Ödeme cezasını niçin bana kestir. Beyin kararı doğru değil diye söyle. O zaman sen kurtulursun" (Yıldız,2016:91). Edige, bu sözleri çobana değil oğlu Nuradin'e söylemiştir. Verdiği hükmün, kendisini yurdundan kovmasının, yanlış olduğunu sembolik olarak anlatmıştır. Kendisini yaşlılığı itibarıyla keçinin aksak

ayağını benzeterek yapmış olduğu her şeyi sağlam ayakların yani oğlu Nuradin'in isteğiyle yaptığını söylemeye çalışır. Edige yaşlılığı itibarıyla devlet yönetimi tamamıyla oğlu Nuradin'e bırakmıştır. Bu itibarla kendi verdiği hükümden dolayı için babasını cezalandırmasının yanlış olduğunu anlatmıştır.

Edige'nin bu şekilde oğlu Nuradin'e hatasını gösterip doğruyu bulmasını sağlaması ve kendisinin de suçsuz olduğunu kanıtlayabilmesi balinanın karnını temsil eden *ıssız yerde* geçirdiği dönüşümün neticesidir. Bu sözleri duyan Nuradin çobandan bunları kimden öğrendiğini sorar ve babası Edige'yi bulur, babasına eve dönmesi için rica eder ancak Edige 'nin bir şartı vardır:

"Eger sen beni sırtına alıp gidecek isen ben varacağım." Bu şart aslında Edige ile oğlu Nuradin arasındaki baba-oğul çatışmasının ya da iktidar mücadelesinin bir göstergesidir. "Baba-oğul mücadelesinin temeli, hâkimiyeti elde etme isteğine başlanabilir. Çünkü "şefe karşı itaat tam manasıyla pederşahi devrin mahsulüdür. Fakat "şef" baba değildir. Kahramanlığı ile yükselen ve temayüz eden şahıstır" (İnan, 1968:117). "Destanlarımızda baba, tahtına varis olacak bir oğlan evladının olmasını çok ister, bunun için kurbanlar keser, açları doyurur, yoksulları giydirip ağızlarına "yağ" sürer. Ama oğul büyüyünce babayla mücadele bağlar. Oğul, babayı öldürecek kadar güçlü ve cesurdur. İdeallerini gerçekleştirmek isteyen oğul, babasıyla bile karşı karşıya gelmekten korkmaz." (Bayat,2009:64). Nuradin'in nişanlılarının babası Edige'den hamile kaldıklarını düşünmesi bu çatışmanın oidipus kompleksinden kaynaklandığına da işaret edebilir. "Sigmond Freud, baba-oğul mücadelesinin sebebi olarak "Ödip Kompleksi"ni gösterir. Freud, bu mücadeleden bahsederken, baba-oğul çatışmasını bilinçaltı dürtülerle açıklar. Freud'a göre çocuk doğup da, annesinin memesini alır almaz, cinsi hayata başlardı. Bu sebeple erkek çocuklarının annelerine karşı olan sevgilerinin altında, cinsî hisler de yatardı. Çocuk büyüdükçe babasını karşısında rakip olarak görür ve babasına karşı şuur altında bir kin duyardı. Çünkü annesi, babasına aitti. Bu hisleri açığa vuramayan erkek çocuklar, hislerini şuur altında saklar ve bazen da bu hal çocukta hastalık bile yapardı. Freud'a göre şuur altına atılan bu hisler tesirlerini gerçek hayatta değil; masal ve efsanelerde göstermiş ve bu efsaneler de zamanımıza kadar gelmiştir." (Ögel,2014a:11). Edige geri dönmek için oğlundan *"Eger sen beni sırtına alıp gidecek isen ben varacağım."* şeklinde bir istekte bulunarak otoritesini

oğluna kabul ettirmek istemiştir. Nuradin de babasının isteğini yerine getirerek bir anlamda babasının gücüne itaat etmiş olur

Çora Batır destanında kahramanın bütün ailesini geride bırakıp tek başına gittiği Kazan balının karnını temsil etmektedir. Balının karnı sadece bir mekân değil aslında kişinin kendisiyle baş başa kaldığı farklı bir boyuttur. "Kişisel bilinç dışını sembolize eden balının karnı, kahramanın kendisiyle yüzleştiği yerdir. Onun en rahat olduğu yer, ana rahmi ve ana rahmini simgeleyen yerlerdir. Bu sebeple kahraman, her fırsatta mezar, mağara, kuyu gibi ana rahmini hatırlatan ve simgeleyen mekânlara yönelir" (Süme,2011: 23).

Çora Batır, Köküşlü Kök Damada rahat ve huzurlu bir şekilde yaşarken Ali beyle mücadeleye başlayarak benlik mücadelesine atılır. Çora Batır, Hanın adamlarını alt edip, ailesine türlü eziyetler eden Ali beyi de öldürmüştür. Normal şartlarda Çora Batır için sıkıcı ve tekdüze hayatına devam etmemesi için hiçbir engel yoktur. Ancak bir kez erginlenme mücadelesine girişen kahramanın geri dönmesi söz konusu değildir. Artık kahraman erginlenme yolundaki ilk engelleri de aştığına göre yapması gereken mücadelesine yalnız başına devam etmektir. Kahraman mücadelesinde yalnız olmalı onu hedefinden uzaklaştıracak ya da gücünü azaltacak unsurlardan (anne, baba, kardeş, yurt) bir an evvel uzaklaşmalı ve kendisiyle baş başa kalmalıdır. Kahraman ancak yurduna ve sevdiklerine mücadelesinin sonunda erginlenmiş yani başka biri olmuş olarak dönebilir.

"Kara öltürgen turalmay

Töre öltürgen tozalmay

Yiğit mında kalamay

Yedi hanlık Kazanga

Kazak çıkıp keteyim" (Ortekin,1939:16).

Balının karnını temsil eden mekânKozukürpeçdestanında kahramanın tek başına kaldığı dilek tuttuğu tarladır.

"Kozukürpeç atlara bakarken bir gün tarlada kendi kendine dilek tutmaya kara verir ve şöyle dilek diler:

Cayık'ın başından yeller esse,

Evler, köyler, kırdada gezse,

Bayansluy seyrana çıkıp yüzünü açsa,

*Yaralı tay da köye kaçsa,
der ve kendi dileğini belirtir" (KTT:116).*

Destanda geçen *tek başına kaldığında* ifadesi maceraya atılan kahramanın evini, beyliğini ve annesini geride bırakıp çıktığı yolculukta artık yalnız olduğunu ve bundan sonra nihai ödüle yani Bayansluy'a ulaşması için tek başına mücadele etmesi gerektiği vurgulanıyor. Balinanın karnı ifadesi kahramanın çıkmış olduğu erginlenme yolunda çoğunlukla ilk eşikten sonra daha zorlu engelleri aşmak için tek başına hareket etmesi ve daha akılcı kararlar verebilmesi için kendisiyle baş başa kalması gerektiğini ifade eder. Bu durum bazen kısmetlerini aramak için yola çıkan kardeşlerden karşılaştıkları kuyuya sadece birinin yani kahramanın girmesiyle şeklinde daha belirgin olurken:

“Büyük ağa indi, gönderdiler biraz, başladı bağırma:

-Yandım! Çekin! Yakıyor! Çektiler aldılar.

Sonra ikinci abi indi. O da inemedi dibine. Bu şimdi sonunda dedi:

-Hadi bağlayın beni, indirin. ‘Yandım’ desem, bağırsam, o kadar daha gönderin beni.

Bağladılar, indirdiler.

-Yandım! Yandım!, bağırıyor. Bunlar o kadar daha indiriyorlar.

İndi. Başladı gitmeye” (Altınkaynak,2004:53). Bazı durumlarda ise incelediğimiz destanlarda olduğu gibi çok belirgin bir mekân kavramı olmamakla birlikte kahramanın benlik mücadelesinde ana rahmindeymişçesine yalnız kalmasıdır. Her iki durumda da kahraman artık mücadeleye yalnız devam eder. Kahraman bir durumda yola çıktığı kardeşlerini diğer durumda ise anne, baba ya da yurdunu geride bırakarak mücadelesine devam eder.

Erginlenme yolundaki kahraman yalnızlığı bir son değil yeni bir başlangıç olarak düşünmelidir. Kahraman olma vasıflarından bir belki de en önemlisi karşılaştığı olumsuz durumları fırsata çevirebilmektir. "Daha üst düzleme ulaşmak için bir düşüşün gerçekleşmesi gereklidir. Çıkış için zaruri bir haldir; çünkü inilmeden çıkılmaz, düşmeden kalkılmaz... İnsanı gerçeklerden, gerçeklerle yüzleşmekten alıkoyan en büyük zindan insanın kendi nefsidir. Kendi ürettiği ve gerçek olarak telakki ettiği endişeler, vesveseler onu zindanda daim kılar. Bireyin kendini bulma yolundaki en büyük mücadelesi, kendi yarattığı zindandan kurtulmasıdır" (İçli, 2010: 25).

3.BÖLÜM: ERGİNLENME

3.1 SINAVLAR YOLU

İçinde bulunduğu kısır döngüden memnun olmayan, bundan rahatsızlık duyan ve kendini eksik hisseden kahraman, çağrışı alıp yola çıkarak kendisini gerçekleştirme yolunda en büyük adımı atmış olur. Yola çıkan kahramanı artık sınavlar dünyası beklemektedir. "Eşik aşıldıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına doğru ilerler" (Campbell,2013: 113). Kahraman nihai ödülü olan erginlenmesi ancak sınavlar yolunu başarıyla geçmesine bağlıdır. "İnsan, kendisini tamamlamaya daima muhtaçtır. Çünkü insanoğlu bir yanılla hep eksiktir. Kendisini tamamlaması, ispatlaması ve yetişkin birey olarak adını duyurabilmesi için sınavlar arenasında mücadelesini vermek zorundadır. Bu durumun farkında olan kahraman "ergin" olabilme adına çeşitli maceraların içine atılır. Bu atılımlar bazen kendi isteğiyle bazen de kendi isteği dışında gerçekleşir (Süme, 2011:145).

"Kahraman, bildiği kendi ülkesinden karanlığa doğru yola çıkar, orada macerasını tamamlar ya da yine basitçe bize olan bağlarını kaybeder, hapsedilir ya da tehlikeye düşer ve dönüşü öte bölgeden eve dönüş olarak anlatılır" (Campbell, 2013: 245).

3.1.1 Gölge İle Yüzleşme

"Birleşme sürecinin temel düzeneği bilinç ve bilinçdışının karşılıklı eyleşimidir. Kişinin kendi merkezine doğru büyük yolculuğunu tarif ederken Jung'un başvurduğu referanslar arketipsel sembollerdir. Uzun ve zorlu, bezemelerinde zengin alternatifli, ancak aşamalarında zorunlu geçiş ve dönüşümleri telkin eden birleşme süreci kapsamında, bireyin öncelikle tanışması ve entegre etmesi gereken arketipsel öge, "gölge"sidir" (Jung, 2013;13)

"Kahramanın uzun yaşam yolunda başarılı olması ve ruhsal bütünlüğü koruması için gölgesi ile tanışması, barışması ve onu içermesi, özümsemesi gerekmektedir. Bu birleşme/bireyselleşme (individuation) süreci, bir bakıma kişinin kendi merkezine doğru

büyük bir yola çıkmasıdır” (Korkmaz,2009:122). Kahramanın yapması gereken gölgesiyle yüzleşmesi ve onu kendi erginlenmesinde bir araç olarak kullanmasıdır. Aksi durumda gölge kahramana hep engel olacaktır. “Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer” (Jung 2013: 56).

Gölge insanları içindeki engellediği her şeyi yapmak isteyen, olmadığı her şeyi olan karanlıkta kalan yanıdır. "Gölge arketipi, cemiyetin idealize etmiş olduğu ideal insan kimliğine uymayan, bu yüzden de bireyi utandıran ve bireyin kabul etmek istemeyip bilinçaltında sakladığı vahşi istekleri ve duygularıdır" (Onat,2007:4).

Kahramanın mücadele ettiği ejderha, arap üvey anne vb. gölge arketipini temsil eder. " kahramanlığın gerçek doğası, oturup ejderhaların varlığından yakınıp birilerinin bu konuda bir şeyler yapması gerektiğini söylememizi değil, o ejderhayla karşılaşmamızı gerektirir" (Pearson,2003:32). Sorunlar, yani gölgeler yok sayılıp tamamen bastırıldığında kişi mutlu olamayacaktır. "O halde bize düşen görev ıstırabımızı araştırmak, onun farkında olmak, gerçekten acı çektiğimizi kabul ve tasdik etmektir. Bu şekilde ıstırap bir armağan olabilir" (Pearson,2003: 93).

Kahramanın sınavlar yolu gölge arketipiyle mücadelesine dayanır. Kahramanı erginlenme yolundan döndürmeye çalışan ya da bu mücadeledeki kararlılığını test eden birçok gölgesi vardır. Çora Batır destanında han ve adamı Ali Bey gölge arketipini temsil eder. Ali bey Köküslü Kök Dama'ya vergi toplamaya gelir ve Çora Batır'ın yiğitliğini ve ikramını görünce vergi almaktan vazgeçer. Buraya kadar Ali beyin Çora Batıra karşı olumsuz bir tavrı yoktur. Ancak Han'ın sözleri Ali beyi etkiler:

"Ali bey cevap verdi:

- " Orada bir çocuk var, ona bağışladım."

- " Demek ondan çok korktun?" (Ortekin,1939:11). Ali bey artık Çora Batır için bir tehlike olmaya başlamıştır. Ali bey Çora Batır evde yokken evine gelip ailesine kötülük edip Tasmalı Ker atını da alıp gider, bunu öğrenen Çora Batır Ali beyin peşinden giderek onu yakalar ve öldürür. Bu durum Çora Batırın benlik mücadelesinde gölgesiyle yüzleşebilecek olgunluğa geldiğini gösterir.

Destadaki bir diğer gölge tip de Çora Batır'dan hamile kaldıktan sonra Moskofa geri kaçan Rus kızıdır. Çora Batır Kazan'a geldikten sonra Moskofla yaptığı mücadelede galip gelir ve sulh yapılır.

"Moskof generali bir daha kazana gelmeyeceğine, beline kılıç takmayacağına and edip sulh yapıp gitti" (Ortekin,1939:22). Çora Batırın bu şekilde Rusları yenilgiye uğratması Çora Batır için aslında yeni tehlikelerin doğmasına sebep olmuştur. Normal şartlar altında Çora Batırın mücadelesinin bu galibiyetten sonra bitmiş olması gerekir, ancak "su uyur düşman uyumaz" sözünden hareketle Moskoflar Çora Batır'ı alt etmenin yollarını aramaya koyulurlar.

"Moskof askeri Çora Batırı öldüremeyince umum Moskof müneccimleri toplandılar, Çora Batırın eceli nedendir diye yıldızla baktılar. " Bir Rus kızı Çora Batırdan hamile kalacak ondan doğan çocuk Çora Batırı öldürecek" dediler. Güzel bir Rus kızı buldular, iyi elbiseler giydirdiler, güzel ata bindirdiler, Çora Batırdan hamile kalınca memleketine dönmesini tembih edip gönderdiler. Çora Batır kızı beğendi, yanına alıkoydu, bir müddet onunla yaşadı. Bir gün kız hamile oldu, kaçıp kendi halkı içine girdi, bir erkek evladı doğurdu" (Ortekin,1939:23). Moskofların geleceği görme düşüncesiyle yıldız falına bakması, Yıldızların belirli konumlardaki hareketlerinin, insan hayatına etkisinin olacağına inancın bir göstergesidir. "Yıldız tapımından gelen bir gelenek sonucu olarak yıldızlarla insanlar arasındaki ilişkiye dayanan fal. Yıldızların, doğumlar sırasında insanların karakterlerini etkiledikleri inancına dayanır" (Hançerlioğlu,1975:702).

Çora Batıra en büyük kötülüğü Rus kızı yapmıştır. Çünkü uzun yıllar sonra Ruslar Kazan'a tekrar saldırarak, Edige yine büyük bir mücadele verecek ancak kendi oğlunu yenemeyecek ve Kaza'ı da Ruslar alacaktır.

"Bir gün Moskof askeri yine deldi. Kazan şehri üzerine yürüdü. Çora Batır karşı çıktı, çok Moskof askeri kırdı, amma bir Moskof batırını hiç yenemedi. Bu batır Rus kızından doğmuş Çora Batırın oğlu idi.

...

Bundan sonra Moskof askeri Kazan'ı aldı" (Ortekin,1939:23). Rus kızı kahramanın hem gölgesi hem de animasıdır. Kahraman erginlenme yolunda gölgeleriyle yüzleşerek onların olumlu yönlerini kullanması kahramanı başarıya ulaştıracaktır. Kahramanın yaptığı gibi kişi, gölgeyle nasıl savaşacağını bilmek zorundadır. Aksi halde bastırılan gölge, bilincin aydınlığına çıkartılmadığında kişiyi egemenliği altına alacaktır. Gölgeyle baş edemeyen, onu sahiplenmeyen insanın olgunlaşması ve tam benliğe ulaşması ise pek de mümkün değildir.

Türk tarihi botunca bu şekildeki evlilikler yoluyla büyük felaketler yaşanmıştır. "Dıştan iki ülke arasındaki dostluk bağlarının kuvvetlenmesi şeklindeki görülen bu evlilikler aslında dediğini yaptıran Uygur siyasi hâkimiyetini ve Çin entrikalarını daha rahatlıkla yürütebilmek için Uygur sarayında imparatorluk sülâlesinden birinin bulunmasını isteyen Çin emellerini göstermektedir" (Çandarlıoğlu,1974:1).

Kozukürpeçdestanında gölge arketipini temsil eden karakter Bayansluv'un babası Edil baydır. Edil bayın gölge arketipini temsil etmesinin ilk emaresi destanın başında Kozukürpeç'in babası Çayık beye verdiği sözü tutmamasıdır. Edil bay ve Çayık bay kaybolan hayvanlarını aramak için çıktıkları yolculukta karşılaşp muhabbet ederler her ikisinin de eşlerinin hamile olması üzerine birbirlerine bir söz veririler:" *Birinin kızı, diğerinin oğlu olursa, kız alıp kız vermeye karar verirler*" (KTT:114). Günlerden bir gün Çayık bay ölünce Edil bay "*ben öksüze kızımı vermem.*" diyerek verdiği sözden döner. Edil bayın sözüne sadakat göstermemesi ve bunun üzerine ailesini de alarak yurdunu terk etmesi Kozukürpeç'in de maceraya atılmasına sebep olmuştur. Kozukürpeç'in yapması gereken gölgesi Edil bayla yüzleşmesidir. Edil bay, daha sonra Kozukürpeç'in kendilerini takip edip kızıyla görüşüğünü öğrenince Kozukürpeç'i öldürtmek ister.

"*Bay hınçlanır:*

-Tutun, hapishaneye atın, başını cellâda teslim edin, der" (KTT:118).

Kozukürpeç için artık Edil bay kızını kendisine vermek istemeyen biri olmaktan çıkıp çanına kast eden bir düşmana dönüşmüştür. Bayansluv bütün bu olaylar yaşanırken hep Kozukürpeç'in yanında olmuş ve ona yardım etmiştir. Edil bayın Kozukürpeç'i öldüremeyince:

"*Kim bana Kozukürpeç'in başını kesip getirirse, ona kızımı veririm*" (KTT:118) diyerek adamlarını Kozukürpeç'i öldürmek için cesaretlendirmiştir.

Destadaki bir diğer gölge tipi ise asker başıdır. Kozukürpeç'i öldürecek olan kişiye kızını vereceğini söyleyen Edil bayın bu vaadi üzerine asker başı bu işe talip olur.

"*Edil bayın bu haberini işiten bir asker başı meydana çıkar ve:*

-Kozukürpeç'in başını ben getiririm, der." (KTT:119). Asker başı tarla kuşunu da anına alarak yola çıkar yedi gündür uyuyan Kozu Köpçeç'i bulur ve Edil baya getirir. Kozukürpeç'in öldüğünü öğrenen Bayansluv buna dayanamaz ve kendisini öldürür.

"Kozukürpeç'in öldüğü yere varır, orada arabacısına yan yana iki kabir kazdırır, kendisinin iki taraflı usturasını çıkarır ve keskin tarafını göğsüne saplar ve ölür. Arabacı, kabirlerin üstünü örtüp geri döner. Böylece iki hasret yan yana kabirde yatarlar" (KTT:119). Daha sonra asker başının ölümü de bir çoban tarafından olur.

"-Kozukürpeç ile Bayansluv'un başına yettin de, kendin daha ölmüyor musun, der ve onun başına bir kanca takılı sopa ile vurur. Asker başının beyni sıçrayarak gider" (KTT:119). Asker başının gölge rolü daha bitmemiştir. Çoban asker başını öldürürken onu beyni iki aşığın kabirlerinin arasına daha sonra âşıkların mezarlarında güller biter asker başının kanının sıçradığı yerden de itburnu çıkar. " *Gül dalları gül açar. Onlar daima birbirlerine kavuşmak isterler. İtburnu ise, onları birbirlerine kavuşmalarını engeller*" (KTT:119). Destanda maddi âlemde kavuşamayan âşıkların manevi âlemde kavuştukları bir başka deyişle kahramanın nihai ödülünü aldığı vurgulanıyor.

Edige destanındaki en önemli gölge tip Toktamış handır. Toktamış hanın Edige'ye olan düşmanlığı Edige'nin babası Kutlu-Kaya'ya olan öfkesinden kaynaklanmaktadır. Kutlu-Kaya, Toktamış hanın şahinlerinin bakıcısıdır. O yörede Toktamış hanın şahininden daha avcı bir kuş yoktur. Şatemir, Toktamış hanın şahinini kıskanır ve kuşun yumurtalarından birisini kendisine vermesini ister. Toktamış han isteği reddeder. İşin peşini bırakmayan Şatemir yumurtaları şahinlerin bakıcısı Kutlu-Kaya'dan alır. Aradan zaman geçtikten sonra Şatemir'in şahini Toktamış hanın şahininden daha iyi olunca Toktamış han gerçeği anlar ve Kutlu-Kaya'yı öldürmek ister. Bunun üzerine Kutlu-Kaya ormana kaçır ve orada yaşamaya başlar. Kutlu-Kaya'yı öldüremeyen Toktamış han onun bir oğlu olduğunu öğrenince bu sefer Egige'yi öldürmeye uğraşır. Edige her defasında Toktamış hanın elinden kurtulmayı başarır. Toktamış hanın ölümü de Egige'nin oğlu Nuradin'in elinden olur. Dedesine ve babasını öldürmek isteyen Toktamış hanı Nuradin kendisi öldürmek ister:

"Nuradin atasına şöyle söyler: "Toktamış'tı ben öldürüp geleyim."

- *Git der Edige. Ancak başını bana alıp gel der.*

-*Getiririm der Nuradin.*" (Yıldız,2016:84).

Destandaki bir diğer gölge tip ise Kabartı Alp'tir. O, Şatemir'in kızını kaçıran devdir. Kabartı Alp Edige'nin erginlenme yolundaki ilk engelidir. Kabartı Alp insan vurmasıyla ölmeyen üstün özelliklere sahiptir.

"Benim nereme vururlarsa vursunlar bana hiçbir şey olmaz. Tek koltuğumdan bir kez vursalar ölürüm." (Yıldız,2016:83). Bu özellikler onu ne kadar zor bir engel olduğunu gösteriyor. "Her iki kahramanın eşitsizliğini, perizat olmaları destanda ortaya çıkarmaktadır. Edige'nin olağanüstü bahadırılığı, yine olağanüstü işler yapan biri karşısında sınanır. Bu kişi dünya üzerinde Temür Bek gibi bir ulu sahipkırın kişinin kızını ve kırk kulunu tek başına alıp götürmüş ve elinden kimse kurtaramamıştır. Edige, böyle bir yiğit karşısında başarı sağlamak, onu öldürmek zorundadır. Dinleyici, onun tarafından daha sonra başarılacak azametli işlere böylece destan anlatıcısı tarafından hazırlanmış olur. Kahramanın, gerçekten olağanüstü işler başarması aranır. Sıradan kahramanlıklar herkesin işidir. Ama bütün bunların ortaya çıkabilmesi, onun /kahramanın doğuştan olağanüstü nitelikler taşımasıyla ilgilidir. Bu inanç, eski Türk destanlarında sürekli var olan bir olgudur" (Kalafat,2003:350). Dev, insanın bilinçaltına ittiği, bastırmaya çalıştığı duygu ve düşüncelerdir. Bunlar destanlarda kahramanın karşısına korkunç bir yaratık olarak çıkar. "İnsanların bilinçaltına ittiği, bastırıldığı korkuları arasında başarısızlık, terk edilme, yalnızlık korkusu gibi pek çok olumsuz duygu vardır. Bu duygular, insanoğlunu içten içe sarmalar ve bunlarla yüzleşememe durumu insanların olgunlaşma sürecini geciktirir" (Işık,2009:338). Ancak engel ne kadar zor olursa olsun kahramanın bu engelleri yüce bireylerinin yardımı ve sorunlarla baş edebilme kabiliyeti ile aşmak zorundadır.

Destandaki esas gölge unsuru ise Yanbaydır. Yanbay Toktamış hanın adamıdır ve insanları arasını bozup fesat çıkarmak en büyük meziyetidir. Edige, Toktamış hanın elinden kaçtıktan sonra Toktamış Yanbay'a görev verir:

"Nasıl olursa olsun kurnazlıkla, oyunla Edige'yi geri çevir derler." (Yıldız,2016:75). Bu ifadeler bile Yanbay'ın insanları aldatmakta ne kadar usta olduğunu ve Toktamış hanın bu konuda ona ne kadar güvendiğini gösteriyor. Yanbay'ın bütün ısrarlarına rağmen Edige geri dönmüyor verdiği cevapla da Yanbay'ın nasıl biri olduğunu anladığını ve ona güvenmediğini dile getiriyor:

"Keneges oğlu Ker Yanbay,

Akıl fazla, it Yanbay

Akıl vermeye gelmişsin

Yok, olsana, gitsene Yanbay.

Sen at verenin oğlusun,

*Aş verenin kulusun,
Git, git, Yanbay, git Yanbay,
Git evini bul Yanbay,
Ölçüsüz dilini keserim,
Damağına ben senin
Dal kızdırıp basarım,
Çekip dilini keserim.
Sırtından yarmadan ödünü alırım.
Er olup ata binden sonra,
Bir yol alıp yürüdükten sonra*

Hatun gibi dönmem asla" (Yıldız,2016:79). Yanbay daha sonra Nuradin'i kandırarak onu babası Edige ile karşı karşıya getirir. Nuradin Toktamış'ı öldürdükten sonra onun kızlarıyla evlenmek ister ancak Yanbay Toktamış'ın kızlarına akıl vererek Nuradin'i kandırır:

"Yanbay koşarak Toktamış'ın iki kızının yanına gelir.

...

Siz kursağınıza küçük bir yastık koyup, yüklü gibi durunuz. Ne oldu size böyle sorarsa ne olduysa atan Edige'den oldu dersiniz. O zaman oğlu atasını öldürür ya da kovalar der." (Yıldız,2016:79). Yine Yanbay Nuradin'i kandırarak babası Toktamış'ın öcünü almak isteyen Kadirberdi'ye esir eder. Ancak Yanbay'ın bütün oyunlarına rağmen Nuradin'in cesaretinden dolayı bağışlar.

"Nuradin'in hatipliğine, cesaretine, güçlülüğüne, erliğine Kadirberdi şaşkınlık içinde bakıp durdu. Sonra Kadirberdi cesareti için onu bağışladı. Nuradin'e dost olalım diye elini uzattı" (Yıldız,2016:96). Nuradin, Kadirberdi ile dost olduktan sonra ilk iş olarak Yanbay'ı öldürür. Böylece kahramanın benlik mücadelesindeki kararlılığı ve cesareti gölgenin tüm engellemelerine rağmen üstün gelmiş ve kahraman erginlenme yolunda bir engeli daha aşmıştır.

3.1.2 Yüzeysel Değişim / Persona

Sınavlar dünyasında ilerleyen kahraman, karşılaştığı engelleri aşmak için farklı çözüm yolları bulmak zorundadır. Çözüm yollarından biri de yüzeysel değişimdir.

"Persona adı verilen arketipsel öge, kahramanın serüveninde geçici olarak sembolize edilen somut değişimlerdir. Persona bir çeşit maskedir. Kahraman da çeşitli maskeler takarak kendisini gizleme yoluna gider. Kahramanın başka bir insan, hayvan ya da bir nesne şekline bürünmesi bir çeşit personadır. Kahraman, persona sayesinde korunma, saklanma, gerçek kimliği gizleme gibi amaçlar güder" (Süme,2011:33). Kahraman, problemler karşısında çözüm üretebildiği sürece macerasını sürdürebilir. Aksi takdirde erginlenme yolculuğunu tamamlayamaz."Kahramanın içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak, bir çıkış yolu bulmak, kimliğini gizlemek, farklı kılıklara bürünmek gibi amaçlarla saklanması, maske takmak anlamına gelmektedir. Persona, bir bakıma dış dünyaya karşı geliştirdiğimiz zırhımızdır. Kahramanın kendisine koruyucu bir kalkan tutmasıdır" (Süme,2011:156).

Edigedestanında yüzeysel dönüşüme örnek olarak Kutlu-Kaya'nın annesinin ak kuğu iken güzel bir kıza dönüşmesi olayı gösterilebilir. Kutlu-Kaya'nın babası Barkaya, İdil ırmağı boylarında avcılık ve balıkçılık ile geçimini sürdürür.

"Bir gün ağ ile balık yakalayıp dururken gölün kıyısına dokuz ak kuğu gelip konar. Konar konmaz, kuğular birden kanatlarını atıp, ak kuğu donundan çıkınca, dokuzu da içtiği su boğazından görünecek kadar nur gibi, çok güzel kızlar oluverirler" (Yıldız, 2016:96).

Destan kahramanlarını kullandığı yüzeysel değişim yöntemlerinden biri de don değiştirmedir. "Türk ve dünya edebiyatında birinin yerine geçme ve birine dönüşme durumu, oldukça eski zamanlardan beri kullanılan izleklerdir. Birinin yerini geçici bir süre alma, ona dönüşme, eski dönem anlatılarında; don değiştirme, başka bir kılığa girme, libas değiştirme (tebdil-i kıyafet), tek taraflı onun yerini alma gibi unsurlardan oluşur. Masallar, bu dönüşüm fikrini "don değiştirme" motifi ile çözümlenmiştir" (Korkmaz,2015:115). Kahramanın sınavlar yolunda engelleri aşması için kullandığı "don değiştirme" çoğunlukla bir hayvan şekline bürünmesi durumudur. "Türk halk anlatılarının her türünde (masal, hikâye, efsâne, destan, türkü, ...) sıkça işlenen, "şekil değiştirme" veya "suret değiştirme" denilen bu motif, iki farklı şekilde görülmektedir. Şekil değiştirme; ya kahramanın iradesine bağlı bir meziyettir, ya da kahramanın iradesi dışında bir kısım sihirli objeler vasıtasıyla gerçekleşen fevkalâdeliklerdir. Türk halk anlatılarında kahramanın iradesi dâhilinde ortaya çıkan şekil değiştirmeler, umumiyetle "don değiştirme" diye adlandırılmaktadır" (Aslan,2004:38). Kahraman bu sayede

sınavlar yolunda karşılaştığı engelleri, yüzeysel değişimler geçirerek aşmayı amaçlamaktadır. “Şamanizm'de de Şamanın şekil değiştirmesi başlı başına bir olay olup, geniş yer tutar. Şamanın içine girerek onun benliğine sahip olup kişiliğini değiştirir. Başka bir deyimle Şaman yardımcı ruha dönüşmüş olarak kişiliği de o ruhun içinde görünmeye başlar. Nitekim kimi Şamanların kurt, boğa, ayı ya da karabatak şekline girerek ruhsal geziler yapmaları, bu fikri pekiştirmektedir” (Kadriye,2008:137).

B. Ögel, don değiştirme ile ilgili kavramları şöyle sıralıyor: 1."Kabil-ma", 2. "Türlenme", 3."Silkinme", 4. "Giyimini giyme", 5. "Kalıp", 6. "Büründüm göründüm" (Ögel,2014b:172-174). Bu kavramlardan "Giyimini giyme" konusunda Kozukürpeç destanından örnek veriyor. "Burada, dış görünüş de katılıyor. Buradaki don değiştirme bir "elbise değiştirme" gibi görünmektedir." (Ögel,2014b:173). Erginlenme yolundaki kahraman nihai ödüle kavuşmak için bazı durumlarda kılık değiştirmek zorunda kalabilir. Destanda Kozukürpeç, Edil baya yakalanmadan Bayansluv'u görebilmek için elbise değiştirmesi ve alnındaki alametleri kapatması gerekmektedir.

"Kozukürpeç çobana gider ve:

- Sen bana bir koyun kes, der.

Çoban, koyunu acımaz, keser. Kozukürpeç kendi iyi elbiselerini bırakır ve çobanın elbiselerini alıp üstüne giyer. Koyunun etini karına doldurur, derisinden kendine kalpak dikip giyer.

Kozukürpeç'in alnında yıldız alâmeti varmış. Başına koyun derisinden dikilen kalpağını bastırarak giydikten sonra, alnındaki alâmet görünmez" (KTT:116).

"Kozı tebdil-i kıyafet ihtiyacını hissetmiştir. Tebdil-i kıyafette çoban kılığına girmenin iki temel sebebi olabilir:

1-Çoban ve çobanlık mesleği yaşanan hayat tarzının gerekli ve alışılmış bir parçası olduğundan bu kılığa girmek tabilik ve inandırıcılık sağlamaktadır. Bu da Kozı'nın işini rahat yapmasına yardımcı olacaktır.

2-Çoban, toplumdaki sosyal seviyesi bakımından pek itibara alınan bir tip değildir ve çobandan sosyal seviyesine uygun tavırlar beklenmektedir. O nedenle bir çobandan götüğü sürü sahibinin kızına talip olma gibi bir tavır asla umulmamaktadır." (Boyraz, 1996:13)

Destandaki bir diğer şekil değişikliği de Bayansluv'un atı Düldül'de görülür.

"Bayansluv'un çok güzel bir düldülü varmış. Aslında bu düldül başka insanlara çirkin bir yaralı tay olarak görünürmüş" (KTT:117). Kahramanın zorlu yolculuğu sırasında sadece kendisinde değil ona yardım eden hayvan ya da eşyaların da değişim geçirdiği görülmektedir. Bu duruma bir örnek de *Çora Batır* destanında karşımıza çıkar. Sarı hanımın Çora Batıra hediye olarak verdiği para kesesinin içinden sekiz kat bükülmüş gök çubuk kılıç çıkar.

" Sarı hanım keseyi açtı, içinden sekiz kat bükülmüş gök çubuk kılıç çıktı. Çora Batır, kılıcı eline aldı, çok şen oldu" (Ortekin,1939:22). Değişimler, hem kahramanın hedefe ulaşmak için kullandığı hem de gölge tiplerin kahramanı cezalandırmak için başvurduğu bir araçtır.

4. BÖLÜM: DÖNÜŞ

4.1 NİHAİ ÖDÜL / BÜTÜNLÜĞE ERME

İçten gelen sese kulak verip yola çıkan ve sınavlar yolunda birbirinden zorlu engelleri aşan kahramanın macerasını tamamlaması için başladığı yere geri dönmesi gerekir. "Yola çıkan mutlaka dönecektir. Ancak bu dönüş diğer dönüşlerden farklıdır. Artık kahraman, yola çıkan kahraman değildir. O, ruhsal bakımdan büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamış, kendisini gerçek manada hedefe ulaştırmıştır" (Süme,2011:34). Simgesel anlamda somut nesnelere hedefi ve ödülü ifade etse de esas ödül kahramanın tamlığa ve olgunluğa erişmesidir.

"Kahramanın macerası, ya kaynağa nüfuz etme ya da birtakım erkek ya da kadın, insan ya da hayvan kişileşmelerin yardımıyla sona erdiğinde, maceracının yaşam değiştiren gezisinden dönmesi gerekir. Monomitin ölçütü olan tam çevrim, kahramanın, ödülün, topluluğun, ulusun, gezegenin ya da on bin dünyanın yenilenmesiyle sonlandırabileceği bilgelik tıslımlarını, Altın Post'un ya da uyuyan prensesini insanlar dünyasına geri getirmesi gerekmektedir" (Campbell,2013:222). Kahramanlık vasıflarına sahip özel kişilerin tamamlayabileceği zor yolda dönüş aşamasında kahramanın başarılı olduğunun göstergesidir. Daha ilk eşikte pes edip yola devam edemeyenlerin macerayı tamamlaması, erginlenmesi dolayısıyla dönüş aşamasına yükselmesi düşünülemez. Kişinin zihnindeki sorulara cevap bulmak ve tamlığa ulaşmak çıktığı yolda sınavlar yolunu aşarak erginlenmesi nihai ödülüdür. Çoğunlukla eşini (animasını) bulması, ailesine kavuşması vb. şekillerde olur.

Kahramanın ödülü tamlığa ve olgunluğa erişmesidir. "Yolculuğu boyunca atladığı bütün eşikler, karşısına çıkan gölgeler, anima/animus ve rehber olan Yüce Birey, aslında kahramanın kendi içindeki olumlu veya olumsuz içeriklerdir. Kahraman bütün bu arketipsel unsurlarla kendiliğine ulaşır. Ruhsal yolculuk sonunda, dünyanın kendi etrafında dönerek dönüşünü tamamlaması gibi kahraman da kendi dönüşümünü tamamlamış olur" (Süme,2011: 35).

Çora Batır destanında kahramanın nihai ödülü Moskofu geri çevirip, Rus generalini bir daha Kazan'a gelmeyeceğine ve beline kılıç takmayacağına ant edip sulh yapmasıdır. Çora Batır bu amaç için annesini, babasını ve kız kardeşini Köküştü Kök

Dama'da bırakmıştır. Çora Batır başladığı erginlenme yolculuğunu tamamlamış ve Kazan'ı Rus tehdidinden kurtarmıştır. Daha sonra da Kazan'da kalmış ve Cifalı hanın baş batırı olmuştur. Çora Batırın maceraya atılma sebepleri göz önüne alındığında kahraman yolculuğuna Kazanı Rus'lardan kurtarmak için çıkmıştır. Kahramanın macerasından beklentileri bireysel düzeyde değil daha geniş açıdan bakıldığında toplumsal düzeydedir.

Kozukürpeçdestanında kahramanın nihai ödülü uğruna yurdunu terk ettiği Bayansluv'dur. Bayansluv, Kozukürpeç'in animasıdır. "Kahraman, kendi içindeki diğer yarısıyla barışık olmak zorundadır. Anima, erkeğin bilinç dışını bütüne ulaştıran dişil öge; animus ise kadının içindeki eril ögedir. Kahramanın, yolculuğunu tamamlayabilmesi ve tamlığa ulaşabilmesi için anima /animusuyla bütünleşmesi şarttır" (Süme,2011:31).

Kahramanın "yola çıkış aşama dönüş" olarak yorumlanan macerasını tamamlaması yani erginlenmesi için nihai ödüle kavuşması gerekir. Maceraya başlamadan önceki kahraman ile ödülü alıp dönen kahraman arasında benlik açısından büyük farklar vardır. Destanda Kozukürpeç'in Bayansluv'a kavuşmadan ölmüş olması nihai ödülü almadığı ya da macerasını tamamlayamadığı anlamına gelmez. Bayansluv'un Kozukürpeç öldükten sonra onu öldüren asker başını kuyuya atıp öcünü alması kendisini öldürmesi iki kahramanın sonsuza kadar birlikte olacaklarını maceralarını tamamladıkları anlamına gelir. Destanın geneline bakıldığında âşıkların sürekli beraber oldukları ve birbirlerini tamamladıkları görülür. Bayansluv'un serüven boyunca birçok yerde Kozukürpeç'e yol göstermesi belki de macerayı onun tamamlaması iki kahramanın birbirlerinden ayrı düşünülemediğini gösterir.

Edige destanında kahramanın nihai ödülü babasını yurdundan kovan oğlu Nuradin'in hatasını anlayarak babasından özür dileyerek yurduna geri dönmesidir. Nuradin pişman olup babasından özür dilemesinin ardından Edige bir şartla geri döneceğini söyler: "*Eger sen beni sırtına alıp gidecek isen ben varacağım.*" bu şart altında kendi iktidarını tazeleme, haklılığını ve gücünü herkese gösterme yoludur. Böylece Edige Toktamış handan kaçmasıyla başlayan macerasında oğlunu Toktamış'ı öldürmesiyle öcünü alır, Şatemir'in kızıyla evlenerek animasına kavuşur ve son olarak iktidar mücadelesi verdiği oğlu Nuradin'e karşı üstünlüğünü kanıtlayarak macerasını tamamlar.

SONUÇ

Destan, milletlerin hafızalarında derin izler bırakmış sosyal ve siyasi olayların anlatıldığı hem tarihi olayları hem de olağanüstülükleri barındıran, çoğunlukla bir kahramanın macerası etrafında şekillenen manzum halk anlatıdır. Destanların sembolik anlamda değerlendirildiğinde çok farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören destanlar, asırların süzgecinden modern zamanlara kadar ulaşabilmiş sembolik anlatılardır. Destanlar, sadece geçmişin bilgilerini günümüze taşımakla kalmayıp insanın yarını oluşturmasında da önemli bir rol üstlenirler. Bu özellikleri dolayısıyla destanların içerdikleri mana ve iletinin doğru şekilde okunması hem geçmişi anlamamızı sağlayacak hem de geleceği planlamamızda yol gösterici olacaktır.

C. G. Jung, tarafından temellendirilen arketipler sembolizm, edebî eserlerin sembolik yapısını çözümlenmeye ve yorumlamaya çalışan bir psikolojik çözümlenme yöntemidir. Jung, arketiplerin bütün insanlıkta ortak bulunduğunu, soya çekim ile atalardan gelen bütün geçmişi içerdiğini savunur. Ona göre her insan bilincinde, kökensel bilinçdışına ait bütün yaşam biçimleri ve atalarına ait kalıtımsal işlevleriyle doğar. Böylece atalarının yüz yıllar boyunca edindiği bilgiler bu yolla günümüze kadar ulaşır.

Kırım Türk-Tatar destanları, arketipsel sembolizm yöntemine değerlendirildiğinde kahramanın erginlenme mücadelesine dıştan gelen sese kulak vermesiyle başladığı görülmektedir. Kahramanın mücadeleye atılabilmesi için başkalarından farklı ve özel olması gerekmektedir. İncelenen destanlarda kahramanın daha doğmadan önce farklı özelliklere sahip olacağı rüyalar yoluyla aktarılmış, olağanüstü doğumu ve ad alması ile de bu farklılığını kanıtlamıştır. Dıştan gelen sese kulak verip maceraya atılan kahraman çoğunlukla yurdunu terk eder. Kahramanları, yolculuklarına çıkarken öncelikle aile bireyleri geri döndürmeye çalışmışlar ancak başarılı olamazlar. Maceraya atılan kahramanın macerasından dönmesi söz konusu değildir. Kahraman daha sonra benlik mücadelesindeki ilk engelle karşılaşır, bu engelin aşılması kahramanın mücadelesindeki kararlılığını test etmesi bakımından çok önemlidir. İlk eşiği aşan kahraman kendisindeki potansiyel gücün farkına vararak

yoluna devam eder ancak bundan sonraki engeller daha zorlu olacaktır. Maceraya atılan kahraman güçlü, kararlı buna karşın bilgisiz ve tecrübesizdir. Bu sebepten ona yol gösteren, onu doğru yola ileten rehber ihtiyacı vardır. Rehber, kahramana yol göstermeli ve tehlikelere karşı onu önceden uymalıdır. Yüce Birey olarak adlandırılan bu arketip destanlarda yaşlı derviş ve bilge kişiler olarak karşımıza çıkar bunun yanında kahramanın atı da macera boyunca onun en önemli yoldaşı ve yardımcısıdır. Kahraman sınavlar yolunda verdiği mücadelede her zaman uyanık ve akıllı olmak zorundadır. Kahramanın aklıyla hareket etmesi iyi bir plan yapması ve birisinden yardım alması gerekir. Destan kahramanı var olan şartları iyi analiz edip başkalarını yapamadığını yapmamalı, tehlikeleri önceden sezmeli ona göre tedbir almalıdır. Kahramanın aldığı tedbirlerden biri de kılık değiştirmektir. Kahraman bu sayede sınavlar yolunda karşılaştığı engelleri, yüzeysel değişimler geçirerek aşmayı amaçlamaktadır. Kahramanın zorlu yolculuğu sırasında sadece kendisinde değil ona yardım eden hayvan ya da eşyaların da değişim geçirdiği görülür. Persona arketipini işaret eden kılık değiştirme erginlenme mücadelesinde kahramanın işini kolaylaştıran şekil değiştirmeyi ifade eder. Kahramanı, erginlenmek için çıktığı zorlu yolculuğunda yolundan döndürmek isteyen gölgeleri olacaktır onun yapması gereken gölgesiyle yüzleşmesi ve onu kendi erginlenmesinde bir araç olarak kullanmasıdır. Gölgeyle yüzleşip ebelleri teker teker aşan kahraman sonunda nihai ödülüne kavuşur. Kahramanın ulaştığı ödül sadece bir nesne değil onun ruhsal yolculuğunu tamamlaması yani tamlığa, olgunluğa ulaşmasıdır.

J.Campbell'in, arketipsel yolculuk aşamalarını anlattığı "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" kitabında bahsettiği aşamaların birçoğunun incelediğimiz destanlarda görülmesi olay örgüsünün tesadüfen kurgulanmadığını ve anlatılanların belli bir zamana ait olmadığını gösterir. İnsana ait hiçbir şeyin ölmediği, bilinçdışı denen gizemli mahzende depolandığı ve bu hazinelerin bilince arketipler aracılığıyla taşındığı bilgisi bize destanların sadece olağanüstülüklerin ve abartmaların anlatıldığı bir tür olmadığını, köklü bir tarih ve kültür geçmişinin kolektif bilinçdışı vasıtasıyla günümüze ulaşmış en saf hali olduğunu gösterir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Adem Kaya
Doğum Yeri ve Tarihi : Arpaçay / 26.09.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar: MEB (Kars Gülahmet Aytemiz Güzel Sanatlar Lisesi)

İletişim

E-Posta Adresi : ademkaya2009@hotmail.com

KAYNAKÇA

- Aça, M. (1998). *Kozı Körpeş - Bayan Sulu Destanı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Konya.
- Aça, M. (2000). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve "Alp" Kavramı Üzerinde Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri. *Milli Folklor* (48), 5-14.
- Aça, M., & diğerleri. (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker yayınları.
- Akman, E. (2002). Türk ve Dünya Kültürlerindeki Su Kültü Üzerine Düşünceler. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 2.
- Aksel, İ. (2004). *Kırım- Tatar Türkçesi'nde Cümle Bağlayıcıları (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Master Tezi)*. Ankara.
- Aktaş, E. (2014). Hakas Destanlarında Ad Verme Motifi ve Han Orba Üzerine. *Acra Turcia* (1).
- Albayrak, N. (2010). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Altinkaynak, E. (2006). *Gregoryan Kıpçak Dil Yadigarları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Altinkaynak, E. (2015). Kırım'da Türk Halkları. *Yeni Türkiye* , 11 (81), 432-451.
- Altinkaynak, E. (2003). Ukrayna'dan Hristiyan Türkler: Urumlar ve Onların Folklor Ürünlerinden Örnekler. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* , 141-154.
- AnaBritanica. (1994). "*Destan*" , 10 , 69. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Aslan, N. (2004). Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Yansımaları Üzerine. *Milli Folklor* , 38.
- Bachelard, G. (2007). *Ateşin Tinçözümlemesi*. (N. Bezel, Çev.) İstanbul: Öteki Yayınları.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler*. (O. Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayat, F. (2009). Mitolojik Zıtlık Paradigmasında Baba- Oğul Mücadelesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* .
- Bayat, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi* (Cilt 2). İstanbul: Ötüken.
- Bekirov, C. (1980). *Destanlar*. Taşkent.
- Bekirov, C. (1988). *Kırımtatar Halk Ağız Yaratıcılığı*. Taşkent.

- Boyras, E. (1996). Kozi Körpeş Bayan Sulu Hikayesinin Üç Versiyonu Üzerinde Mukayese Çalışması. *Bilig* (2), 121-134.
- Büyük Larousse. (1986). "*Destan*", 6 , 3087. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Campell, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Candarlıoğlu, G. (1975). Uygur Sarayına Gelin Giden Çinli Prensesler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* , 28-29.
- Cem Büyük Ansiklopedi. (1984). "*Destan*", 4 . İstanbul: Cem Ansiklopedik Yayın.
- Çetin, Ç. (2007). Tatar Halk Destanı "İdegey" de Geçiş Dönemleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* , 149-169.
- Çetindağ Süme, G. (2011). *Köroğlu Merkezli Hikayelerin Sembolik Açılımı (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Elazığ.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Dökmen, Ü. (1983). Pinokyo'nun Arketipler ve Ana Baba Çocuk İlişkileri Açısından İncelemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi* (16), 385-386.
- Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı.
- Eliade, M. (1994). *Edebi Dönüş Mitosu*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* (Cilt 1). Ankara: TDK Yayınları.
- Ersoy, E. (2006). Jung'un Arketip Kavramı. *Anadolu Aydınlanma Vakfı* , 1-3.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Fordham, F. (2011). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. (A. Yalçiner, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- From, E. (1990). *Rüyalar Masallar Mitoslar*. (A. Arıtan, Çev.) İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Gökalp, Z. (2015). *Türk Töresi*. İstanbul: Ötüken.
- Gürol, E. (1991). *Analitik Psikoloji ve C.G. Jung*. İstanbul: Cem Yayınları.

- Hamzaoğlu, F. (2010). *Epik ve Mitolojik Destanlarda Geçiş Dönemleri Âdet ve İnanmalar (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi)*. Trabzon.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İçli, A. (2010). Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Dramatik Aksiyonu Oluşturan Değerler Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 57-58.
- İnan, A. (1968). *Makaeler ve İncelemeler*. Ankara: TTK Basımevi.
- Işık, N. (2009). *Türk Masallarının Sembolik Açısından Çözümlemesi (Fırat Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Elazığ.
- Jacobi, J. (2002). *C.G.Jung Psikolojisi*. (M. Arap, Çev.) İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Jung, C. (2013). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalafat, Y. (2003). Edige Destanında Olağanüstü Tipler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (13), 345-353.
- Kallimci, İ. T. (2010). *Kazak Destanları 5(Şora Batır)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaplan, M. (1999). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, M. (2009). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karadavut, Z. (2013). *Kırım Tatar Folkloru*. Konya: Kömen Yayınları.
- Kaya, D. (1998). Çora Batır Destanı. *Türk Kültürü* (425), 555-559.
- Kırımlı, H. (tarih yok). *Kırım Tatarları Kimdir*. 07 05, 2016 tarihinde <http://www.kirimderneği.org.tr/>. adresinden alındı
- Kızı, N. H. (2002). Eski Türklerde Tabiat Kuvvetlerine İnançın Destanlardaki Tasviri. *Türkler*, 3, 338-344.
- Korkmaz, R. (2015). Dede Korkut Hikayelerindeki Su Kültünün Mitik Yorumu. *Yazınsal Okumalar*. içinde İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2015). Fenomenolojik Açısından Tepegöz Yorumu. *Yazınsal Okumalar* (s. 46). içinde İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2014). *İkaros'un Yeni Yüzü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, R. (2009). Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale. *Bilig* (50).
- Köksal, H. (2002). Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler. *Türkler*, 3, 584-596.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Meydan-Larousse. (1990). "*Destan*", 3 , 599. İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Oğuz, M. Ö. (2000). *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onat, G. (2007). *Elif Şafak'ın Romanlarının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Yaımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Elazığ.
- Ortakçı, A. (2014). Şora/ Çora Batır Destanının Kazak, Tatar ve Kırım Tatar Türk Varyantlarının Karşılaştırılması. *Tukish Studies* , 1009-1022.
- Ortekin, H. (1939). *Çora Batır Destanı*. İstanbul: Bürhaneddin Basımevi.
- Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A. (1986). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Pearson, C. (2003). *İçimizdeki Kahraman*. İstanbul: Akaşa Yayınları.
- Radloff, W. (2015). *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük. (1982). "*Destan*", 3 , 558. İstanbul: Ansiklopedik Yayıncılık.
- Salgır, A. Çora Batır Destanı Hakkında. 2. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Sami, Ş. (2006). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sever, M. (2014). Türk Mitolojisinde Kuşlar. *Erciyes* (436), 27.
- Sırnova, N. (1997). Kozi-Körpeş Destanının Altay ve Kazak Versiyonları (Karşılaştırmalı İnceleme Denemesi). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* , 267-273.
- Stevens, A. (1999). *Jung*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sulti, R. (1998). *Edigey Destanı*. Türksoy Yayınları.
- Şahin, H. İ. (2009). *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Balıkesir.
- Şayhan, F. (2015). *Altay Kahramanlık Destanlarının Mitik Serüveni (Erginlenme-Olgunlaşma) (Ardahan Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ardahan.
- Şenocak, E. (2010). Mitolojik Konulu Bir Halk Hikayesi "Leyla ile Mecnun" Merkezinde Yıldız Dönüşüm. *Milli Folklor* (86).
- Şimşek, E., & Şenocak, E. İbn i Sina Hikayelerinin Arketipsel Tahlili. *Milli Folklor* , 10 (82), 110-121.

- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Togan, Z. V. (1931). Türk Destanlarının Tasnifi. *Atsız Mecmua* .
- Tural, G. (1995). Çora Batır Destanının Kırım Varyantları ile Manas Destanının Arasındaki Benzerlikler. *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tural, S. (2003). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: TTK Basımevi.
- Turgunbayer, C. (2007). Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (24), 97.
- Türkan, K. (2008). Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler. *Türkbilig* , 136-154.
- Türker, H. (2010). *Güney Sibiryası Türk Destanlarında Kahramana Yardımcı Unsurlar (Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara.
- Urmancı, F. (2007). *Tatar Destanları I*. Ankara: Tdk Yayınları.
- Yardımcı, M. (2010). *Destanlar*. İzmir: Ürün Yayınları.
- Yardımcı, M. (2012). Yer Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri. *Yedi İklim Anadoludan Halk Bilimi Yazıları* (s. 22-35). içinde İzmir: Ürün Yayınları.
- Yıldırım, R. (2012). Edigey Destanında Hayvanların Fonksiyonları. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi* , 1 (1).
- Yıldız, M. (2016). *Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı Edige*. Konya: Kömen Yayınları.
- Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında Çocuksuzluk. *Milli Folklor* (82), 77-80.
- Yüksel, Z. (1992). Kırım Türk Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı* (Cilt 3). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Yüksel, Z. (2005). *Kırım Türk-Tatar Destanları*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.
- Yüksel, Z. (1999). Kırım Türk-Tatar Edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Cilt 13). içinde Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yüksel, Z. (2007). Kırım Türk-Tatar Edebiyatı. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* (Cilt 9, s. 293-310). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Yüksel, Z. (1995). Kırım-Türk Destanlarından Edige ile Manas Destanı'nda Yer Alan Benzer Unsurlar. *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

EKLER

DESTAN METİNLERİ

Çora Batır Destanı¹

Bir vakitler Canbek adında bir han vardı; onun çok sevdiği bir saklavu (kapı kulu) vardı; bu saklavun adı Narik idi.

Bir gün uzak memleketlerden bir kervan geldi, hana çok şeyler getirdi; han bu şeylerden memnun oldu, kervan sahibini sarayında konuk etti; Narik ona konakbaylık (mihmandarlık) yaptı.

Kervan üç gün konuk oldu; yola çıkarken hana dedi ki:

—Ben Hindi, Yemeni gezdim, bu Narik gibi çeçen (fasih) kişi görmedim; ikinci gelişimde kendisine lââyık hediyeler getireceğim.

Aradan bir yıl geçti, kervan tekrar geldi, hanın konuğu oldu, Narik konakbay oldu. Divan kuruldu, karacı beyleri geldi, kapı kulları geldi, meşayih sofuları geldi; kervan getirdiği hediyeleri ortaya koydu:

— Bu elbiseleri Hindten aldım, elbiseler sana lââyık, sen elbiselere lââyıksın; bu silâhları Turandan aldım, silâhlar sana lââyık, sen de onlara layıksın; bu atları Yemen den aldım, atlar sana lââyık, sen de atlara lââyıksın.

Kervan böyle söyledi, herkes parmağını ısırды, Narike haset etti

- Han bunu gördü, Narike bir hediye vermek münasip olur diye düşündü:

— Kolum altındaki bütün ili gez, kendine münasip bir kız ara, kimi istersen sana alıp veririm, o da benden sana hediye olsun.

Narik teşekkür etti, hanın elini öpmeden çıktı. Beyler, ağalar bunu gördü, içlerine fitne girdi.

— Bu Narik nankör kişidir, dediler, sen ona hediye verdin, o senin elini öbmeden gitti. Hanın canı sıkıldı, bu saygısızlıktan utandı, o zaman kervan söze karıştı:

---

¹ Hasan Ortekin, Çora Batır Destanı, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul,1939, s.7-23

— Narik nankör değildir, o akıllı kişidir, sen «bütün ili gez, kendine münasip kız ara, kimi ister isen sana alıp veririm» dedin; Narik bakalım arayacak mı, aradığını bulacak mı; Narik kızı arasın, aradığını bulsun, bulduğunu ona ver, sonra onu görürsün.

Narik İdili (Volga nehri) gezdi, Yayığı gezdi, hiç bir kız bulamadı. Bir gün bir köye geldi, kül obasına (yığınınna) çıktı, oturup biraz dinlendi. Baktı bir kadın geldi, obaya kül attı, ateşe tezek koydu.

Narik bunu gördü; «kadın ateşi ezmedi, ayakların kızdırmadı, bunda haya tekmiş imiş, kızı olsa alayık» diye düşündü. Narik onda konuk oldu, o gün kızını gördü: «Yurtta olsa İki, iki olmaz bir imiş» dedi. Saraya geldi, gördüklerini hana söyledi.

— «İdil boyunda Menli Anı Sulu adında bir kız var, onu beğendim didi».

Toy düğün yaptılar, ak nikâh kıydılar, Menli Aru Suluyu, Narike verdiler. Beyler, ağalar geldiler, hana bunu dediler:

— «Menli Aru Sulu sana lâyıık» dediler. Han, Menli Aru Suluyu gördü, içine ateş düştü, onu almak istedi, Narike şöyle dedi:

—«Narik bana gel, şu fermanı al, Moskof kiralına git, cevabını al gel».

Narik fermanı aldı, hazırlığını gördü, karısı o vakit sordu:

— «Beni yalnız bırakıp nereye Narik gidersin».

— «Tanrı izin verirse, Moskofa gideceğim; hanın fer manın verip cevap getireceğim

«Sana bir şey söyleyim, amma bana darılma; bu hanın fikri bozuk, sen gidersin, ben yalnız kalırım, o vakî, bana gelecek».

— «Han öyle şey yapmaz, benim evimi yıkmaz, sen onu seversin, ondan böyle söylersin».

— «Gitme bu gece kal» , «yahut yoldan dön» dedi «doğruluğum anlarsın».

— «Er sözünde gerek, yolcu yolunda gerek, hatun sözüne uymazım, gider yoldan dönmeyim»

Narîk böyle söylerli, amma dönmek istedi; atma bindi gitti, kalbine bir kurt girdi. Gece oldu han geldi. Menli Aru Suluya, Kapıyı açtırdı, girdi onun yanına. «Aydan güzel bir kadın, günden güzel bir kadın» diye düşündü Canbek han.

Menli Aru, hürmet etti, başucunda oturttu; handan izin alarak şu masalı söyledi.

— «İdil boyunda babam çok zengin bir kişi idi, sürü sürü yilkısı çayırda gezerdi; bu yilkının içinde ker bir kısrak var idi, bu ker kısrığın ciren bir yavrusu var idi. Ciren tav dört olsa iki idi, olmasa bir idi. işte o kadar güzeldi. Bir gün bu tay sürüden ayrıldı, bir yerde uyuya kaldı; aç bir kurt geldi, tayın ayağını ısırıldı; oraya bir köpek geldi, kurt korkup kaçtı, tay ölümden kurtuldu, amma ayağı sakat kaldı. Yine bir gün idi, çölden bir arslan geldi, tayı yemek istedi; tayın ayağında kurt dişlerinin yerini gördü; «Ben bir arslanım, kurdun ağzından kurtulan bir hayvanı yemem dedi.»

Canbek han, yerinden kalktı:

«Dilin şişsin Menli Aru, sen genç bir kadınsın böyle cevap vermesini kimden öğrendin» dedi. Narik dışarda bekledi, hep bunları dinledi; içi yaman sıkıldı; han çıkarken kapıdan üzerine yürüdü, bir kılıç urarak hanın başını yere düşürdü.

Narik bu işi yaptı; daha orada kalamadı, Menli Aruyu aldı, Kırım yolunu tuttu, Köküşlü Kök Damada cemaat olup oturdu.

Bir gün dedi Menli Aru:

— “Bu gece bir düş gördüm; iki ayağımın arasından bir ateş çıktı, bir ucu gökte, bir ucu yerde idi, çok uğraştılar, ateşi söndüremediler, gökte bir kara bulut peyda oldu, şiddetli yağmur yağdı, yağmur ateşi söndürdü. Kendi düşümü kendim tabir edeyim: ben bir erkek evlat doğuracağım, gayet batır olacak, hiçbir şey ona kar etmeyecek, onun eceli sudan olacak.”

Ayı günü geldikte Menli Aru bir erkek evlat doğurdu, kapısından çorasını azat etti, oğlunun adını Çora koydu. Sekiz on yıl geçti, Çora çok batır oldu, kimse onun arkasını yere getiremedi. Bir gün derviş geldi, “sana konukum” dedi, Narik, “hoş geldin” dedi. Ona yer gösterdi. Derviş Çoraya onar dua etti, bir tasma aldı, bir tayın boynuna bağladı:

—Bunun adı Tasmalı Ker olsun, sen yiğit olunca o da at olur, dedi.

Bir gün Köküşlü Kök Damaya yasak toplamak için, hanın aktacısı Ali bey geldi. Çora ”hoş geldin” dedi. Ali bey baktı bir çocuk; “herkes bundan korkuyor, bu çocuk

benden niçin korkmadı” diye düşündü. Çora Ali beyi evine getirdi, Kunan koyunlar kesti, rakı ballar koydu, Ali bey yiyip içti. Ali bey Çoraya dedi:

— “Kefe ilini gezdim, yasak vergi topladım, Köküşlü Kök Damadan yasak alma. Kunan koyunlar kestim, rakı ballar koydum, yasağı sana bahşış olsun”. Ali bey böyle söyledi, yasak almadan gitti. Han bunu işitti, Ali beyi çağırdı:

— “Köküşlü Kök Damadan yasak niçin almadın” dedi.

Ali bey cevap verdi:

— “Orada bir çocuk var, ona bağışladım”

— «Demek ondan çok korktun?»

— «Hiçte korkmadım, amma o çok mert bir çocuk».

— «O çocuğu ben de göreyim», dedi, han

Ali bey Köküşlü Kök Dama gitti; Çora Batın buldu:

—«Seni han görmek ister, han sarayına git» dedi. Çora Tasmalı Ker ata bindi, han sarayına gitti, hanın görünüşüne vardı, yedi yerden temenna etti, sekizincide hanın elini öptü.

Han Çora Batının bir başına baktı, bir ayağına baktı:

— «Sen küçük bir balasın, batır değilsin, Aktaçı Ali bey batırdır, bıyığını ensesine bağlar; yetmiş bin askerın yürüyüşünden belli olur. Ali bey bin kişiye bedeldir, sen kaç kişiye bedelsin» diye sordu.

« Ben kendim gibi bir kişiye » dedi Çora Batır. Çora atına atlandı, Köküşlü Kok Damanın yolunu tuttu. Han arkasından baktı, Çora Batırın atını gördü; kırk atlı çağırdı, Çora Batırın arkasından yolladı:

—«Atını bana getiriniz, dedi. Kırk atlı Çora Batırın önüne çıktı Çora Batır atından indi, kulanlarını sık tarttı, tekrar ata çıktı, bindi, ata bir mahmuz vurdu, Bismillah ya Allah dedi, kırk yığıti atlarından yıktı, ellerini bağladı, donlarını çıkardı, han huzuruna getirdi:

«Bu köpekleri iyi zaptet, yolculara saldırmassınlar» dedi, Tasmalı Ker ata bindi, köyün yolunu tuttu Han, Ali beyi çağırdı: «Aferin senin bulduğun dosta» dedi, «bana bir ayıplık etti, yedi defa deniz geçsem yine yüzümün karası gitmez. Yanına çok asker al, Köküşlü Kök Damaya git, ona çok hakaret et, Tasmalı Ker atı alıp bana getir» dedi. Ali bey yanına kırk yığıt aldı, Köküşlü Kök Damaya vardı; Çora evde

yoktu. Ali bey babası İhtiyar Narike çok hakaret etti, Tasmalı Ker ata bindi, kırk yiğitle geri döndü.

Narık oğlunu aradı, onu bal evinde buldu, başına gelenleri ağlayarak söyledi.

Ne boldu a tay ne boldu?

Çora babasına ayttı diy,

Üyümüzge yaman keldi mi?

Düşmanlar bizge küldü mü?

Narık çılap ayttı diy

Tomağaydin ayıp Çoram,

Toup atka minmegeydin Çoram;

Çoram Çora bolgaştan

Çonkayıp atka mingeçten

Koyundan soydurgan idim

Attan ulav midirgem yok idim

Uyüme yaman kondurğan yok idim;

Sen ketken arasında keldi

Aktaçının Ali biy

Caurunda menli biy,

Kara halka zalim biy,

Törel erge mâlüm biy,

Ak koçkar day tüklü biy,

Alım alıp çıktı diy

Köküşlü Köy Tamağa

At yandırıp keldi diy.

Erte tügül geç tügül.

Er konur vakti hiç tügül,

Akşamın sonunda

Tatlı uykunun aldında

Uyümüzge yaman duar saldı

Suret ip otnu saldırdı

Balaban koylar soydurdu

Rakı ballar koydurdu,

Erten erte tuzdu diy
 Kılıcını aldı diy,
 Narik kartka mağa keldi diy
 Meni çıkarıp uyden aldı diy
 Basına gözüne tarttı diy
 Sakalımdan kan tögülüp kaldı diy
 Menli Aru Sulu anannı
 Çığarıp uyden aldı diy
 Ayağına sarı sular indi indirdi
 Kökreke ketmes sözler saldı diy
 Tar kursakta bir yatkan
 Tartıp bir emçek emgen
 Aykaşık beşik saldırgan
 Parmağı yezday mayışkan
 Külüm sirep söylengen
 Yurt balastı Kanikay Aru kardaşna
 Yaman kolları kattı diy.
 Ali biy menden ulav isledi
 Yel yetmesni berlim minmedi
 Alaboz yorga bedrim minmedi
 Bolgan yılkı içinden
 Sekiz semiz; at saylattım minmedi
 Denizden çalılar otlağan
 Can tavımda kişnegen
 Azavğa başım karatkan
 Tostuğan bilen su bergen
 Yıldığan börö kulaklı
 Saktiyanday kabaklı
 Sarımsaktay azulu
 Oturaşday tuyaklı
 Oynay başkanı ayaklı
 Kuyruğu yanına kaytanday

Yugurgeni şeytan day
 Tezpingisi term altın
 Üzengi bavu somaltın
 Salt egeri sırma altın
 Tasmalı ker hayvanın
 Aktaçının Ali biy
 Tartıp ulav mindi diy.
 Çora kaytıp üyge kirmedi
 Bal ayağından içmedi
 Başına gelgen horluknı
 Bir dostuna aytmadı
 Yel yetmesni ulı diy
 Başından yetip çıktı diy
 Arkasından sıpadı
 Saurusundan kalktı diy
 Közlerinden öptü diy
 Yel yetmesge eğerin
 Caltıratıp saldı diy
 Yel Yetmesge mindi diy
 Yelge taba kitti diy
 Şu lallarnı ayttıdiy:
 Yel yetmesin hayvanım
 Aktaçının Ali biynin artından
 Mende kuvalap ketgende
 Ali biyge yetgende
 Ali biy mağa okun atkanda
 Tepinginin üstünden
 Som yüreknin altından
 Yer baurlap yugure ketsen
 Ayağına sağlauk kelse
 Karal etme yürüğüm
 Men insanman sen hayvansın

Kannı kanğa katmadan üç almam.
 Duşmanı kuvalap ketti diy
 Ali baynın katında
 Kar Obanın üstünde
 Kök çatımın içinde
 TalmaTüşnünaldında
 Tatlı yuku vaktinde
 O yerde kuvalap yetti diy
 Çora yetip ayttı diy:
 Uyalsana uyalsana Ali biy
 Kün yerinden tovdu diy
 Ta yerinden attı diy
 Er oynar vakit boldu diy
 Ak tacının Ali biy
 Bu sözlerni işitti
 Geri dur Batır didi
 Men atsam ölürsün
 Kelgenine peşman bolursun
 O zamanda er Çora
 Cuvap berip ayttı diy
 Atsana atsana Ali biy
 Atışını göreyim
 Sen ne kalıpta kişisin
 Mende görüp bileyim.
 Ali biy çapalandı çalmandı
 Busalandı kusandı
 Buday temir kursandı
 Okun aldı karmalap
 Yayın aldı sermelep
 Ok batmansı kiydi diy
 Kök çatırını açtı diy
 Nariku'lu er çoradan

Oynak yaman korktu diy
 Atınını müsem baznam ötüp mindim
 Rakı balın baznam ötüp içtim
 Kunan koyun baznam ötüp soydum
 Tasmalı Ker atın mingenmin
 Atına atlar katayım
 Rakı balın içken min
 A'ketip yerine koyayım
 Kunan kayun soyğanmın
 Koyuna koylar katayım.
 Çora oğa ayttı diy:
 Atıma atlar berirsın
 Koyuma koylar katarsın
 Balıma ballar koyarsın
 Kartayganda kart atamğa
 Başka gözge urgansın
 Anı kalay Ödersin.
 Anda Ali biy ayttı diy:
 At endi Çoram at endi
 Aytar sözüm yok endi
 Tartıp okun at endi.
 O zamanda er Çora ayttı:
 Aktaçının Ali biy
 Yoktan evvel bolğansın
 Yaşın menden büyüktür
 Tartıp okun atçı diy.
 Aktaçının Ali biy
 Artına geri gitti diy
 Ok menziline bardı diy
 Kayranıp okun tarttı diy
 Nariku'lu er Çoranın
 Atının tizgininden

Eger kaşının astından
 Tok tinnin üstünden
 Kop maşıkının üstünden
 Kıyıp alıp ketti diy,
 Çorağa zarar etmedi,
 Çora endi kışkırdı:
 Endi növbet benim dep,
 Artına geri ketti diy
 Ok menziline bardı diy
 Süretip yayın kötürdü
 Izgırtıp okun saldırdı
 On yağma çekti diy
 Ali biyge ayttı diy;
 Aktaçının Âli biy
 Atının alsam yazıktır
 Kırk yığıtge azıktır
 Dokuzunu atsam Ali biy
 Er adına namustur
 Gene özüne atayım.
 Kavranıp tarttı okunu
 Aktarının Ali biynin
 Egerinin kaşından
 Yüreğinin başından
 Oku çıkıp ketti diy
 Alçası at üstünde kaldı diy
 Kövdesı yere tüştü diy
 Katında yurgen kırk yaman
 Çil boguday tozdu diy.
 Çora atın alıp kayttı diy
 Köy çetine egeldi diy
 Savga balam savğa dep
 Babası Narık kart

Yügürüp aldına çıktı diy.
 Sav bol babam sav bol diy
 Ali biyni öltürdüm
 Ali biynin başına
 Kelmez horluk getirdim
 Kara öltürgen turalmay
 Töre öltürgen tozalmay
 Yiğit mında kalalmay
 Yedi hanlık Kazanga;
 Kazak çıkıp keteyim.
 Narik kart ayttı diy:
 Ketsen u'lum ket u'lum
 Yolun bolsun nur u'lum.
 Menli-Sulu anası
 Uyden çıgıp keldi diy:
 Ketmeçi balam ketmeçi
 Bu terslikni etmeçi
 Kartayganda atanın
 Belini yaman bükmeçi.
 Garip anan kökregini sökmeçi
 Kanikay Aru kardaşının
 Gözyaşını tökmeçi.
 Çora ayttı anağa
 Al endi anam al endi,
 Savluk bilen kal endi,
 On ay meni köterdin
 On ay meni emizdin,
 Alkali beşik yasattın
 Tan yukusun dört böldün
 Bavuruna singenmen ay anem
 Tartıp emçek emgenmen,
 Bu günümü görsene.

O zamanda ananı ayttı:
 Kelçi balam seni süeyim
 Emgenin helal eteyim;
 Menide balam ala ket
 At yanına sala ket
 Atına avurluk etsem
 Mayğa oğlan kurmaşnı
 Kurmanına koya ket
 Yolda oturup yegeysin
 Yoldaşına bergeysin
 Mamu bergen anayım
 Artımdan ol aylaylâp
 Cılap kaldı degeysin.
 Kanıkay Aru kardaşı
 Yügürüp uyden çıktı diy
 Al cavluknu yapmdı
 Akasının moynuna sarıldı:
 Ketmeçi akam ketmeçi
 Akam sende ketersen
 Atay bilen anaynı
 Kimgea manet etresin
 Tasmalı Ker atağa mingensin
 Kuyruğunu yalınını
 Yipek bilen TüygensİN
 Akam kayda barasın
 Okunu yayını takkansın
 Ok batmağan kübeni
 On yağma saldansın
 Akam kayda barasın?
 Bolat kılıç baylanıp
 Kara baş süngü köterip
 Akam kayda barasın?

Okalı çekmen kiyip alıp
 On kolana kuş alıp
 Akam kayda barasın?
 Çora Batır ayttı diy:
 Tasmalı Ker atga mingen min
 Kuyruğunu yalınını
 Yipek bilen tüygenmin
 Toz konmasın dep etkenmen
 Okum yayım takkanmın
 Ok batmağan kübemi
 Ters büklep on yagıma salganman
 Düşmanlar görüp taysın tep.
 Bolat kılıç bay lasam
 Kara baş süngü kötersem
 Yedi hanlık Kazanga
 Kazak çıkıp baraman.
 Men Kazanğa barğanda
 Kazanın kazak almasa
 Taktasın otka yakmasa
 Taşı suğa atmasa
 Men kazanğa barğaça
 Kan yavmasın kar yavsun
 Men kazanğa barğan son
 Kar yavmasın kan yavsun.
 Men Kazanğa barğaça
 Han bolmağa barmaymın
 Biy bolmağa barmaymın
 Han etseler hiç bolmam
 Biy etseler hiç turmam.
 Men Kazanğa barmaycık
 Kazanın kazak almasa
 Altmışk akelgen kartlarını

Top aldına salmasa
 Sabi gibi yılay yürme
 Gün görmegen arular
 Kazakka meyit bermese
 Bizgeyazık bolmasın;
 Yılama kardaş yılama
 Sen yılısan Kanikay
 Men kalay ketermin
 Yılama kardaş yılama
 Men oynap gülüp ketermem
 Men Kazanğa yetermem
 Ölsem şehid ketermen
 Men sizge ahrette
 Köp faydalar eltermen.
 O zamanda kardaşı ayıtı diy
 Ala ket meni akam ala ket
 At yanına sala ket
 Atma avurluk etsem
 Azizler beklegen yolunla
 Canın için kurban çala ket
 O zamanda er Çora ketti
 Yolnun çetine yetti
 Kırk yigitnin çengine yetti
 Azmi ketti köpmü ketti
 Altı ay bir yıl ketti
 Bir meyhaneye bardı diy
 Anda atlan tuştı diy
 Yikitler onda bal içti
 Er Çorağa bal bermedi
 Çora ularğa baktı diy
 Anda kelip aytı diy
 İçken er esirir dedi

Otağan at semirir dedi
 Olar bir ayak içti bermedi
 İki ayak içti bermedi
 Çora avttı olarğa:
 İçkeniniz üç boldu
 İçken balın güç boldu
 Endi özüm içeyim.
 Balnın küçün göreyim.
 Ketirdi banlı içti diy
 Kart ağası ayttı diy
 İzin almay kim içti
 Bu kişiğe barınız
 Onu sorap biliniz
 Barıp birevu çıktı diy
 Esirik bolup yıkıldı
 Sorayalmadı Çoradan
 İkincisi çıktı diy
 Yıgılıp yerğ tuştü diy
 O da sorap bolmadı.
 O zamanda kız çıktı,
 Sorayım bileyim dep çıktı
 Okalı çekmen ok ağlan
 On koluna kuş ağlan
 Mirzam kayda barasın.
 Çora turup ayttı diy:
 Men töre tögül karaman
 İkev tögül daraman
 Köyümnin adın sorasan
 Köküslü köy Tama
 Ondan kelip baraman
 Atanının adın sorasan
 Nariknin u'lu Çoraman

Barır yerim sorasan

Yedi hanlı Kazanğa

Kazak çıkıp baraman.

Çora Batır atına bindi, Kazan yolunu tuttu. Kazana üç günlük yol kaldıkta havada bir sürü akku gördü. Çora Batır bir ok attı, bir akku urdu, akku yere düşmedi, gidip Kazan şehrinin orüşuna düştü.

Kazan hanının otuz iki batırı var idi; en büyüğü Kolunçak batır idi. Bir gün bu batırlar Kazan toğayına nişan atmaya çıktılar; okla vurulmuş bir akku gördüler. Batırlar oku aldılar, kendi oklarıyla mukayese ettiler, hiç birinin okuna denk gelmedi, hepsinden artık geldi. Hiç bir batır yayın koyup atamadı. Bu ok kimin acaba dediler? Kolunçak batır dedi: Kırımında Köküşlü Tamada Narikoğlu Çora Batır Kırımdan kazak çıktı, bu ok onun okudur diye sakladı. Çora Batır bir gün Kazana çıkageldi. Kolunçak batırın konuğu oldu. Üç beş gün Kolunçak batırın konağında istirahat etti. Bir gün Çiğali hanın kızı SarıHanım batırlara emir etti: «Meydana geliniz, nişan atınız» dedi. Çora Batır da batırlarla beraber geldi; amma okunu yayını getirmedi. Sarı hanım nişan dikti, batırlar ok ile nişanı gözlediler, vuran da oldu, vurmayan da oldu. Sarı hanım Çorayı gördü «bu kimdir diye sordu; Kolunçak batır «konuktur» dedi. Çora Batır, batırlardan ok yay aldı nişan gözledi, yayı kırıldı, oku atamadı. Kolunçak batır sordu, «sende batırlardan mısın, benim okumu yayımı kır göreyim» dedi, okunu yayını Çora Batıra verdi. Çora Batır, Kolunçak batırın okunu aldı, nişan gözledi, yayı kırdı «Sen ne acayip adamsın» dedi Kolunçak batır, «sen yay tutmasını bilmiyorsun, niçin nişan atıyorsun? O vakit Çora Batır dedi: Benim atımın yanında okum yayım vardır, emir ediniz getirsinler. Kolunçak batır emir etti, batırlardan birisi gitti, alıp gelemedi. «Bir adam getiremez dedi. Çora Batır «İki adam gitirsin». Kolunçak batır bir adam daha gönderdi, Çora Batırın okunu yayını getirdiler, Çora Batır okunu yayını aldı. Nişanı gözledi, attı, oku nişanı vurdu. "Aferin Batır» dedi Sarı hanım, «senin adın ne Çora Batır cevap verdi: «Kırımında Köküşlü Tamada Narik oğlu Çorayım» dedi. Herkes konağa döndü, Sarı hanım batırların hepsine münasip hediyeler gönderdi, kimine at kılıç, kimine kaftan, yalnız Çora Batıra boş bir para kisesi gönderdi. Çora Batırın canı sıkıldı, kiseti at gübrelere attı. Bir gün Moskoflar Kazana doğru geldiler Kazanı almak istediler Çifalı han emir etti, otuziki batır Monkofların karşısına çıktılar. Yedi gün yedi gece

uruştular, hiç bir çare bulamadılar. Moskofları geri çeviremediler. Çıfalı han sordu: «Nasıl oldu da bu hatırlar Moskofları geri çeviremediler, bunların içinde Çora batır var mıdır?» «hayır» dediler, «Çora Batır konakda, bir gün olsun Moskofların karşısına çıkmadı. Kazan ihtiyarları Çora Batırın konağına geldiler, Çora Batıra rica ettiler. Çora Batır hiç bir şey söylemedi; oturduğu evden dışarı çıkmadı. Çıfalı han hanişlerini alarak geldi. Çora batıra rica etti, Çora Batır yine bir şey demedi; kapudan dışarı çıkmadı. Sarı hanım kendisi gibi hanım kızlarını alarak geldi, Çora Batıra çok rica ettiler, «Kazan memleketi, ili ayalı, sabi sübyanı ayak altında kaldı, sen evden çıkmıyorsan» diye Sarı hanım ağladı. O zaman Çora Batır dedi : «Senin otuz iki batırını var, her birine hediyeler verdin; kimine at, kimine hil'at, kimine kılıç verdin; onlar yine Moskofları geri çeviremiyorlar. Sen bana boş para kisesi verdin. Ben dışarı nasıl çıkarım». O vakit Sarı Hanım sordu: «Çora Batır, o kise nerede?» «Ben onu at gübreleri içine attım» Sarı hanım kırk kız ile aradılar gübreler içinden keseyi bolup getirdiler. Sarı hanım keseyi açtı, içinden sekiz kat bükülmüş gök çubuk kılıç çıktı. Çora Batır, kılıcı eline aldı, çok şen oldu:

A, kelçi benim atımnı
 Ayılnı kere mineyim
 A, kelçi kök çubuk kılıçnı
 Aç belime ileyim
 Şu yörünge Moskofnu
 Börü tiygen koydayın
 Bölük bölük eteyim

Dedi Çora Batır, atına bindi. Moskofun önüne çıktı. Moskofun yaman bir Batırını vardı. Otuz iki batır ona bir şey yapamamışlardı. Çora Batır başda onu esir etti. Bağlayıp evine götürdü. Moskof Batırını Çora Batırdan çok korkmuştu; ödü patlayıp öldü.

Çora Batır yedi gün yedi gece muharebe yaptı. Moskofu geri çevirdi. Moskof generali bir daha Kazana gelmeyeceğine, beline kılıç takmayacağına and edip sulh yapıp gitti.

Moskof askeri Çora Batırın öldüremeyince umum Moskof müneccimleri toplandılar, Çora Batırın eceli nedendir diye yıldızlara baktılar. « Bir Rus kızı Çora Batır'danhamile kalacak, ondan doğan çocuk Çora Batırını öldürecek» dediler. Güzel bir

Rus kızı buldular, iyi elbiseler giydirdiler, güzel ata bindirdiler, Çora Batır'dan hamile kalınca memleketine dönmesini tenbih edip gönderdiler. Çora Batır kızı beğendi, yanına alakoydu, bir müddet onunla yaşadı. Bir gün kız hamile oldu, kaçıp kendi halkı içine girdi, bir erkek evlât doğurdu.

Çora Batır beş on yıl Kazanda kaldı, Çıfalı hanın baş Batır oldu. Bir gün Moskof askeri yine geldi. Kazan şehri üzerine yürüdü. Çora Batır karşı çıktı, çok Moskof askeri kırdı, amma bir Moskof batırını hiç yenemedi. Bu Batır Rus kızından doğmuş Çora Batırın oğlu idi. Çora Batırın bu Rus Batırını öldüremeyip gezdiğini gören Sarı hanım Çora Batıra dedi ki: « Ey Batır, susamışsın, gelip bir su içip git» Çora Batır, bu sözden çok mahcup oldu, kahırlandı ve şu cevabı verdi:

Çıfalı hanın curtu için
 San hanımın gönlü için
 Tasmalı ker atım arıtmay
 Kök Çubuğun kara kağa Cıbitmay
 Bu yavurnun kök gözlü lalasın
 A, getip İdilge kulatmay
 Bu yavurnun manastırın cıkdırmay
 Ak mescitler saldırmay
 Allah lap ezan aydırmay
 Muradıma cetmey menkaytmam.

Dedi, şiddetle Moskof askerine saldırdı, çok Moskof kırdı amma o çocuğu öldüremedi. Çok koşmaktan atın ayakları kızdı, Çora onu durduramadı at göle girdi, Çora Batır şu beyti söyleyerek suların içine gömüldü:

Kazan aldı katlav katlav kara su
 Kamışlap tuşup idim saydır dep
 Teren kayda, say kayda
 Evvelki day kün kayda
 Kazan adlı şar kayda.
 Bundan sonra Moskof askerî Kazanı aldı.

Edige Destanı²

Bir fakir çoban kırdaki koyunlarını bakıp dururken önüne bir kişinin kafatası çıkar. Çoban, dayağı ile kafatasını çevirip inceler. Baksa ki, kafatasının altında bir şeyler yazılıdır. Çoban okuma yazma bilmez. Kafatasını dayağına takıp, eve döndüğünde, köyde okumayı bilen birisine gösterir. Okuyup baktıklarında "Ben ölmeden önce yüz bin adam öldürdüm, öldükten sonra da kırk adam öldüreceğim" diye yazılıdır. Çoban buna şaşırır. Kafatasını evine götürür, iyice çekiç ile kemiği ufalayıp, sonra sertliğini giderip değirmenle çekerek bir bez parçasına saralayıp, hanımına toplayıp kaldırması için verir. Hanımına verdiği şeyin ne olduğunu, bu unun nerden çıktığını söylemez.

Çoban koyunları gütmeye gittiğinde, çobanın kızı çıkını çözüp bakar. Bir baksa, çıkında ak un. Kızın unu dili ile yalayıp bakması ve yutması bir olur. Tadı tuzu yoktur. Ancak, kız o undan ağır ayaklı (hamile) olur. Zamanı yetince kızıdan bir oğlan bala doğar. O da tez zamanda büyür adam olur. Buna Barkaya diye ad verirler. Bu pek akıllı, cesur, açığız bir bala olur. Bu şekilde yaşayıp giderlerken o yurdun hanı bir gün bir düş görür. Han, düşünde yüksek iyi cins bir at ile gitmekteyken, bunu kırk itin iki grup halinde, yirmişer yirmişer ayrılarak, hem sağ tarafından, hem sol tarafından saldırıp, attan aşağıya asılarak düşürüp, dalmak istediklerini görmüş. Han bu düşünüyü vezirlerine yordurmak ister. Vezirleri de hiçbir şey söyleyemez.

Bunun üzerine Han yurdun her bir yanına haber salar: "Benim düşümü doğru yoran kişiye ne seviyorsa onu vereceğim der. Hiçbir kimse hanın gördüğü düşüyü yoramaz. Bu haber Barkaya'ya da ulaşır. Bala, hana düşünüyü ben yorayım diye gelir.

-Yor, der han.

Barkaya hana şöyle söyler: "Senin kırk vezirin var, Bu kırk vezir ikiye bölünüp, yirmişer yirmişer iki grup halinde, senin hatunun ile anlaşp, hatununa seni öldürterek, seni tahttan düşürüp, başka bir han getirmek isterler. Yirmi vezirin senin yerine başka birini, diğer yirmisi de başka birini geçirmeye niyet eder."

² Mustafa Yıldız, Edige Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı, Kömen Yayınları, Konya, 2016, s.58-96

-Sen yalan söylüyorsun, itten doğan bala! der han sinirlenerek, seni ben bu saat şuracıkta darağacıma astıracağım der.

-İnanmıyorsan gece gözcü sal. Gece ortasında işte bu vezirlerinin hatununun yanına geldiklerini göreceksin! der Barkaya. Bu söylediklerine inanmasa da han gözcü diker. Bir baksalar ki, kırk veziri de gece ortasında işte o hanın hatununun yanına gelip, hanı nasıl öldüreceklerini ve kimi han edeceklerini konuşurlar. Bunun üzerine han kırk vezirini darağacına astırıp öldürtür. "Öldükten sonra kırk adam öldüreğim" diye daha önce kafatasının altına yazılanlar işte bu kırk vezirdir.

Han, Barkaya'yı kendi yanında tutup, vezir edecek olur. Ancak Barkaya bunu uygun görmez, Ana İdil ırmağı boylarına gidip, avcılık, balıkçılık ile geçinmeye başlar. Barkaya, yetişip büyük adam olur. O genellikle avcılık ve balıkçılıkla hayatını sürdürür. Bunun için halkla çok yakınlığı yoktur. Gece gündüz ormanda, ırmak yakalarında yaşamını sürdürdüğü için Barkaya'nın bütün gövdesini tüy basmış, saçları uzamış, sakalı bütün göğsünü örtecek hale gelmiştir. Kendisi çok güçlü, kuvvetli biriymiş. Barkaya'ya halk bu halde olduğu için "Baba-tükles Saçlı Aziz" diye ad takmış.

Bir kere Barkaya, yani Baba-tükles Saçlı Aziz, Şekerli Gölde, tan atmaya başladığı bir zamanda ağ ile balık yakalayıp dururken gölün kıyısına dokuz ak kuğu gelip konar. Konar konmaz, kuğular birden kanatlarını atıp, ak kuğu donundan çıkınca, dokuzu da içtiği su boğazından görünecek kadar nur gibi, çok güzel kızlar oluverirler. Barkaya bunları görünce, yavaşça karşı yakaya çıkar ve gizlenerek bunlara yaklaşır. Güzelliklerinde hesap olmayan bu dokuz kız, ak kuğu donlarını gölün kenarında bırakıp, kendileri göle girip, suya dalıp çıkmaya başlarlar. Barkaya kızların birisine deli gibi âşık olur ve sessizce, anlaşılmadan o kızın ak kuğu giysisini çalar. Kızlar suya dalıp çıktıktan sonra giyinmeye başladıklarında, içlerinden bir kızın giysisinin olmadığını görürler. Ne etsinler, sekizi giyinerek, tekrar ak kuğu olup, uçup gider, giysisi olmayan ise ağlaya ağlaya kalır. O anda kamışlığın içinden Barkaya çıkar. Barkaya kıza şöyle söyler: "Ben sana âşık oldum. Sen gidersen ben kaygıdan, üzüntüden ölürüm. Senin giysin bende. Ben sana giysini geri vereceğim, ancak sen benim hatunum olursan." der. Kız için başka çare yoktur, kız şöyle der:

"İyi, ben senin hatunun olayım, yalnız sen haftada bir kere giysilerimi bana verip, öz ablalarıma varıp gelmeme izin vereceksin." "İyi" der Barkaya. Bunlar bu şekilde yaşamaya devam edip giderler: Barkaya balık tutar, geyik vurur, hatunu

daonları kuruturdu. Bir hayli zaman böyle geçtikten sonra hatun ağır ayaklı (hamile) olur. Bir keresinde yine Barkaya balık avlayıp eve döndüğünde, hatunu yoktur ve beşiğin içinde de bir bala ağlamaktadır. Koşup varıp bir baksa, beşikte yeni doğmuş bir erkek bala yatmaktadır. Barkaya hatununu öte arar, beri çağırır bulamaz. Sonra varıp ak kuğu giysisini sakladığı yere bakar. Baksa ki ak kuğu giysisi de yoktur. O zaman Barkaya ak-kuğu kızın uçup gittiğini anlar. Çare yoktur, Barkaya balayı alıp köye döner. Balaya Kutlu-Kaya diye ad verir. Kutlu-Kaya küçüklüğünden itibaren atası ile birlikte aya gitmeye başlar. Avda pek usta olur. Özellikle de avcı kuşlarında pek ustadır. Delikanlı olduğunda avcı kuşları eğitmeye başlar. Bunun avcı kuşları gibi alıcı kuş hiçbir yerde bulunmaz. Bu Kutlu-Kayanın yaşadığı yurdun hanı Toktamış da avcı kuşları çok sever. Toktamış Kutlu-Kayanın ustalığını işitince, onu kuş öğreticisi olarak yanına alır. Bu şekilde yaşayıp gider Kutlu-Kaya Toktamış hanın elinde. Belli bir zaman sonra Toktamış hanın şahinleri başka hanların avcı kuşlarından daha alıcı olmaya başlamıştır. Başka bir han, Şatemir han, Toktamışın şahinlerine göz koyuyormuş. Toktamıştan birini istemiş. "Bana bir yavru şahin versene" diyerek Toktamışın yanına yaklaşmış.

Bir zaman, Şatemir han Kutlu-Kayanın yanına gelir, o ünlü şahinlerin bir yumurtasını ister. Kutlu-Kaya Toktamıştan dolayı vermeye korkar. O zaman Şatemir han şöyle söyler: "Şahin ihtiyarlamış, yılda iki yumurta yumurtluyordu, bu yıl ise bir yumurtladı dersin, o bir yumurtayı bana sat" der. Kutlu-Kaya bir yumurtayı ona satar. Günü gelince o yumurtadan bir şahin yavrusu çıkar. O da eselip (büyüyüp), keskin gözlü, güçlü bir şahin olur. Bir keresinde Şatemir han genç şahinini de alıp, Toktamış hana konukluğa gelir. Bunlar birlikte ava çıkarlar. Önlerinden bir geyik çıkıp kaçar. Toktamışın şahini de, Şatemir hanın şahini de atılıp geyiği kovalarlar. O sırada Şatemir hanın genç şahini daha önce yetişip, geyiği yakalar. Toktamışın şahini ise arkada kalınca hiçbir şey yakalayamaz.

Sonra Toktamış sorar: "Sen bu iyi cins şahini nereden buldun? Bu cins bende yokken bir başka handa da yoktu." der. Şatemir han hiç konuşmaz. Bunlar yorulunca yolda oturup kımız içmeye başlarlar. Kımız içip sarhoş olunca Şatemir han konuşmaya başlar: "Bana bu şahini yumurta iken senin kuşçun Kutlu-Kaya verdi." Bunun üzerine Toktamış pek yaman sinirlenir. Han, sarayına gelince Kutlu-Kayayı öldürecek olur. Kutlu-Kaya onu işitince, ormana kaçar. Kutlu-Kaya ormanda avlanarak yaşamaya

devam eder bir hayli zaman. Bir keresinde buna albastının, perinin kızı rast gelir. Kutlu-Kaya albastının kızıyla evlenmek ister. Kız şöyle der: "Ben sana hatun olayım, yalnız sen, ben soyunduğumda benim koltuğumla ayağıma bakmayacaksın." der.

-Tamam, der Kutlu-Kaya.

Albastının kızı çok güzeldir. Bunlar birlikte yaşamaya başlarlar. Bir keresinde Albastının kızı soyunmaktayken Kutlu-Kaya dayanamaz, gizlice hatununun koltuğuna ve ayaklarına bakar. Bir baksa ki, koltuğu oyuk imiş, o oyuktan da içindeki ciğerleri görünüyormuş. Ayaklarına baksa, ayakları da kuş ayağı gibiymiş.

O anda albastının kızı Kutlu-Kayanın baktığını sezince, şöyle demiş: "Sen andını tutamadın, benim bakma dediğim yerlerime baktın. Bu saatten itibaren ben senin hatunun değilim, sen de benim erim değilsin. Benim ayağım ağır (hamileyim). Şu kadar gün sonra evladım doğacak. Eğer kız olursa o evlat benimle kalacak; yok oğlan olursa o doğduğu gün işte şu ağacın altına alıp gelip bırakacağım, sen gelip oğlunu alırsın." Bunu söyledikten sonra albastının kızı arkasına da bakmadan gitmiş. Çaresizce Kutlu-Kaya kala kalmış. Gün sayıp duruyormuş. Önceden belli olan gün geldiğinde gelip ağacın altına bakar ve yerde bir bebek yatmaktaymış. Kutlu-Kaya oğlunu kaldırıp alır. Bala ağlamaktadır, susturmak mümkün değildir. Kutlu-Kayanın yeni enikleyen bir iti vardır yanında. Balanın ağlamasını durduramayınca Kutlu-Kaya balaya iti emdirir. Bir hayli zaman bala iti emerek yaşar. Sonunda it emdirmemeye başlar. Kutlu-Kaya ne yapacağını bilemez ve bir şekilde köyüne gizlice geri döner. Balayı bir yılki çobanı arkadaşına bırakır. Kendisi, köyde yaşarsa Toktamış onu yakalayıp öldüreceğinden korkar. Kutlu-Kayanın arkadaşı yılki çobanın dokuz oğlu vardır. Kutlu-Kaya oğluna Ediğe diye ad koyar. Edigeysi de o dokuz oğlanın yanına koyarlar. Kutlu-Kaya ormana dönüp gider. Ediğe çok tez büyümeye başlar ve çok cesaretlidir. Balalarla dövüşünce onları yakalayıp yakalayıp yerden yere çalar. Bir zaman sonra Edigenin Kutlu-Kayanın oğlu olduğunu birisi anlayınca Toktamış hana söyler: "Seni aldatan Kutlu-Kaya kaçıp ormanda yaşıyor, onun bir oğlu var, oğlunu da köyde yılki çobanı arkadaşı bakıyor." Toktamış hemen yılki çobanım çağırır.

-Kutlu-Kayanın oğlu sende mi? diye sorar.

-Bende, der yılki çobanı.

-Çabuk buraya alıp gel, öldüreceğim!

Yılkı çobanı evine dönüp gelir ve hanımına şöyle söyler: "Bizde dokuz oğul var. Kutlu-Kayanın yalnız bir oğlu var. O da pek batur bir adam olacak görünüyor. Kutlu-Kayanın tek oğlunu öldürtmek tense, biz Toktamışa Öz oğullarımızdan birini verelim."

Yılkı çobanının hanımı razı olur. Yılkıcı bir oğlunu aldığı gibi Toktamışa götürür.

-Bu mu, Kutlu Kayanın oğlu? der han.

-Evet, bu.

O yerde Toktamış han yılkı çobanının oğlunu Kutlu-Kayanın oğlunun yerine darağacına asıp öldürür.

Ediğe, yılkı çobanının elinde sağ kalır. Yılkı çobanı ile hanımı buna artık Ediğe demeyip Kubugul derler. Öyle demek "Kuba oğul" demektir. "Kuba" diye pek yürekli batura söylenir, batur demek anlamına gelir. Kutlu-Kaya da şöhretli, cesaretli bir batur olduktan sonra ona da "Kuba" demişlerdi. Şimdi onun oğlu Edigeeye "Kubaoğul", "Kubugul" diye ad taktılar. Kutlu-kayanın oğlu olduğu anlaşılmasın diye böyle ad verdiler. Bu şekilde yaşayıp gidiyorlardı. Yılkı çobanının oğulları Toktamış hanın elinde yılkı bakıyorlardı. Kubugul bir az büyüyünce bir zenginin buzağılarını bakmak için verdiler. Bu şekilde küçük Kubugul gündüz buzağı bakarak yaşayıp gidiyordu. O çağda Toktamış han kendisinin adını duyurmak için bir araba yaptırır, o arabanın tekerleklerini altından geri kalan yerlerini de hem altın hem gümüşten yaptırır. Sonra halkı toplayarak: "Hey, bu arabaya paha biçiniz!" der.

-Hey, bunun için paha kıymet olur mu? Bu zaten altından değil mi? diyerek halk bir değer biçemez. Sonra Toktamış han arabaya bir iki kişiyi oturtup "bütün ülkeyi dolaşıp çıkınız, ne kadar paha biçecekler." diye gönderir. Dolaşırlar. Hiçbir kimse paha biçemez. Bir başka zenginin yerine vardıklarında bir bala, buzağı bakıp durmaktadır. Kimisi uğraşmakta, çalışmakta, kimisi yemek yiyip durmaktadır. O esnada arabadakilerden birisi seslenir: "Dursana, şunlara soralım."

-Hey, onlara ne soracaksın. Biri yiyip içmekle uğraşiyor, biri de çalışmakla meşgul. Onlara adam bir şey sorar mı?

Balayı çağırırlar: "Bala, bu tarafa gel!"

-Siz gelin, der bala. Benim işim var. Görmüyor musunuz? Arabacılar balanın yanına gittiler. -Ne iş işleyip duruyorsun?

-Hey, yediğim önümde; yemediğim ardımda.

-Öyle olur mu?

-Öyle olması gerekirse olur.

-Pekâlâ, bu nedir?

-Bu, arabadır.

-Bu arabanın pahası nedir?

-Hanın ilinde bir iki yıl buğday bitmese, bir ekmektir bunun pahası.

Bunlar ondan hiçbir şey anlamayınca hana söylemeye giderler.

-Hey, balayı bana getiriniz, der han.

Alıp gelirler balayı zengin adamın hizmetinden,

-Hey, sen ne iş yaparsın?

-Ben bir öksüzüm, bir zenginin yanında kulluk etmekteyim.

-Benim için kulluk etsene?

-Senin için de kulluk edeyim.

-O zenginin yanında ne iş görüyorsun?

-Buzağı bakıyorum.

-Bende de buzağı bak.

-Yok, sende buzağı bakmam.

-O zaman inek bak.

-Yok, inek de bakmam.

-O zaman koyun bak.

-Yok, o da benim işim değil. Ondan daha kolayı buzağı bakmamdır.

Yılkı bak, o zaman.

-Yılkı bakayım.

Hanın dokuz yılkı çobanı vardı. Onuncu olarak bunu da aldı. Bu yılkı çobanlar dokuz-on günde bir, hana gelip görünüp giderlerdi. Yılkının durumunu anlatırlardı. Hanın yanına hepsi de art arda girerdi. Han dokuz yılkı çobanı geldiğinde ayağa kalkmadan durur onuncu olan Kubugul her geldiğinde ise yerinden kalkıp ayağa dikilirdi. Hatunu bunu hana söyler.

-Yok, ayağa kalkmıyorum! der han. Sonra hatunu hanın eteğini çatal iğne ile altındaki yastığa teyeller. Kubugul gelince han her zamanki gibi ayağa kalkar. Ayağa kalkınca hanın eteği çekilir.

-Ayağa kalktın mı? diye sorar hatunu, yılkı çobanlar gittikten sonra.

-Kalktım! der Toktamış. Şimdi sen onlar gelene kadar bir kaba katı bir yoğurt uyut! der. Bir on gün daha geçtikten sonra yıllık çobanları tekrar geldiğinde, han kaptaki yoğurdun üstünebir çarpı işareti koyar Kubugula verir. Kubugul da yoğurdu alıp, kamasını çıkarıp uyumuşyoğurdu bozup, içip, çıkıp gider.

-O ne demek istedi? der han.

-O bir şey söylemedi, sen de bir şey söylemedin.

-Benim, yoğurda çarpı işareti koymamın anlamı "eğer senin yüreğinde kötü bir şey varsa, ben seni dört parçaya bölerim." demektir. O da bana "sen beni dört parçaya bölersen, ben de senin ilini, yurdunu işte böyle bozup, yoğurt içer gibi karıştırırım." demek istedi. Onun kim olduğunu bilmek gerek ve onu öldürmek gerek. O adam yalnız değil. Toktamış yıllık çobanlarından Kubugulun aslını sorar. Onlar da bilmezler. Toktamış han Kubugulu yakalar. Getirip otağın bir odasına kapatır. Aslını öğrendikten sonra öldürmek niyetindedir. Otağın başka bir odasında ise han kendisi oturup, yanına ilin aksakallarını, baturlarını toplatır: Toktamış han

Kısrak soyup bal koydu,

Ozanlarını toplattırdı,

Kıl çadır kurdurdu,

Beyleri toplattırdı.

Yüksek tepe başında,

Yüksek doru at altında,

Kamçısı parlak altın,

Eyeri büsbütün altın,

Saçı başı karışmış,

Hanım orada şiir söyler:

Mının Bolat baturu,

Kubugulun aslını

Biliyor musun? dedi.

Kubugulun aslını

Ben bilmem hanım,

Ulu sözden ben kendim

Affınıza sığınırım deyip durdu.

Yüzün Nogay baturu,

Kubugulun aslını
 Biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 HıryuvunBuga Baturu,
 Kubugulun aslını
 Biliyor musun? Dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Aslını kimse bilmeyen,
 İde sinip yaşamayan,
 NaymanınKasay baturu,
 Kubugulun aslını biliyor musun? Dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 İsununNukay baturu,
 Kubugulun aslını biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Gönlü gök gibi yüce
 BuyrabaşınTolış oğlu
 Yanmuhambet baturu
 Kubugulun aslını biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını

Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Kupşakın Kuba baturu,
 Kubugulun aslım biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Kanglının Kara Bayısı,
 Kubugulun aslını
 Biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Kongratın Uzun Aydar,
 Kubugulun aslını
 Biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Şırının SıluvMambeti
 Kubugulun aslını
 Biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 MangıtınMangka ozan
 Kubugulun aslını

Biliyor musun? dedi.
 Kubugulun aslını
 Ben bilmem hanım,
 Ulu sözden ben kendim
 Affınıza sığınırım deyip durdu.
 Keneges oğlu Ker Yanbay,
 Danışın artık bey Yanbay,
 Verimli yerin otusun,
 Yılkı içinde belli
 Ger kısrağımın sütüsün,
 Harami benim nartımsın
 İşte bu günde
 Keneges oğlu Ker Yanbay
 Danışılacak yaşlımsın.
 Kubugulun aslını
 Biliyor musun? dedi.
 Botası ölen deve gibi,
 Bağrı verip orada
 Yanbay şiir söyler.
 Kulunu ölmüş kısrak gibi
 Kişneyi verip,
 Orada Yanbay şiir söyler.
 Ben ozanım, ozanım,
 Ayırık otlu yerde otağ kurarım.
 Dayım benim
 Kara ozan gelene dek
 Ben oyalanıp duracağım
 Dayım Kara ozan
 Geldikten sonra
 Eğilip, diz büküp
 Diz altına börk salıp,
 Tazim edip duracağım.

Yüzde, seksen yaşamış,
Azı dişi dökülmüş,
Dayım Kara ozan, bugün,
O bilmezse kim bilir?
Süsleyip araba oku taktırıp,
İncili yelken işletip,
Gümüştten tekerlek büktürüp,
Koşum takımı taktırıp,
Kelmesten tekerlek ettirip
At arabasını hazırlayıp,
Ak direklerini berk edip,
Önüne altı kara at koşup,
"Yedeğine yedi doru at koşup,
Kolanın başından,
Boz at ile çektirip,
Varmış idi Sıbraya.
Sıbrarının arabaya binecek
Hali yok,
Ata binecek canı yok.
Çenesini bağ ile
Bağlatıp,
Dişlerini ham ipek ile
Dizdirip,
Bellerini bota ile
Sardırıp,
Koltuğuna asa dayak
Dayayıp,
Yalan dolan söylememeye,
İman, şahadet getirip,
Altınlı yüksek arabaya
Bindirip,
Alıp geldi Sıbrayı.

Öte baştan Sıbiraya
 Yer verdi,
 Sıbıra gibi yaşlı ozan,
 Sen manzume koş, dedi.
 Irgalandı, Sıbıra ozan,
 Ayağa kalktı,
 Manzume koşayım diye düşündü.
 Anlatmaya ağzı varmadı.
 Söylemeye dili gelmedi.
 Onu görünce Toktamış
 Üç bardak bal verdi,
 Sıbıra balı içtiğinde,
 Bal böbreğe indiğinde,
 Böbrek balla şiştiğinde,
 Dudağı-burnu kıpırdayınca
 Sıbıra o zaman manzume koştı:
 Ay, Toktamış, ay balam,
 Ben gördüğümü anlatayım,
 Ay altında bir göl var,
 Etrafı,
 At koşturulsa ulaşılmaz.
 Ortasında biten
 Saz ile söğüt de var,
 Erinenler, üşenenlere
 Domuz kovup vuramamış gibi.
 Etrafını sarmış söğüt de var,
 Erinenler, üşenenlere
 Domuz kovup vuramamış gibi.
 Başında senin devletin var,
 Neler verilse yetersiz.
 Ama sen Kubugulu, ay balam, Toktamış,
 Takip etmesini bilmeden kovalıyorsun.

Ay Toktamış, ay balam,
Eski handan otuz han,
Yeni handan on beş han,
Bunun toplamı olur
Kırk beş han.
Onları görmüş bu özüm,
O devirden kalma yaşlıyım.
Kubugulun aslı
Onlardan da üstün görünür.
Her mevsimde baksan
Başına altın börk giyen,
Törelî Alşanır denilen
Han vardı,
Onu görmüş bu özüm,
O devirden kalma yaşlıyım.
Kubugulun aslı
Ondan da üstün görünür.
Bütün hanların zamanına,
Şahit olmuş bu özüm,
O devirden kalma yaşlıyım.
Kubugulun aslı
Onlardan da üstün görünür.
Falanca han da filanca han,
Dünya yaşamına doymayan
Kutay han,
Bu dünyadan domuz gibi
Geçmiş han.
Onu görmüş bu özüm,
O devirden kalma yaşlıyım.
Kubugulun aslı
Ondan da üstün görünür.
Titretip düşmana saldıran,

Pehlivan Sultan Berke han,
 Onu görmüş bu özüm,
 O devirden kalma yaşlıyım.
 Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Kepeneği silme altın,
 Örtündüğü büsbütün altın,
 Her mevsimde ağılına baksan,
 Bin argımak bağlayan,
 Han Yanıbek han vardı.
 Onu görmüş bu özüm,
 O devirden kalma yaşlıyım.
 Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Tebingisi ham altın,
 Dinibek gibi han vardı.
 Onu görmüş bu özüm,
 O devirden kalma yaşlıyım.
 Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Nar devenin boynunu birden kesen
 Berdibek'i gördüm.
 Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Üzenği bağı bölük bölük altın,
 Terliği kesek kesek altın,
 Eyerinin kemeri altın,
 Yüğenin başı altın,
 Kolanı döküm altın
 Han, Özbek han vardı,
 Onu görmüş bu özüm,
 O devirden kalma yaşlıyım.

Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Bildircin gibi, börü gibi,
 Tek başına yaşar kendisi
 Kalmık denen yerlerde
 Şagan adlı han vardı.
 Onu görmüş bu özüm,
 O devirden kalma yaşlıyım.
 Kubugulun aslı
 Ondan da üstün görünür.
 Bir tutam davulga çubuğu,
 Birleştirip, yay eden,
 Senin atan Toykoca,
 Toykocanın oğlu Toktamiş,
 Geçen günlerde,
 Yalın ayak, yalın baş,
 Buzağı bakan bir çocuksun.
 Zamanın gelince han oldun,
 Seni de görüp dururum,
 Öldüreceğini bilirim,
 Öldürürsen benim sahibim korur.
 Ahiret evine varırım.
 Cennet evine girerim.
 Cennetin ta başköşesinde
 Olurum.
 Kubugul elinde yaşarken,
 Halk içine çıkarmadan,
 Baturluk için dikkate almadan,
 Kendi istediğini ettiğin gün,
 Şimdi bugünkü günde,
 Güçlü günün gittiği gün,
 Şimdi benden, han iyem,

Kubugul'u ne diye sorarsın?
 Önceki neslin öncesi,
 Sonraki neslin sonuncusu,
 Ortadaki kalın enseli,
 Kuş burunlu Kubugulun aslı
 Senden de üstün görünür.
 Geriye dönüp bakarım,
 Aslını hiç bulamam
 Kubugul!
 Köküne dönüp bakarım,
 Soyunu hiç bulamam
 Kubugul!
 O anda Ediğe manzume koştı:
 Ediğe anlatır, er anlatır,
 İşte burada Ediğe gibi
 Alp eren kendi anlatır:
 Geriye dönüp bakarsın,
 Soyumu kim diye sorarsın?
 Ay aksakal, aksakal,
 Oğul, oğul deyip durursun,
 Senin oğlun ben değilim.
 Oğul, oğul demen yetmez,
 Oğul, oğul diyeceğine,
 İşte burada Ediğe gibi
 Alp eren öz oğlum
 Desen çok mu olurdu?
 Esselemüaleyküm,
 Kepeyek kimsin? denince
 Kepeyek benim dedim.
 Kepeyek kimsin? denince
 Kurayışım dedim.
 Azizden doğmuş, bir perçem gibi, yalnız

Bala benim dedim.
 Abubekir Sıddıktan,
 Peyda olmuşum.
 Nurdan ülgü almışım.
 Senin atan Toykoca,
 Toykocanın oğlu Toktamiş,
 Aslım Alşanır diye övünme.
 Aslın Alşanır olsa ne olacak?
 Eren Mahmum Keremet,
 Keremetin oğlu Anşıbay,
 Anşıbayın oğlu Birperiye,
 Birperiyenin oğlu Barkaya,
 Ben Barkayanın oğlu, şuradaki
 Kutlu-Kaya oğluyum.
 O zamanda o anda
 Sıbıra manzume koştı:
 Ay Toktamiş, ay balam,
 Kuruyan otta tat olmaz,
 Kuğu iliğinde yağ olmaz,
 Yaşlının sözü sayılmaz.
 Kuruyan otta tat olsa,
 Kuğu iliğinde yağ olsa,
 Yaşlının sözü sayılsa,
 Kubugulu, bugün sen,
 Ay balam,
 Yanlış takip ediyorsun,
 O zamanda o anda,
 Sıbıra manzume koştı:
 Eski neslin yenisi,
 Yeni neslin eskisi,
 Ortadaki kuş burunlu Kubugulun
 Yaratılışına baksana,

Nurdan peyda olmuş gibi.
 Yay çekmeye kolu uzun,
 Nişancı olacak Kubugul,
 Dudağı ince, çenesi etsiz,
 Konuşmaya hünerli olacak Kubugul.
 Kubugulu sen bugünde,
 Kubugul diye horlama,
 Gücüm çok diye zorlama.
 Kubugulu Kubugul diye horlarsan,
 Gücüm çok diye zorlarsan,
 Bir yıllık
 Baykuş gibi yere düşüp
 Yazıda yaşayacak gibi Kubugul!
 Yıl dönüp geldiğinde,
 Kumda biten çalı çırpıdan,
 Sırık seçer Kubugul.
 Kuba alalı senin çok yılmı,
 Kovup sürer Kubugul.
 Kovup gittiği kızıl atına,
 Kum yedirir Kubugul.
 Kaşıkla topladığı halkını
 Kepçe ile döker Kubugul.
 Keskin nişancı iki gözünü kızartıp,
 Balıkçıl gibi boynunu uzatıp,
 Elinden seni ayırıp,
 Artık bugünde
 Hayrını görür gibi Kubugul.
 Üstü burma,
 Sarı altın tahtını
 Çekip alır Kubugul.
 Bileği büsbütün altın,
 Söylediğinde

Her bir sözü bin altın,
 Kanike gibi sevgilini,
 Közike gibi güzelini,
 Ganimet eder Kubugul.
 Dokuz Kereyin babası
 Bütün yurdun sahibi
 Toktamış gibi, sizleri
 Kıra kovar Kubugul.
 Bal fıçısının üzerine
 Basar gibi Kubugul.
 Bacadan çıkıp
 Kaçar gibi Kubugul,
 Her şeyi söyleyip de ne edeyim,
 Anlattığım olursa bugün
 Kimsesiz düzlükte, çıplak çölde
 Sonunda senin hayrını
 Görür gibi Kubugul.

Sırlıbay gibi bir ozan anlattı hana Kubugul'un aslının yahşi, hanlardan da üstün olduğunu. Sorup soruşturma diye de tembih etti. Ancak Toktamış Han'a güvenemiyordu. Bu sebeple ozan Edige'ye de akıl verdi. Buradan çıkıp kaç diye. Edige bacadan Sıbiranın söylediği gibi hemen kaçıp gider. Ona kaçması için kendisiyle birlikte yıldı bakıp duran dokuz yoldaşı yardım eder. Edige içerde dururken, yoldaşları dışarıda atları kaçmak için hazırlıyorlardı. Arkalarından kovalayacak atların üzengi kayışlarını iç yüzünden inceltip keserler. Edige bacadan sıçrayıp çıkınca, dokuz yoldaşıyla birlikte bu şekilde kaçarlar. Ardından kovalamak isteyip çıkanlar atlarına binelim dedikleri zaman, üzengileri, kolanları üzümlü kırılınca lop lop edip birden yere yığılıverirler. O zaman Toktamış şöyle manzume koşar: Ey, dokuz er, dokuz er, Dokuzunuz da gide durun, Kurnazlıkla, oyunla Edigeyi Yanınıza ala durun. Kurnazlıkla, oyunla yanma al, Yanına al da başını al!

Artık Edigenin arkasından kovalamaya gerek yok. Kovalasak da yetişmek mümkün değil. Sonra, Toktamış Sıbiraya "Sen ne ettin!" diye üstüne üstüne gider: Sonra ardından Yanbayı gönderirler. Nasıl olursa olsun kurnazlıkla, oyunla Ediheyi

geri çevir derler. Edigenin izinden Yanbay gider. Ardından yetip tatlı dille şiir söylemeye başlar:

Dön, dön, aziz, dönsene,
 Dönüp İdili geçsene.
 El dolaşıp yurt seçip,
 Şangırdayan büyük deveye
 Çan bağlayıp,
 Han iyen seni çağırır,
 Dönsene!
 Gövdesi büyük boz orda,
 Girip akıl versene.
 Dudağı ince porselen ayak,
 Han beyin
 Bal verir içsene.
 Giysi verir giysene.
 Kepeneği yayma altın,
 Örtündüğü büsbütün altın,
 Tebingisi parça parça altın,
 Tepingeni büsbütün altın,
 Eyerinin kemeri altın,
 Yüğenin başı altın,
 Kulağını biz gibi diken,
 Kâkülünü kız gibi tarayan,
 Yürüdüğünde izini sayan,
 Aslı yüksek Araftan
 Han beyin
 At verir binsene.
 Sapı altın aypolat,
 Han beyin
 Kılıç verir kuşansana.
 Kuyruğu uzun ak şahin
 Han beyin

Kuş verir sevsene.
 Mülkünden
 Mülk bölüp verir,
 Atabeyi olsana.
 Bir çivisi bin kızıla,
 Karşılık gelmeyen,
 Hanların çevirip sürdüğün malı
 Yetmeyen,
 Ustaların bin çekici
 İşlemeyen,
 Han beyin
 Zırh verir giysene.
 Han beyin
 Ellerden eller seçip,
 Er özüne
 Uygun görüp verir,
 El beyi olsana.
 Kırsrağından kısrak
 Bölüp verir,
 Bağlayıp kımız içsene.
 Gücünden Güç bölüp verir
 Padişahlık sürsene!
 Ediğe söyler, er söyler,
 Ediğe gibi işte burada
 Er duacı özü söyler.
 El dolaşıp, yurt seçip,
 Şangırdayan yüksek deveye
 Çan bağlayıp, Han beyim beni
 Çağırsa da varmam artık
 Özüm elden kaçtıktan sonra,
 Gövdesi büyük boz orda
 Girip danışmam artık,

Başım kutsuz olduktan sonra.
 Dudağı ince porselen ayak,
 Han beyim benim
 Bal verse de içmem artık,
 Dudağım kalın olduktan sonra.
 Eteği altın, yeni altın,
 Han beyim benim
 Giysi verse de giymem artık,
 Sırtım kutsuz olduktan sonra.
 Kepeneği yayma altın,
 Örtündüğu büsbütün altın,
 Tebingisi parça parça altın,
 Eyer yastığı büsbütün altın,
 Eyerinin kemeri altın,
 Yüğeninini başı altın,
 Kulağını biz gibi diken,
 Kâkülünü kız gibi tarayan,
 Yürüdüğünde izini sayan,
 Aslı yüksek Araftan,
 Han beyim benim
 At verse de binmem artık,
 Avım kutsuz olduktan sonra.
 Sapı altın aypolat,
 Han beyim benim
 Kılıç verse kuşanmam artık,
 Belim büküldükten sonra.
 Kuyruğu uzun aksungur,
 Han beyim
 Kuş verse de sevmem artık,
 Özüm kutsuz olduktan sonra.
 Kısrağından kısrağ bölüp verse de,
 Bağlayıp kımız içmem artık,

Ağzım kutsuz olduktan sonra.
 Bir çivisi bin kızıla
 Karşılık gelmeyen,
 Hanların sürüp çevirdiği malı
 Yetmeyen,
 Ustaların bin çekici
 İşlemeyen,
 Yakası altın ak zırhlı
 Demir giysi,
 Han beyim benim
 Zırh verse de giymem artık,
 Çarığım kutsuz olduktan sonra.
 Han iyem,
 Ellerden el seçip,
 Bir güzel verse de almam artık
 Özüm yaman olduktan sonra.
 Mülkünden
 Mülk bölüp verse de
 Atabeyi olmam artık.
 Gücünden
 Güç bölüp verse de,
 Padişahlık sürmem artık,
 Başım kutsuz olduktan sonra.
 Keneges oğlu Ker Yanbay,
 Aklın fazla, it Yanbay,
 Akıl vermeye gelmişsin
 Yok olsana, gitsene Yanbay.
 Sen at verenin oğlusun,
 Aş verenin kulusun,
 Git, git, Yanbay, git, Yanbay,
 Git evini bul, Yanbay,
 Ölçüsüz dilini keserim,

Damağına ben senin
 Dal kızdırıp basarım,
 Çekip dilini keserim.
 Sırtından yarmadan ödünü alırım.
 Er olup ata bindikten sonra,
 Bir yol alıp yürüdükten sonra,
 Hatun gibi dönmem asla.
 Öfkeli sözümü
 Gökten okum dönme de,
 Ağzıma almam asla.
 Bundan öte övünmem.
 Övündürürsen sen beni,
 On iki tutam ok tutan,
 Eskiden yaşamış er Şingız,
 Ben özümü
 İşte o Şingız ile denklerim.
 Çamdan büyük bir ağacım,
 Başımdan rüzgâr geçse sallanmam.
 Toktamışın dokuz eri,
 Oy katın oyuma,
 Kamçı değer boynuna,
 Kan damlar koynuna.
 Dayanamazsınız
 Benim ettiğim oyuna.
 Ben benim, benim
 Ben ben demekten tövbe etmiş
 Erim.
 Düşman odunu yaktırmam,
 Parıltılı yuvarlak göz
 Aldatıcı sözün ne gerek?
 Bu gidişle giderim,
 Şatemir hana yeterim.

Şatemir bana el verse,
 Toktamış gibi dişi kertik,
 Dili bozuk hanları,
 Ayağımın altına alıp,
 Bir maskara ederim.
 Ediğe anlatır, er anlatır
 Ediğe gibi o anda
 Er duacı kendi anlatır:
 Hayalet gibi, karabaşım için
 Nöbetçi duran dokuzum.
 Ay dokuzum, dokuzum,
 Toy kuşu gibi tak tak edip
 Fırsat veren dokuzum.
 Karakuş gibi dikkatsiz
 Nöbet tutan dokuzum.
 Yerde biten havucu
 Azık ettin dokuzum.
 Et isteseniz geyik vurursunuz,
 Üşenmeseniz bir murada erişirsiniz.
 Bir zamanı geldiğinde,
 Toktamıştan bütün nogayı ben alsam,
 Hareket ettirip ana İdile kondursam,
 Ambar gibi, ahır gibi
 Oğul uşağına kalana kadar,
 Yemeğin olsun dokuzum!
 Yele saçını örmeyen,
 İnsan yüzü görmeyen,
 Bayların kıvırcık saçlı güzeli
 Ganimet olsun dokuzum.
 Ey, dokuzum, dokuzum,
 Dokuzumun başını yederim.
 Atın ölürse karşılığını veririm.

Kalanımı ben kendim

Kara samura belerim.

Kendin ölürsen ben seni

Ak kefenli, güzelce yıkayıp gömerim.

Olursa böyle ederim.

Olmazsa Tanrımın

Oldurduğuna ne ederim?

Bu şekilde biraz yürüdüktan sonra bunların önüne dokuz başlı, bir kuyruklu yılan çıkar. Sonra bunlar epeyce "yılan-yılan" diye bağırırlar. Kubugul "öldürün!" diye seslenir. Dokuzu da her birisi bir yılanın başını koparıp alırlar. Onun üzerinden biraz geçtikten sonra, bu kez de dokuz kuyruklu, bir başlı yılan karşılına çıkar. Bunlar "yılan-yılan" diye Edigeeye seslenirler. Ediğe, "öldürün" diye söyler. Bunlar öldürmek için uğraşırlar, o kargaşa içinde yılan bir deliğe girip gider. Bunlar öldüremeden kalırlar. Sonra Ediğe "Gördünüz mü, dokuz başlı, bir kuyruklu yılanı bir saatte öldürdünüz. Şu dokuz kuyruklu bir başlı yılanı öldüremediniz, başının sığıdığı yere dokuz kuyruğu da sığıdı. Böyle bir zamanda biz de kendimize bir baş seçelim." diye söyler. Baş olarak da Edigeeyi seçerler.

Böylece Ediğe Toktamışa dönmez, Şatemir hana varıp biraz durduktan sonra yanındaki bu dokuz yoldaşı ile ava çıkar. Mart ayının içidir. Ediğe ava gidince, Kabartı Alp adlı bahir bin askerini alıp Şatemir hana gelir. "Kızım ver" diye zorlar. Şatemir han bundan korkunca kızma seslenir: "Balam, ben bununla savaşmam, o kadar gücüm yok. Ne yapalım çare yok bununla git. Bari Tanrı senin karşına Edigeeyi çıkarsın."

-Babacığım, tamam, gidelim! ama Edigenin "Ediğe" olduğunu nereden bileceğim? der kızı. Atası şöyle söyler:

Ediğe şöyle bir kişidir: apak giysi giyer, o apak giysiye bir toz değdirmez, kir değdirmez, altına hiçbir şey koymadan yere oturmaz. Hiçbir şey bulamazsa, altına kırbacını, kamçısını büküp oturur. Namaz kıldığı zamanda kamasını çıkarıp başucuna dikip kılar. Eğer kendisi yalnız hayvan kesse, o hayvanın kanını çarığına bulaştırmaz. O kadar temiz bir kişidir. Kabartı Alp kızı alıp gitti. Ediğe yoldaşı ile Şatemir hanın yurduna, mal bakılmakta olan yerine gelir. Gelip baksa, buradan birçok atlının geçip gitmiş olduğu anlaşılıyordu.

Bir çobandan sorar Ediğe:

-Bu kadar izin sebebi nedir?

-Şatemir hanın kızını Kabırtı Alp alıp gitti.

-Ne zaman?

-Bu gece.

Ediğe dokuz yoldaşına söyler:

-Şimdi biz Şatemir hanın yanına varmayalım da, bu izleri takip edelim. Dokuz yiğit ile Ediğe ayrılmamak üzere ant etmişler. Dokuzu da izleri takip etmeye razı olmuşlar ve yürümüşler, yürümüşler. Birkaç gün sonra bunların önüne bir grup asker çıkmış. O zaman Ediğe şöyle seslenmiş: "Şimdi siz geride durunuz, ben onların yanına varayım. Ben mümkün olursa orada kazancı olacağım. Kazan asarsam, sizin için tandıra aş saklayıp gideceğim."

Alpın önüne varır. Alp sorar: "Sen kimsin, nereye gidersin" der.

-Hey, ben kendim için bir iş arıyorum der Ediğe.

-Ne iş gelir elinden?

-Ben kazancıyım. Senin şu askerine bir kısrığı kendim yüzüp, kendim temizleyip, kendim aş olarak hazırlarım.

-Öyleyse benimle gel! diyerek Kabırtı Alp bunu yanında götürür.

-Birkaç gün giderler, kazan asarlar. Tandıra saklayıp yoldaşlarına aş bırakır. Bir hafta giderler. Kabırtı Alp yedi gün uyumadan yürür imiş, ondan sonra yedi gün uyanmadan uyur imiş. Bir zaman Şatemir hanın kızı Edigeeye dikkatlice bakmış. Bunun her bir özelliği atasının söylediği gibiymiş. Sonra kız Edigeden sormuş:

-Sen Ediğe değil misin?

-Yok, ben Ediğe değilim.

Ediğe kızdan sormuş: "Benim Ediğe olmam seni niçin ilgilendirdi?"

-Benim atam böyle-böyle demişti.

-Öyleyse ben Edigeyim! der o da. Şimdi biz ne yapalım. Bu dev denen yaratık, adam vurmasıyla öldürülmez. Onun canının olduğu bir yer vardır. Sen onun hatunusun. Sen yavaşça sormayı dene: "Sen devsin. Seni Öldürmek mümkün değil. Nasıl olursa öldürülebilirsin. Canın hangi tarafta? diye sor. O sana söylemez. Yine de sen tatlılıkla söyleyip, aldatıp, sarılıp söylettirirsin. O sıralarda Alıpın uyuyacağı vakit

yaklaşmaktadır. Atları sulamaları gerekir. Suyun yanına gelirler. Ediğe Kabartı Alıp'a şöyle söyler:

-Bu tarafta su var da, ancak ot yok. Onun için biz biraz öte taraflara gidip, ot için arabayı serbest bırakalım.

-Doğru söylüyorsun diyerek Alıp da razı olur. Uzaklaşıp serbest bıraktılar atları. Yiyip içtikten sonra askerler atları sulamak için alıp gittiler.

Arabaların yanında sadece Alıp, kız ve Ediğe kaldı. Kız Alıptan canın nerde diye sürekli sorup duruyordu. Alıp da sonunda bezip şöyle söyledi: "Benim nereme vururlarsa vursunlar bana hiçbir şey olmaz. Tek koltuğumdan bir kez vursalar ölürüm. İki kez vursalar dirilirim." Sadece üçü yalnız kaldıkları bir zamanda Alıpın uyuyacağı vakit gelince o yatıp uyudu. Sonra Ediğe kıza şöyle dedi: "Sen bunun elini kaldır, ben de koltuğundan vurayım." Ediğe kendisi bas diyerek atına biner, kıza elini kaldırtıp Alıpın koltuğundan zırh olmayan yerden vurur. Dev o zaman ölmeden uçup gider. Baksa ki atın üstünde bir kişi durmaktadır. Dev Alıp atılıp atın kuyruğundan yakalar. At yerinden kıpırdamaz. Sonra Ediğe hançerini çıkarıp atın kuyruğunu keser. Alıp yuvarlanıp yıkılır ve ölür. Ediğe kızı Alıpın atına bindirip atı sürüp giderler. Su yanına vardıklarında önce karşılaştıkları askerler ikiye bölünüp bir tarafı Edigenin olmuş bir tarafı da Alıpın olmuş savaşıp duruyorlarmış.

-Hey, hangi taraf Edigenin? diye sormuş Ediğe.

-Bu tarafı.

-Edigenin tarafında olanlar çekiliniz!

Alıpın tarafında olan beş yüz adama Ediğe şöyle demiş:

-Haydi gidiniz, siz başınıza buyruksunuz! deyip evlerine göndermiş.

Sonra kızı alıp Şatemir hanın yanına gelmiş. Orada han şöyle söylemiş:

"Ben sana hanlığımı vereyim."

-Yok, senin hanlığın bana gerek değil.

-İşte bu kızımı al! Güveyim ol! deyince

O zaman Ediğe Şatemir hanın kızını almış. Kendisi de Şatemir hanın yanında yaşayıp gitmiş. Hatunu bir oğlan doğurmuş. Ediğe oğluna Nuradin diye ad vermiş.

Ediğe Şatemirin yanında uzun süre durur. Nuradin de büyür, büyüyüp yiğit, cesaretli bir genç olur. Bir gün Nuradin bir yoldaşı ile tartışır. Sonra yoldaşı şöyle söyler: "Sen beni horlama da atan Edige'yi ilinden kovan Toktamış'a karşı yiğit ol." Nuradin eve

gelip atasına: "Toktamıştan öc alalım." diye ısrar eder. Sonra Ediğe Şatemir handan asker ister. O da biraz asker verir. Ediğe yola çıkar. Toktamışın yurduna gelir. Toktamış damın başına çıkıp, Edigenin gelişini izlemektedir. Ediğe de geceleyin askerini çok kalabalık göstermek için büyük bir ateş yakıp az olan askerini hiç durdurmada tan atıncaya kadar ateşin etrafında döndürür. Toktamışın gözcüleri bunu görüp "Sayısız asker tan atıncaya kadar yürüdü" diye hana söylerler. Ediğe gelecek diye korkup duran Toktamışın eli ayağına dolaşır. Edige'yi kovalamak maksadıyla askerini göndermek için hazırlamaya başlar. Ediğe birden gelince Toktamış han askerini toplamaya fırsat bulamaz. Hanın az askerini Edigenin askeri yener. Kaçanı kaçar, kaçamayanı da Ediğe ile Nuradin'e katılır. Sonra Toktamış ilinden kaçıktan başka çare olmadığını anlar ve kaçar.

Nuradin atasına şöyle söyler: "Toktamış'ı ben öldürüp geleyim."

-Git der Ediğe. Ancak başını bana alıp gel der.

-Getiririm der Nuradin. Ancak, Toktamışın kızlarını bana hatun olarak vereceksin baba! Çok istiyorum der.

-Olur der Ediğe. Uygundur oğlum der. Toktamışın hatunu bana, kızları da sana eş olur.

Toktamış han kaçıp giderken İdil nehrine doğru şöyle şiir söyler:

Han kaçıp beylerin kovduğu gün,

Han, ağa düştüğü gün.

Altın tahtların yıkıldığı gün,

At ürküp eğerlerin kırıldığı gün,

Demir gem kırılıp,

Dizgin ele geldiği gün.

Hanımlar kapkara giyininip,

Kara nar deveye yük yükleyip,

Bel ağaçlı araba koşturup,

Günümüz böyle oldu diye,

Hanımların ağlayıp durduğu gün.

Burun deliklerini toz basıp,

Tabanları yer basıp,

Yalın ayak, yalın baş,

Yurt kenarından iki çift at sürüp,
 Göçtüğü gün.
 İki gözünü yaş basıp,
 Burun deliklerini toz basıp,
 Bu yazıda hanımların
 Ömrü uçsuz bucaksız düzlükte geçtiği gün.
 Uçsuz bucaksız, engin yurt,
 Genişleyen büyük yurt,
 Ak kaftanı salınıp,
 Atamın güvey olduğu yurt,
 Ak yaşmak salınıp,
 Anamın gelin olduğu yurt,
 Sazan gibi kuyruk çırpıp,
 Sayısız argımak atın büyüdüğü yurt,
 Safran gibi sarı balları süzüp,
 Sabantoy için göçen yurt.
 Gelin gelen gelenekli yurt,
 Yılgın otu yakan ılık yurt,
 Tayın kaçıp kısrak olduğu yurt,
 Dananın kaçıp sığır olduğu yurt,
 Yapağılı genç taylağın,
 Dağ gibi atan deve olduğu yurt,
 Yaylakta yatıp kalmış bir toklum,
 Yayılıp bin koyun olduğu yurt,
 İdilimsin, Tenimsin,
 Otun şeker, suyun şerbet yerimsin.
 Han, talihsiz bu günde,
 Kazak çıkıp gider.
 Han sahibine sen kendin
 Yolun açık olsun der misin?

Toktamış Han, kaçıp gidip bir gölün yakasındaki gür bir kamışlığa girer. Birden bunun ayağının altından kız kuşu denen bir kuş uçup gökyüzüne çıkar, can yakıcı bir şekilde öter. O sırada Toktamış kuşa doğru şöyle bir şiir söyler:

Bu zamanda, bu çağda, Han Toktamış bu günde

Böyle şiir söyler:

Kız kuşu, kız kuşu, kız kuşu,

Kanadın kat kat boynun boş,

Ağzın burnun boynuz kuş,

Sen çıkırma kız kuşu.

Gök yumurtanı almak için

Payitahtım varsa da burada yok.

Endişelenme sen hayvan,

Göl sahibi sen idin,

İl sahibi ben idim,

Seni gölden ayıran,

Beni ilden ayıran,

Ediğe oğlu Nuradin,

Hiç vermesin Tanrı onun muradını,

Sadağı salmadan tutulup belinden,

Sararıp kazak çıksın ilinden.

Vız vız etme gök büvelek,

Edigenin oğlu çok kudretli,

Gelip konsa solarsın.

Dalgalanma ana İdil,

Karakışın biri gelince donarsın.

Savrulma boz toprak,

Şırıldayıp yağmur yağınca yatarsın.

Coşma çarpan yürek,

Bir şiir söylersem yatışırsın.

Tıpır tıpır etme kula at,

Bir gece binersem uslanırsın.

Yanımdaki yoldaşım

Hep dedikodu eder.
Başım dara düştüğünde,
Beni koyup gider.
Halden anlamayan gençlere
İçimi nasıl dökeyim.
Sınanmayan kısrağa,
Sınamadan nasıl varıp bineyim.
Ardımızdan durmadan
Kovalayıp gelmektedir
Kanı hızlı akan Nuradin
Hiç verme muradın.
Hanın oğluyum ben
Ölmeden ele geçmem.
Allahtan gelen ecelin dosdoğru
Yettiği kişiyim,
Bugün benim canım,
Yere girse bile kurtulmam.

Böyle söyleyip Toktamış Han saklanır. Nuradin, Edigenin oğlu, Yanbay'ı bulur. Yanbay şöyle söyler:

-Sen beni öldürme, ben sana Toktamış Han'ı bulup getireyim.

-Bul! der Nuradin. Yanbay, Toktamış'ı aldatıp Nuradinin eline verir.

O zaman Nuradin Toktamış'a şöyle der: "Ben seni bu şekilde öldürmeyeceğim. Biz karşılıklı ok atışalım. Sen benim atam gibisin, yaşın büyük.

O zaman, önce sen ok at. Sırayı sana veririm." Toktamış okunu gezleyip Nuradin'e atar. Atınca da vuramaz.

Sonra Nuradin Toktamışın başını kesip alır. Sonra Nuradin atasının yanına gitmeye kalkınca, Yanbay ona şöyle söyler:

-Ben senden önce varıp atana muştulayayım! der.

-Muştula! der Nuradin. Yanbay, koşarak Toktamışın iki kızının yanına gelir.

-Sizin atanız Toktamış'ı Nuradin öldürdü. Kendisi de buraya geliyor. O sizi ganimet olarak alacak oluyor. Siz kursağımıza küçük bir yastık koyup, yüklü gibi

durunuz. Ne oldu size böyle diye sorarsa ne olduysa atan Edige'den oldu dersiniz. O zaman oğlu atasını öldürür ya da kovalar der.

Kızlar, Yanbayın söylediği gibi yaparlar. Şah-Nuradin gelir, atasına Toktamışın başını delil olarak verir. Sonra Toktamışın kızlarını ganimet olarak almaya gider.

-Hey, size ne olmuş böyle? der Şah-Nuradin.

-Hey, senin atan varken bize ne olacaktı!

O zaman Nuradin sinirlenip atasına: "Yok ol buradan, ülkeden git! der. O vakit

Ediğe şöyle şiir söyler:

Ediğe söyler, er söyler,

Ediğe gibi burada,

Er duacı kendi söyler.

Ulu Cuma gününde

Ben dünyaya inmişim.

Gözümü açtığımda,

Hayırlı geceyi görmüşüm.

Haktan belgi almışım,

Nurdan nasip almışım,

Kudretli kitabı ele alıp,

Kulhuvallah demişim.

Arabî kitabı ele alıp,

Âlimlerin anlattıklarını,

Ben söylerim demişim.

Yukarıda göğü delmeden,

Aşağıda yeri delmeden,

Gürüldeyen mavi denizin içinde,

Kademli bir gence rastlayıp,

Kırk gün taat kılmışım.

O taatimin içinde,

Er Nuradin mirza oğlum

Seni dileyip durmuşum.

Toktamış gibi hanlara,

Şatemir gibi hanlara,

Nefsime kolay geldiği kadar
 Ayağımın üstünde
 Baş eğip durmuşum.
 Nefsime kolay geldiği zaman,
 Bir mevsimde ben kendim,
 Beş yüz kişi öldürdüm.
 Ediğe oğlu Şah-Nuradin söyler.
 Dedem seni gördüğünde,
 Ben mahmuzlayıp gitmişim.
 Ezeşik ile Boz eşik bölgesinde,
 Sivri sırtların başında
 Erleri orada kovalayıp yetişmişim.
 İrtiş başı kara orman,
 Toktamış'a orada at sürüp yetişmişim.
 Yetişmişsem ne etmişim?
 Başımı kesip almışım.
 Armağan edip boynuma
 Heykel gibi asıp gelmişim.
 Ediğe söyler, er söyler,
 Ediğe gibi şurada
 Er duacı kendi söyler:
 Doğdu, doğdu denildiğinde,
 Kısır kısraklar yüzmüşüm.
 Tamam, tamam denildiğinde,
 Boz kısraklar yüzmüşüm.
 Yüzünü misk ile
 Yıkattım,
 Belini kılıcımın
 Bağı ile bağlattım.
 Nuradinin beşiği
 Neden olacak denildiğinde,
 Çamdan budak çıkartıp,

Kayından beşik yaptırdım.
 Nuradinin döşegi
 Neden olacak denildiğinde,
 Kadife, kemha döşettim.
 Kadife katı olur diye,
 Altına kemha yaydırdım.
 Yoktan seni var ettim,
 Mirzalara ben seni
 Arkadaş edip, bey ettim.
 Yavru idin kuş ettim.
 Enik idin kurt ettim.
 Şahin gibi gözettim,
 Kayın oku gibi düzelttim.
 Kocadığında ihtiyar babanı
 Kovalarsın,
 Er Nuradin, mirza oğlum,
 Kovalayacak kadar ben ne ettim?
 Edİge söyler, er söyler
 Ediğe gibi şurada
 Er duacı kendi söyler.
 Doğrular yalan olup dağılıp gitti,
 On sekiz türlü mirza oğlum.
 Külçe, külçe san altın,
 Vermeye gelince,
 Kesmeden, bölmeden verdiğim,
 Mirza oğlum.
 Ünlensin de, donansın,
 Er Nuradin, mirza oğlum,
 Kovalayacak kadar ben ne ettim?
 Kuru otlu yeri ateşe versem,
 Otu nerden otlarsın?
 Kara laçını öldürsem,

Kuşu nerden seversin?
 Kara argımak atı öldürsem,
 Ata nerden binersin?
 Yaban keçisi gibi iki gözü kızarmış,
 Kuğu gibi saçı ağarmış,
 Balıkçıl gibi boynunu uzatmış,
 Kocadığında ihtiyar babanı
 Kovalarsın,
 Er Nuradin, mirza oğlum,
 Varıp nerde onarsın?
 Ediğe oğlu Şah-Nuradin
 Mirza söyler:
 Kuru otlu yeri ateşe versen,
 Otlardan otlar seçip otlarım,
 Kara laçını öldürsen,
 Kuştan akdoğan severim.
 Kara argımak atı öldürsen,
 Attan tulpar at binerim.
 Yaban keçisi gibi iki gözünü kızartıp.
 Kuğu gibi saçı ağarmış,
 Balıkçıl gibi boynunu uzatmış,
 Kocadığında ihtiyar babamı kovalarsam,
 Allanın sevgili evi Beytullah'ı
 Üç kez dolanıp tövbe edersem arınırım.
 Ediğe söyler, er söyler,
 Ediğe gibi şurada
 Er duacı kendi söyler:
 Boranla, tipiyle kar yağsa,
 Boz alacık değil miydin?
 Mirza oğlum?
 Yağmur gibi ok yağdığında,
 Ensende polattan kalkan

Değil miydim, mirza oğlum?
 Hive'den, Buhara'dan
 Cümlesinden toplatsa,
 Arasına polattan kalkan koydursa,
 İçinden miskal bakır bulunmaz,
 Yedi göbekten asil mirza oğlum,
 Pike yaptığında hatasız,
 Kara laçın değil miydim,
 Mirza oğlum?
 Kovaladığın ben isem
 Ben kaçayım sen kovala.
 Her düşmanın, önünden
 Benim gibi kaçsın, mirza oğlum!

Böylece toparlanıp, Ediğe kır bir atı koşup, yanma bir boyunduruk alarak uzaklaşıp gider. Oğlu git dedikten sonra çare yoktur. Ülkeden kalkıp gider. Gidip ıssız bir yere varıp orada yaşamaya başlar. Burada dört kardeş yaşamaktadır. Onların bir keçisi vardır. Keçiyi kendi aralarında paylaşınca her birine keçinin bir ayağı düşer. Ancak keçinin ayaklarından biri topal ve bir bezle sarılıdır. Aksak olan bu ayak en küçüklerine düşer. Bir gün topal ayaklı bir ateşe basar. Bez yanmaya başlayınca kaçır, varıp bir zengin kuru ot yığınına yakar. Zengin bunu yakalayıp kalkıp bey Nuradin'e alıp getirir.

-Böyle, böyle, bunun keçisinin ayağı ot yığınlarını yaktı diye söyler.

Nuradin yargılama yapar ve bu fakire büyük bir para cezası verir. Akça alıp gel diye huzurundan kovalar. Bu çok üzülür ve gider. İssız bir yerde yaşlı biriyle karşılaşır. Bu kendi sıkıntısını yaşlı kişiye söyler.

-Ay balam, bir şey söyleyeceğim. Ancak beni söyledi diye söylemezsen.

-Söylemem!

-Haydi, varıp şöyle söyle. Törenizden töre kalmış, benden de bir çift söz kalmış.

Benim aksak ayağım ateşe de ot yığınına da varmayacaktı eğer sağlam ayaklar sürükleyip alıp gitmemiş olsaydı. Ödeme cezasını niçin yalnız bana kestir. Beyin kararı doğru değil diye söyle. O zaman sen kurtulursun. Genç gidip Nuradin'e böyle söyler. Nuradin şöyle cevap verir:

-Sen o zaman niye böyle söylemedin? Sana bunu birisi öğretmiş. Konuş, kim söyledi?

-Yok. Kimse değil, ben kendim söyledim. O zaman unutmuş idim, şimdi düştü aklıma.

-Mümkün değil. Sen kendin düşünemezsin onu. Söyle, kim olduğunu güzellikle. Söylemezsen öldürürüm!

-O ıssız kuytu yerde bir yaşlı kişi söyledi.

Nuradin varıp baksa o kişi atası Ediğedir. Oğlu atasına eve dön artık diye ricada bulundu. O zaman atası şöyle dedi: "Eğer sen beni sırtına alıp gidecek isen, ben varacağım." Oğlu atasının söylediği söze razı öldü. Atasını sırtına aldı. Nuradinin ayakları dizine kadar yere girip gidecek hale geldi. Böylece, zorlukla da olsa atasını evine alıp geldi. Atası ile barıştılar. Birlikte güzellikle mutluluk içinde yaşayıp gittiler. Fakat o sıralarda Toktamış Han'dan Kadirberdi genç sultan denilen bir oğul kalmıştı. O da başka bir hanın emrinde hayatını devam ettirmekteydi. Bir gün Kadirberdi genç sultan atasının öcünü almak için biraz asker toplayarak Nuradinin yaşadığı yere gelir.

O Şekerli Gölün yanındaki kırdan avlanmakta olan Yanbay'ı yakalar. Yakalayınca: "Sen benim düşmanıma kulluk ediyorsun, sen de benim düşmanımsın. Şimdi seni öldüreceğim" der.

-Hey, bırak beni, bırak. Sana gerek olan Şah-Nuradin değil mi? Ben onu zırhsız-sadaksız senin eline alıp gelip vereyim. Sen şimdi savaşarak öcünü alamazsın. Onda çok güç var.

-Git alıp gel diyerek Kadirberdi bunu kovalayıp gönderir. Yanbay, koşup Nuradinin yanına varır.

-Hey, niye koşuyorsun? der Nuradin.

-Orada, Şekerli gölde kuğular birbirlerinin etini yiyip durmaktalar.

Nuradin avlanmaya çok düşkün bir adam idi. Yanbay, onun eline savıtını da aldırmadan "kuğular o kadar çok ki elinle bile yakalarsın" diyerek kandırıp göle alıp gelir ve onu Kadirberdi'ye yakalatır. Toktamışın oğlu onu yakalar ve çadırına alıp götürür, Nuradin'i çivi çakılmış oturağa oturtur. Çiviler Nuradinin bacaklarının altından delip üstüne çıkar. Nuradin düşmanına sır vermeden gülümseyip, bacaklarını

delip çıkan şişlerin ucundan tutup Kadirberdi'ye bakar. O sırada Kadirberdi ona
 yalvarırcasına şöyle sorular sorar. Çayırdan çayıra dörtnala koşan,
 Engel görünce atlayan,
 Atlayınca ayaklarının üstüne düşen,
 Yuvarlak gözlü doru atımı
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 Kılıfı işlemeli aybaltayı,
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 Sırttaki köyden göçen
 Altı araba,
 Altısı da hazineli,
 Evden göçen on araba,
 Onu da hazineli,
 Onları ne ettin, a Nuradin?
 İşlemeli, süslemeli, kaşlı otağ,
 Tavanı on iki kirişli boz otağ,
 Eşiği pollattan,
 Polata altın kaplanmış,
 Duman deliğinin içi kemha,
 Dışı samur
 Orta bağı arayışli,
 Direkleri kakma işleme,
 Üst örtüsü taç yapraklı işleme,
 Sakar mekenin alası,
 Ak ördeğin balası,
 O hayvan çabalayıp,
 Yerde atım atamaz.
 On iki kirişli kaşlı otağ,
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 Bir çivisi bin kızıl altına
 Bitmeyen,
 Hanların sürülen malı

Yetmeyen,
 Ustaların bin çekici
 Eskitemeyen,
 Atamdan kalan
 Ak zırh demir don,
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 Görenin gözünü kamaştıran,
 Konuştuğunda er gibi davranan,
 Kanike gibi güzeli,
 Közike gibi latifi,
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 Önceki kırk beş han,
 Kudretli güç sahibi,
 Kırk beş hanın en genci,
 Toktamış adlı babamı,
 Onu ne ettin, a Nuradin?
 O zaman Nuradin şöyle söyler:
 Çayırdan çayıra dörtnala koşan,
 Engel görünce atlayan,
 Atlayınca ayaklarının üstüne düşen,
 Yuvarlak gözlü doru atını,
 Allah bana verdiği gün,
 El koyup binmişim.
 Kılıfı işlemeli aybaltanı,
 Allah bana verdiği gün,
 İnce belime asmışım.
 Sırttaki köyden göçen altı araba,
 Altısı da hazineli,
 Evden göçen on araba
 Onu da hazine arabası.
 Allah bana verdiği gün
 Meccanen ganimet olarak almışım.

İşlemeli, süslemeli, kaşlı otağ,
 On iki kirişli boz otağ,
 Eşiği polattan,
 Polata altın kaplanmış,
 Duman deliğinin içi kemha,
 Dışı samur
 Orta bağı arayışlı,
 Direkleri kakma işleme,
 Üst örtüsü taç yapraklı bezeme,
 Sakar mekenin alası,
 Ak ördeğin balası,
 O hayvan çabalayıp,
 Yerde atım atamaz.
 On iki kirişli kaşlı otağ,
 Özlediğim dönsün diye,
 Kaybolanım gelsin diye,
 Şu yazının boyunda ben
 Ateşe verip gitmişim.
 Bir çivisi bin kızıl altına
 Bitmeyen,
 Hanların sürülen malı
 Yetmeyen,
 Ustaların bin çekici
 Eskitemeyen,
 Atandan kalan
 Ak zırh, demir don,
 Allah bana verdiği gün
 Giysi edip giymişim.
 Görenin gözünü kamaştıran,
 Konuştuğunda er gibi davranan,
 Kanike gibi senin güzelini,
 Közike gibi latifini,

Allah bana verdiği gün
 Hatun edip almışım.
 Önceki kırk beş han,
 Kudretli güç sahibi,
 Kırk beş hanın en genci,
 Toktamış adlı babana
 Sivri sırtın başında
 Sürüp kovalayıp yetişmişim.
 Yetiştiğimde ne etmişim?
 Başını kesip almışım,
 Babama sözüüm yalan çıkar diye,
 Boynuma heykel gibi asıp gelmişim!
 Kâbus gibi bir kara bulutum,
 Üstüne yağmadan açılmam.
 Ak denizin tuzuyum,
 Arabayla şeker sepsen etkilenmem.
 Boz ağacın sağlamıyım,
 Buluta değmeden hemen kırılmam.
 Gürüldeyip çarpan yıldırımım,
 Parıldayıp yanan ışığım,
 Sinirlenince birden kopan polatım.
 Yanıma altmış asker alıp,
 Nart sečen mirzayım.
 Emrimde olan askere
 Parasını fazla veren Mirzayım.
 Atasını sormadan asker getirmem,
 Aslını sormadan mal vermem.
 Verdiğime bin beş yüz
 Kızıl altınla yetinmem,
 Dostumun ateşini söndürmem,
 Düşman ateşini yandırmam.
 Anadan kara doğmuşum,

Sabunlayıp yıkamakla ağarmam.
Ediğe oğlu Şah-Nuradin
O, benim; ben!
Senin gibi sağ kuŐađı kızıl
Hanların,
Hangisinden aŐađıyım ben?
Kalđamdan değil burnumdan
Çivi geçirsen aldırım!
Uzun okum, büyük yayım
Ah dűŐmüyor elime,
Uzun okum, büyük yayım
Bir dűŐse elime,
Kadirberdi, sağ bağı kızıl
Genç sultan,
Gönderir idim ben seni,
Atanın vardığı yere
Han Toktamış yoluna!

Kalđaları delip çıkan sivri çivilerin başından iki eli ile tutup, bu sözleri söyleyen Nuradinin hatipliğine, cesaretine, güçlölüğüne, erliğine Kadirberdi Şaşkınlık içinde bakıp durdu. Sonra Kadirberdi cesareti için onu bağışladı. Nuradin'e dost olalım diye elini uzattı. Nuradin, Kadirberdi ile dost oldu ama Yanbay'ı orada öldürdüler. Böylece Nuradin onun güveyi oldu, Kadirberdi de Nuradinin kayınbiraderi oldu ve sonsuza dek mutlu bir Şekilde yaşayıp gittiler.

Kozukürpeç Destanı³

Evvel, evvelken,
 Evvel zamanken.
 Develer tellâlken,
 Sen beşikteyken,
 Ben eşikteyken,
 Kazlar tarla kuşuyken,
 Göğümüz bakırken,
 Yerimiz tamtakırken,
 Su aygın hamamcıyken,
 Kaplı kupku kaplumbağalar,
 Kanatlandı uçmaya,
 Deryadaki balıklar,
 Kira ile tuttu göçmeye...
 Kaynana pekmez kaynatır,
 Kızı kaşını oynatır.
 Oynatma kız kaşını,
 Keser baban başını,
 Senin baban dağ başı,
 Benim babam, su başı,
 Su başının atlan
 Arpa yiyip kişnerler,
 Bulgur yiyip dişlerler,
 Yokuş aşağı inerken "tır!" demez,
 Ovaya gelse de "deh" demez,
 Altmış bakla (otuz çuval) arpanı,
 Yedim demez bu atlar.
 Üç kuyunun suyunu,

³ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi 13, Kırım Türk Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.113-119

İçtim demez bu atlar...
 Ferda akayPerda akayken
 Perdaakay geldi koşarak,
 Orak sapını çekerek,
 Pantolonuna baksa ağı yok,
 Çakmağında kavı yok,
 Çakmağında kavı yok,
 İşte size bir tekerleme,
 Masalımı dinle bak:

Zaman, zamanken, uzak bir memlekette, Edil bay ile bir de Cayık bay varmış. Günlerden bir gün Edil bay taylı kısırağını, Cayık bay ise, deve yavrusunu kaybeder. Sonra bu bayların ikisi de kaybettiklerini aramaya giderler. Gide gide onların ikisi bir obanın üstünde karşılaşır ve ilginç bir mesele hakkında sohbet ederler. İlgilerini çekip açtıkları konu ise, eşlerinin hamile olması ile ilgiliymiş. Bu ağalar hanımlarının durumunu birbirlerine anlatırlar.

Cayık bay:

-Tuhaf şey, ikimizin kayıpları da aynı gecede oldu, benim devemin yavrusu kayboldu, senin kısırağın, der.

Bu bayların ikisi de orada beşik kertmesi yaparlar. Birinin kızı, diğerinin oğlu olursa, kız alıp kız vermeye karar verirler. Baylar bu konuşmayı bitirene kadar onların yanına yel gibi hızlı koşarak bir atlı gelir ve:

-Edil bayın karısı kız doğurdu, der.

Çok geçmeden o sırada bir atlı daha yel gibi koşarak gelir ve onlara:

-Cayık bayın karısı oğlan doğurdu, der.

Baylar oradan toplantı yapma düşüncesi ile evlerine dönerler. Oğlanın adını Kozukurpeç, kızın adını da Bayansluv koyarlar. Çocuklar çok iyi bir şekilde bakılıp büyürler, böylece çok yıllar geçer.

Çocuklar büyüüp yetiştikten sonra, onları okumak için okula gönderirler. Yavaş yavaş çocukların gönüllerinde birbirlerine karşı derin bir sevgi oluşmaya başlar. Günlerden bir gün, Cayık bay ölür. Edil bay da, "ben öksüze kızımı vermem." diye, verdiği sözden döner. Çocukların birbirlerine duydukları sevgi derinleşiyormuş. Edil bay bunun farkına varır. Ne yapacağını bilmez. Düşüne düşünce bu duruma bir çare

bulamayınca en sonunda yaşadığı yerden başka bir yere göçer. Kozukürpeçlerin ailesi yaşadıkları yerde oturmaya devam eder. Kozukürpeç bir uyursa yedi gün yedi gece uyurmuş.

Kozukürpeç günlerden bir gün böyle bir uykudan rüya görerek uyanır, hasretimi göreyim diye yola çıkar. Gide gide bir vakitte bir yere varır. Gidince ne görsün, onun gittiği yerde ne Edil bay, ne de kızı, hiç biri kalmamış. Kozukürpeç bir daha geri dönüp Edil bayın nerede olduğunu annesinden sorar. Annesi de bunu ona söyleyemez.

Kozukürpeç kendi kendine:

-Bu iş böyle olmaz, der de, annesine börek pişirtip, sıcak, yumuşak böreği eline alıp tekrar yola çıkar.

Annesi:

-Ah yavrum, sen bu düşüncenden vazgeç, onlar kim bilir hangi memlekete gitmişlerdir. Canım evlâdım, bu kadar malın mülkün var, bunları bırakma, diye yalvarır. Annesinin yalvarması Kozukürpeç'i hiç etkilemez. Daha sonra annesi çocuğunu kandırmak için belki beyit etkili olur diye, şu beyitleri söyler:

Bir boynuzu gök yırtar, oğlum,

Bir boynuzu yer yırtar oğlum,

Aşağıdan gelir bir sürü büyük baş hayvan,

Demir renkli, alaca ve benekli

Bunları kime bırakıyorsun yavrum?

Oğlu, annesini bu beyitlerine:

-Ziyan olsun gitsin, diye karşılık verir.

Annesi belki, atlarını söylersem, döner, diye düşünür:

Kıra çıktığı zaman kişneşir, yavrum,

Kıra çıktığı zaman dişleşir, yavrum,

Aşağıdan gelir bir sürü at,

Atların fanadır huyu,

Onları kime bırakıyorsun, yavrum, der.

Kozukürpeç buna da önem vermez.

Annesi, koyunlarından bahsedersen belki kalır, diye düşünür:

Tırnakları çaldır çaldır ses çıkararak, yavrum,

Kuzulu koyun gibi meleşerek, yavrum,

Aşağıdan gelir bir sürü koyun
 Çıkıp da gidersen o olur düşüncen;
 Bunu da kime söyleyeyim, ı/avrum, der.

Oğlan gene de, "Ziyan olsun!" diye karşılık verir Annesi düşünür, belki devesinden bahsedersen kah diye:

Tırnakları kısa ve seri hareket edip, yavrum,
 Hörgüçleri sallanarak, yavrum,
 Sarkuv'dan gelir bir sürü deve,
 Onları bırakıp gitmesene bey, der.
 Oğlu bu sefer de: "Ziyan olsun!" diye karşılık verir.

Annesi çok düşündükten sonra, belki emdiği süten bahsedersen gitmez ümidiyle:

Sağ mememi akıttım yavrum,
 Al yeşil gömlek giydirdim, yavrum,
 Dön deyince dönsene, yavrum,
 Hayırlı bir laf etsene, yavrum, diye göz yaşı döküp ağlar.
 Oğlu ona şöyle bir yır ile karşılık verir:

-Sağ memeni akıttın, anam,
 Al yeşil gömlek giydirdin, anam,
 Lüle taşını vur taşa, anam,
 Taş dönse de ben dönmem, anam,

der ve yola çıkar. Kozukürpeç gide gide yolda gitmekte olan bir deve arabasının ardından yetişir. Deve ara basının sahibi arkasından adamın yetiştiğini fark etmez. Deve arabası nereye giderse, Kozukürpeç de oraya gider. Yolda onlara bir çoban rastlar. Kozukürpeç, çobanın yanında iner. Deve arabası kendi yoluna gitmeye devam eder. Kozukürpeç çobana gider ve:

-Sen bana bir koyun kes, der.

Çoban, koyunu acımaz, keser. Kozukürpeç kendi iyi elbiselerini bırakır ve çobanın elbiselerini alıp üstüne giyer. Koyunun etini karına doldurur, derisinden kendine kalpak dikip giyer. Orada bir Keloğlanla ahbap olur, yola çıkarlar.

Kozukürpeç'in alnında yıldız alâmeti varmış. Başına koyun derisinden dikilen kalpağını bastırarak giydikten sonra, alnındaki alâmet görünmez. Hafta geçer, ay geçer,

Kozukürpeç Edil bayı arayıp bulur. Onun eşiğinin dibine varır ve bağdaş kurup oturur. Bir zaman sonra Edil bay evinden çıkar, eşikte oturan adamın Kozukürpeç olduğunu anlamaz.

Edil bay'

-Hoş geldin, yavrum, buralarda ne yapıyorsun, diye sorar.

Kozukürpeç:

-Ben size kuzulu koyun bakmak için adam lâzım diye işittim, onun için geldim, diye cevap verir.

Edil bay, Kozukürpeç'i kuzulu koyun baktırmak üzere çoban olarak tutar. Kozukürpeç'in maksadı ise koyun bakmak değil de Bayansluv'u görmektir. Kozukürpeç altı ay kuzulu koyun bakar, ama Bayansluv'ı göremez. Kuzulu koyun bakıp göremeyince, at bakıcılığına geçer, at bakar.

Kozukürpeç atlara bakarken bir gün tarlada kendi kendine dilek tutmaya kara verir ve şöyle dilek diler:

Cayık'ın başından yeller esse,
Evler, köyler, kırdan dagezse,
Bayansluv seyrana çıkıp yüzünü açsa,
Yaralı tay da köye kaçsa,

der ve kendi dileğini belirtir.

Günlerden bir gün öyle bir yel eser, öyle bir yeleser ki, ağaçların kökleri gövdelerinden savrulur, toz duman olur, göz açtırmaz. Bayansluv o zaman bahçeye seyretmek için çıkar, o sırada Kozukürpeç'in yaralı tayı da kaçıp bahçeye gelir. Kozukürpeç, tayın ardından koşa koşa gelir ve bahçeye girer. Bayansluv'un yanına gelince:

Altı ay baktım koyununu hanım efendi,
Hiç görmedim boyunu hanım efendi,
Altı ay, on gün deyince, hanım efendi,
Gördüm, tayım gelince, hanım efendi, der.
Ondan sonra Bayansluv, Kozukürpeç'ten: ;
Siz kimsiniz, diye sorar.
Kozukürpeç gülümser ve:

-Sorup durmaya lüzum yok, diye cevap verir.

Orada kalpağını çıkarıp, Bayansluv'a alnındaki ay ile yıldızı gösterir. Böylece iki hasret birbirleri ile buluşurlar.

Kız hemen Kozukürpeç ile sözleşir ve ona:

-Benim annemle babam bir aylığına misafirliğe gidecekler, o zaman ben sana haber veririm, sen gelirsın, der.

Kozukürpeç yaralı tayı alıp, atlarının yanına gider.

Günlerden bir gün Edil bay misafirliğe gider. Kozukürpeç Edil bayın gittiğinin haberini alır almaz Bayansluv'a gelir. Hasret hasretine kavuşur. Kozukürpeç ile Bayansluv Edil bay gelene kadar aynı yerde ya-şarlar.

Kız Kozukürpeç'e:

-Sen babamım geleceği yola çıkarsın, sakın başka tarafa bakma, çok dikkat et onlar seni tanırlar, der.

Kozukürpeç atını alıp, kıra çıkar. Kızın babasının geleceği yola gözünü diker. Sopasına dayanıp, Edil bayın dönüşüne hazırlanır. Edil bay gelirken, dağılmasınlar diye, dağılan atları çevirip bir yere toplar. O sırada da Edil bay ile karısı oradan geçip giderler.

Edil bayın karısı Kozukürpeç'e çok dikkatli bakar, onun kim olduğunu alnındaki ay ile yıldızdan tanır.

Edil bayın karısı köye gelince:

-Sen at bakıcısının kim olduğunu tanıdın mı, diye kocasından sorar.

Edil bay:

-Tanımadım, diye cevap verir.

Karısı:

-Nasıl tanımazsın, at bakıcın Kozukürpeç ya, der.

Hemen köyden bir atlı yollayıp, Kozukürpeç'i getirtirler. Bay onun yanından geçerken, ellerini kavuşturup durmadığı için, Kozukürpeç'i cezalandırmak, öldürmek ister.

Bayansluv'un çok güzel bir düldülü varmış. Aslında bu düldül başka insanlara çirkin bir yaralı tay olarak görünürmüş. Fırtına estiği zaman, kırdan kaçıp gelen yaralı tay da bu düldül imiş. Kız kendini Kozukürpeç'i tanımayan, bilmeyen biri gibi gösterir. Babasına gelir ve "Biz onu öldürecek olduktan sonra, eziyet ederek öldürelim." der.

Babası:

-İyi kızım, ona nasıl işkence edelim peki, der.

Kız, ona en ızdıraplı eziyet, at koşturarak cenk yaptırıp bakmak olur, biz her yerden at koşturan gençleri toplayalım, der.

Bay, Kozukürpeç'e at koşturup bakmak için her yerden Nogay gençlerini çağırır. Gençler ata binip gelirler. Bay, gelenlere yiyecek, içecek ikram eder. "At bakıcısı olan gencin gerçekten Kozukürpeç olup olmadığına tamamen kani olmak için gelen gençlere yır söyleyip bakayım, kim Bayansluv'un adını yırın içinde söylerse o Kozukürpeç'tir, der. Gençlereyırlamalarını rica eder. Herkes yırlar, fakat hiç biri yırın içine Bayansluv'un adını katmaz.

Koşuya gidecek atların hepsi, gençlerin toplandığı evin önünde bağlı duruyormuş. Bayansluv gelir ve atların egerlerindeki kayışları birer birer kesip çıkarır. Onun keskin bir usturası varmış.

Yırlama sırası at bakıcısı gence, Kozukürpeç'e, gelir. Kozukürpeç yırlar yırlamaz yırına Bayansluv'un adını da katar. Bay bunu işitince, dur, yırlama, der, ama genç yırlar.

Bay hınçlanır:

-Tutun, hapishaneye atın, başını cellâda teslim edin, der. Genç koşarak çıkar ve yaralı taya biner. Gelen gençler, Kozukürpeç'i ardından kovalamak isterler ama atlarına binemezler. Bay, cenge hazırlanan askerlerine emrederek

-Çabuk at bakıcısı genci yakalayın, der. Bu askerlerin atlarının üstündeki egerlerin de kayışları kesilip bırakılmış imiş. Bunu da Bayansluv yapmış. Askerler de Nogay gençleri gibi yıkılıp yıkılıp kalmışlar.

Böylece Kozukürpeç onlardan kaçır kurtulur, fakat KozukürpeçBayansluv ile hiç haberleşemez. Onların arasında söz taşıyan bir tarla kuşu varmış. Tarla kuşu iki arada laf taşır.

Günlerden bir gün bu tarla kuşu yağmura yakalanır, kanatlan ıslanır. Edil bayın yanındaki alçağın biri bu garip tarla kuşunu tutar ve tarla kuşundan:

-Sende Ur iş var, sen burada ne yapıyorsun, diye sorar.

Tarla kuşu sırrını ona söylemez. Bu alçak, tarla kuşunun kanatlarını yolar. Tarla kuşu sırrını gene söylemez. Alçak yaptığı işe son vermeyip, ona kızgın demir maşa ile basar.

Bundan sonra tarlaa kuşu bir çare bulamaz. Kozukürpeç'in nerede olduğunu söyler. Alçak da bunu Edil baya varıp anlatır. Kozukürpeç'in nerede olduğunu duyan Edil bay, askerlerine:

-Kim bana Kozukürpeç'in başını kesip getirirse, ona kızımı veririm, der.

Edil bayın bu haberini işiten bir asker başı meydana çıkar ve:

-Kozukürpeç'in başını ben getiririm, der.

O, tarla kuşunu yanına alıp gider. Tarla kuşu ona:

-İşte orada, işte burada, diye aldatmaktadır. Tarla kuşunun başı döner, çare bulamaz, asker başını Kozukürpeç'in üstüne götürür. Asker başı, yedi gündür uyuyan Kozukürpeç'in başını keser ve Edil bayın yanına döner. Kozukürpeç'in başının babasının yanına getirildiğini görünce Bayansluv şaşırır, ne yapacağını bilmez.

Babasına gider ve:

-Babacığım, Kozukürpeç'i biz öldürdük, cenazesini de biz kaldırmalıyız, der.

Babası buna razı olur.

Kozukürpeç'in cenazesini kaldırmaya giderler. Giderken Bayansluv ve arabacının haricinde yanlarına asker başını da alırlar.

Yolda bir kuyunun yanına varınca, kız:

-Ben susadım, der.

Asker başı:

-Susamış olabilirsin, fakat bizde ne kova, ne de ip var, su içmenin imkânı yok, der.

Kız ona:

-Sen benim kocam olmak istiyorsan, kuyuya in de, bana kalpağın ile su alıp ver, ben kalpağın dizgin ile çekip alırım, der.

Asker başı buna razı olur, kuyuya iner. Kız, suyu çekip çıkarır, dizgini tekrar kuyuya bırakır ve kendi yoluna gider. Asker başı kuyuda kalır. Kısacası kız, Kozukürpeç'in öldüğü yere varır, orada arabacısına yan yana iki kabir kazdırır, kendisinin iki taraflı usturasını çıkarır ve keskin tarafını göğsüne saplar ve ölür. Arabacı, kabirlerin üstünü örtüp geri döner. Böylece iki hasret yan yana kabirde yatarlar.

Günlerden bir gün, Edil bayın çobanı koyunlarını kırdaki kuyudan sulamak için kuyu başına gelir. Kuyuya kovasını uzatır. O sırada kuyunun dibinden her nasılsa bir

insan sesi işitir. Kovayı çeker, kovayla birlikte kuyu dibinden Kozukürpeç'i öldüren asker başı çıkar. Çoban onu tanır. O zaman:

-Kozukürpeç ile Bayansluv'un başına yettin de, kendin daha ölmüyor musun, der ve onun başına bir kanca takılı sopa ile vurur. Asker başının beyni sıçrayarak gider ve Kozukürpeç ile Bayansluv'un kabirleri arasına düşer. Az çok vakit geçer, kabirlerin üstünde gül ağaçları büyür. Asker başının beyninin düştüğü yerden bir itburnu çıkar. Gül dalları gül açar. Onlar daima birbirlerine kavuşmak isterler. İtburnu ise, onları birbirlerine kavuşmalarını engeller.

Gül ağaçları hâlâ bugün büyüyor ve güller açıyormuş.

Bu kabirlerin yanından geçip gidenler daima it-burnunu kesip, gülleri ise kakalayıp gidiyorlarmış.

